

YHTEISKUNTATIETEELLINEN
TIETOARKISTO

KIMMO KETOLA & KATI NIEMELÄ & HARRI PALMU &
HANNA SALOMÄKI

Uskonto suomalaisten elämässä

USKONNOLLINEN KASVATUS, MORAALI, ONNELLISUUS JA
SUVAITSEVAISUUS KANSAINVÄLISESSÄ VERTAILUSSA

Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston julkaisuja 9
Kerola Kimmo & Niemelä Kati & Palmu Harri & Salomäki Hanna (2011).
Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatus, moraali,
onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa.

Julkaisija: Yhteiskuntatieteellinen tietöarkisto
Tampereen yliopisto

Käyntiosoite: Åkerlundinkatu 5 B, 4. krs
Tampere

Postiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietöarkisto (FSD)
33014 Tampereen yliopisto

Puhelin: (040) 190 1432

Faksi: (03) 3551 8520

Sähköposti: fsd@uta.fi

Internet: <http://www.fsd.uta.fi>

Myynti: Tiedekirjakauppa TAJU

Käyntiosoite: Kalevantie 5, Tampere

Puhelin: (040) 190 9800

Faksi: (03) 3551 7685

Sähköposti: taju@uta.fi

Internet: <http://granum.uta.fi>

ISSN 1459-8906

ISBN 978-951-44-8483-4 (painettu julkaisu)

ISBN 978-951-44-8484-1 (PDF-julkaisu)

Graafinen suunnittelu

Vinjetti Ky

Taitto

Marita Alanko

Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2011

Julkaisijan esipuhe

Suomi on osallistunut International Social Survey Programme (ISSP) -tutkimusohjelmaan vuodesta 2000. ISSP on 40 maan yhteinen vertaileva yhteiskuntatieteellinen tutkimusohjelma, jonka tutkimukset käsittelevät monipuolisesti eri yhteiskuntaelämän alueita. ISSP:n periaatteena on tuottaa korkeatasoisia, kansainvälisen vertailun mahdollistavia tutkimusaineistoja, joiden teemat vaihtuvat vuosittain. Aika ajoin samoja teemoja toistetaan, mikä mahdollistaa tutkittavien ilmiöiden pitkäaikaisseurannan.

Aineistot suunnitellaan laajana kansainvälisenä yhteistyönä. Suomesta tähän työhön ovat osallistuneet tutkimusohjelman vastuututkijoina professori Harri Melin ja emeritusprofessori Raimo Blom Tampereen yliopistosta. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto rahoittaa Suomen ISSP-aineistot ja aineistonkeruusta vastaa Tilastokeskus.

Tässä tutkimuksessa käytettävän, vuoden 2008 Suomen ISSP-aineiston kuvaus on liitetty teoksen loppuun. Aineistonkeruussa käytetty kyselylomake löytyy tietoarkiston verkkosivuilta. Tutkimusaineiston suomenkielisen lomakkeen suunnitteluun osallistuivat ohjelman vastuututkijoiden lisäksi Kirkon tutkimuskeskuksesta Kimmo Ketola, Kati Niemelä ja Kimmo Kääriäinen, Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta Seppo Antikainen, Taina Jääskeläinen, Helena Laaksonen ja Sami Borg sekä Tilastokeskuksesta Markku Nieminen. ISSP-tutkimusaineistojen datatiedostot ovat saatavilla tietoarkistosta maksutta tieteelliseen tutkimuksen ja opetuksen avoimeen käyttöön.

Tämä tutkimus käsittelee suomalaisten uskonnollisuutta ja uskonnon merkitystä. Aiheeseen on tarttunut joukko Kirkon tutkimuskeskuksen tutkijoita, jotka analysoivat tutkimuskysymyksiään sekä Suomen osalta että kansainvälisesti vertaillen. Monet havainnot ovat erittäin kiinnostavia myös laajemmin yhteiskuntatieteellisen arvo- ja asennetutkimuksen kannalta.

Teoksen kirjoittamisesta kuuluu kiitos Kimmo Ketolalle, Hanna Salomäelle, Kati Niemelälle ja Harri Palmulle, ja kiitos Kirkon tutkimuskeskukselle tutkimushankkeen mahdollistamisesta. Kumarrus myös kaikille muille suunnittelussa mukana olleille. Kirjan kuvioiden viimeistelystä ja teoksen taitosta on vastannut Marita Alanko, jonka asiantuntemukseen saatoimme turvautua jälleen kerran. Tämä teos on neljäs ISSP-aineistoista toteutettu tutkimus tietoarkiston julkaisusarjassa.

Tampereella 5.6.2011

Sami Borg ja Helena Laaksonen
Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto

Sisällysluettelo

Kimmo Ketola	
Suomalaisten uskonnollisuus	7
Hanna Salomäki	
Uskonto ja suomalaisten moraalikäsitteet	25
Kati Niemelä	
Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä?	
Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä	40
Kimmo Ketola	
Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus	60
Harri Palmu	
Uskonto, suomalaisten onnellisuus, luottamus ja auttaminen	90

Kimmo Ketola

I Suomalaisten uskonnollisuus

Johdanto

Suomalaisten uskonnollisuutta on tutkittu monenlaisin kyselyaineistoin jo usean vuosikymmenen ajan. Monet kyselyistä ovat olleet Kirkon tutkimuskeskuksen teettämiä. Kirkon neli-vuotisketomusta varten on esimerkiksi kerätty erilaisia kansallisesti edustavia kyselyaineistoja jo 1980-luvulta lähtien. Ne tunnetaan yleensä nimillä Gallup Ecclesiastica ja Kirkkomonitor. Samalla vuosikymmenellä aloitettiin myös erilaisten kansainvälisten arvoja ja uskomuksia koskevien kyselyjen toteuttaminen Suomessa. International Social Survey Programme (ISSP) on yksi monista kansainvälisistä tutkimusohjelmista, joiden tarkoituksena on kerätä kansainvälisesti vertailukelpoista yhteiskuntatieteellistä tutkimusaineistoa. Tutkimusohjelman aiheet ovat vaihdelleet vuosittain (ks. Taulukko 1). Niitä on toteutettu vuodesta 1985 lähtien. Suomi liit-tyi mukaan ohjelmaan vuonna 2000, joten siitä lähtien aineistot ovat saatavilla myös Suomen osalta.

Taulukko 1. ISSP-kyselyt 1985–2009.

1985: Valtion tehtävät I	1998: Uskonto II
1986: Sosiaaliset verkostot ja tukijärjestelmät I	1999: Eriarvoisuus III
1987: Eriarvoisuus I	2000: Ympäristö II
1988: Perhe ja sukupuoliroolit I	2001: Sosiaaliset verkostot II
1989: Työorientaatiot I	2002: Perhe ja muuttuvat sukupuoliroolit III
1990: Valtion tehtävät II	2003: Kansallinen identiteetti II
1991: Uskonto I	2004: Kansalaisosallistuminen (Citizenship) I
1992: Eriarvoisuus II	2005: Työorientaatiot III
1993: Ympäristö I	2006: Valtion tehtävät IV
1994: Perhe ja muuttuvat sukupuoliroolit II	2007: Vapaa-aika ja urheilu
1995: Kansallinen identiteetti I	2008: Uskonto III
1996: Valtion tehtävät II	2009: Eriarvoisuus IV
1997: Työorientaatiot II	2010: Ympäristö III

Lähde: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto FSD (<http://www.fsd.uta.fi/aineistot/kvdata/issp.html>)

Erilaisten kyselyaineistojen avulla on ollut mahdollista piirtää yhä täsmällisempää ja seikkape-räisempää kuvaa siitä, millä tavoin uskonto on läsnä suomalaisten elämässä ja millaisia muutok-sia siinä on nähtävissä. Toistaiseksi laajin kyselyaineistoihin pohjautuva katsaus suomalaiseen uskonnollisuuteen on Kimmo Kääriäisen, Kimmo Ketolan ja Kati Niemelän vuonna 2003 jul-kaisema teos *Moderni kirkkokansa*. Siinä suomalaisten uskonnollisuuden muutoksia tarkastel-laan sekularisaatioteorian avaamasta perspektiivistä käsin. Havainnot eivät antaneet kiistatonta tukea suoraviivaisesti etenevästä maallistumiskehityksestä, vaan kyseisessä tutkimuksessa suo-

malaisten uskonnollisuudesta piirtyi jännitteinen ja osin ristiriitainen kuva. Yhtäältä monet merkit näyttivät tukevan maallistumishypoteesia: evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten osuus väestöstä on laskenut tasaisesti koko sotien jälkeisen ajan, sitoutuminen erityisesti kristilliseen oppiin on vähentynyt ja suomalaiset myös osallistuvat alati harvemmin jumalanpalveluksiin ja muihin säännöllisesti järjestettäviin uskonnollisiin tilaisuuksiin. Toisaalta samaan aikaan jumalauskon on pysynyt 1970-luvun puolivälistä saakka varsin vakaana ja myöskään rukoilemisaktiivisuudessa ei ollut nähtävissä mitään muutoksia. Lisäksi kirkon arvostus suomalaisten keskuudessa kohosi koko 1990-luvun ajan. Samoin kirkon elämänskysymyksiin antamiin vastauksiin luottavien osuus kohosi. Modernisaation rapauttavan vaikutuksen tulkittiin siten koskettavan etupäässä institutionaalista uskonnollisuutta ja kirkon auktoriteettia. Sen sijaan kansanomaiseen ja yksityiseen uskonnollisuuteen sillä ei näyttänyt olevan vastaavaa vaikutusta, vaan niiden nähtiin jopa vahvistuneen institutionaalisen auktoriteetin kriisin myötä.

Samat tutkijat analysoivat myös World Values -kyselytutkimusten tuottamaa aineistoa (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007a; 2007b). Artikkelissaan ”Näkykö usko elämässä – uskonnollisuuden vaikutus asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsitteisiin” (2007b) he pyrkivät etsimään vastausta siihen, mihin elämäntilanteisiin uskonnolla on voimakkain vaikutus suomalaisten keskuudessa. Tulokset osoittivat, että uskonnollisuus vaikutti suomalaisten elämänarvostuksiin, moraalikäsitteisiin, perhearvoihin, vieraita kohtaan tunnettuun suvaitsevaisuuteen ja tiedekäsitteisiin hyvin heikosti ja usein epälineaarisesti. Uskonnollisuus oli kuitenkin yhteydessä perheen ja ystävien arvostukseen. Suvaitsevaisuuden tarkastelu osoitti saman: vain seksuaalisuuteen ja perhe-elämään liittyvät kysymykset olivat sellaisia, joissa uskonnollisuudella oli tilastollisesti merkitsevää vaikutusta. Ylipäättään tutkijat panevat merkille, että suomalaisten enemmistön uskonnollisuudessa painottuvat kohtuullisuus ja keskitien uskonnollisuus. Kuten kirjoittajat toteavat: ”Uskonto nähdään henkilökohtaisena asiana, eivätkä suomalaiset katso hyvällä voimaperäistä ja julkista uskonnollista vaikuttamista [...]” (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007b, 60).

Kaikissa näissä aikaisemmissa tutkimuksissa analyysin painopiste on ollut suomalaisessa aineistossa. On kuitenkin hyödyllistä tarkastella suomalaisten uskonnollisuutta myös kansainvälisesti vertailevassa katsannossa. Vuoden 2008 ISSP-aineisto tarjoaa tähän varsin hyvät edellytykset, sillä kyseisenä vuonna kysely toteutettiin kaikkiaan 34 maassa. Maailmanlaajuisten vertailujen kannalta otos on kuitenkin puutteellinen, sillä esimerkiksi muslimimaita aineistossa on vain yksi, Turkki, ja esimerkiksi Intia ja Kiina puuttuvat aineistosta kokonaan.

Aineistossa on kaikkiaan 22 Euroopan maata, mikä tarjoaa kuitenkin varsin hyvän pohjan vertailuille uskonnollisesti pääosin samanlaisen kulttuuritaustan omaavien maiden välillä (Taulukko 2). Silti on syytä panna merkille, että eri kirkkokuntien enemmistöaseman suhteen otos ei ole tasapuolisesti edustava: protestanttisista maista mukana ovat kaikki Islantia lukuun ottamatta, katolisista maista edustettuna on noin puolet (9 maata 20:stä), ja ortodoksisista maista mukana on vain harva (3 maata 13:sta). Moniuskontoisista maista mukana on neljä kuudesta (Bosnia ja Hertsegovina sekä Kazakstan puuttuvat) ja muslimienemmistöisistä maista mukana on vain Turkki, joka sekin on luontevampaa sijoittaa Aasiaan maantieteellisen sijaintinsa ja kulttuurisen taustansa vuoksi (Albania ja Azerbaidžan puuttuvat). Niistä maista, joissa enemmistö väestöstä ei katso kuuluvansa mihinkään uskontoon, mukana on toinen, Tšekki. On siis syytä panna merkille, että erityisesti ortodoksiset Itä-Euroopan maat ovat ali-edustettuina otoksessa, mikä on syytä pitää mielessä vertailuja tulkittaessa.

Seuraavassa tarkastellaan suomalaisten uskonnollisuudesta piirtyvää kuvaa, kun sitä verrataan muihin ISSP-aineistossa esiintyviin maihin. Artikkelin tarkoituksena on luoda kokonais-kuvaa siitä, millainen maa Suomi on keskeisten uskonnollisuudesta kertovien indikaattoreiden valossa.

Taulukko 2. ISSP-kyselyyn osallistuneet maat, niiden pääuskontojen jäsenosuudet sekä aineis-tojen otoskoko.

Maa	Katoli-laisia (%)	Protes-tantteja (%)	Orto-dokseja (%)	Musli-meja (%)	Uskonnot-tomia (%)	Muita (%)	N
Eurooppa							
Alankomaat (2000)	(17)	(15)					1 951
Belgia (2005)	75						1 263
Espanja	79						2 373
Irlanti (2002)	88						2 049
Iso-Britannia (2001)	(12)	60					3 075
Itävalta (2001)	74						1 020
Kroatia (2001)	88						1 201
Kypros			78				1 000
Latvia (1999)	(20)	(17)	(17)				1 069
Norja (2004)		87					1 072
Portugali (2001)	85						1 000
Ranska (2006)	51						2 454
Ruotsi		75					1 235
Saksa (2002)	(33)	(34)					1 706
Slovakia (2001)	69						1 138
Slovenia (2002)	57						1 065
Suomi (2008)		81					1 136
Sveitsi (2000)	(42)	(33)					1 229
Tanska (2002)		84					2 004
Tšekki (2001)	(27)	(6)			58		1 512
Ukraina (2004)	(14)	(4)	46				2 036
Venäjä (2001)			52				1 015
Pohjois- ja Etelä-Amerikka							
Chile	70						1 505
Meksiko	77						1 471
Uruguay	(47)	(34)			(17)		1 010
Yhdysvallat	24	51					1 365
Aasia ja Oseania							
Etelä-Korea	(7)	(20)			(49)	(23)	1 508
Filippiinit	81						1 200
Japani						84 ¹	1 200
Taiwan						93 ²	1 927
Turkki				98			1 453
Uusi-Seelanti	(13)	(40)					1 027
Afrikka							
Etelä-Afrikka	(7)	(72) ³					3 292
Dominikaaninen tasavalta	95						2 086

Lähteet: Cipriani 2009; CIA World Fact Book (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>); EUREL (<http://www.eurel.info>)

¹ Shintolaisia, lisäksi 71 % buddhalaisia. ² Buddhalaisia ja taolaisia. ³ Useita pieniä kirkkokuntia.

Kuinka uskonnollisia suomalaiset ovat?

Uskonnollisuus ei ole yksiulotteinen ilmiö ja niinpä sitä on mahdollista mitata useilla eri tavoilla. Yksinkertaisinta on luonnollisesti kysyä ihmisiltä suoraan, kuinka uskonnollisina he itseään pitävät. Tällaiseen kysymykseen annettu vastaus pohjautuu kuitenkin siihen, kuinka vastaaja suhteuttaa itsensä ympärillään oleviin toisiin, ja mittaa siten enemmän suhdetta kuin varsinaista ominaisuutta. Hyvin maallisessa ympäristössä lieväkin uskonnollisuus näyttäytyy helposti voimakkaana. Huolimatta arvioinnin suhteellisuudesta, itsearvioitu uskonnollisuus on kuitenkin tärkeä osa itse ilmiötä, sillä se mittaa samalla myös uskonnon esiinpistävyyyttä yksilön itseymmärryksen ja elämän kannalta. On nimittäin myös niin, että pelkistä uskomuksista ei voida päätellä, kuinka keskeinen rooli niillä on yksilön elämässä.

Perinteinen ja paljon käytetty tapa mitata uskonnollisuutta on kysyä ihmisiltä, uskovatko he määrättyihin uskonnon kannalta keskeisiin asioihin, kuten Jumalan olemassaoloon, kuolemanjälkeiseen elämään, taivaaseen, helvettiin tai uskonnollisiin ihmeisiin. On kuitenkin havaittu, että uskonnolliset uskomukset eivät korreloi välttämättä kovin voimakkaasti uskonnollisen aktiivisuuden kanssa. Toisin sanoen uskomuksien hyväksymisestä ei automaattisesti seuraa, että ihminen käytännön elämässään poikkeaisi heistä, jotka eivät kyseisiin uskomuksiin usko. Vaikka monien tutkimusten mukaan suomalaisista yli kaksi kolmasosaa uskoo Jumalaan, uskonnollisiin tilaisuuksiin aktiivisesti osallistuvien osuus on paljon alhaisempi. Niinpä uskonnollista toimintaa, kuten rukousaktiivisuutta ja jumalanpalveluksiin osallistumista on syytä mitata erikseen.

Lisäksi monien tutkimusten mukaan viime aikoina on erityisesti lisääntynyt sellainen uskonnollisuus, joka enemmän tai vähemmän tietoisesti sanoutuu irti uskonnollisten instituutioiden edustamasta opista ja elämäntavasta. Uskontososiologisessa kirjallisuudessa on tullut tavaksi käyttää tällaisesta yksilöllisestä ja epämuodollisesta uskonnollisuudesta nimitystä ”henkisyys” (eng. *spirituality*) (ks. Heelas & Woodhead, et al. 2005; Flanagan & Jupp 2007). Tästä syystä on hyvä tarkastella myös kysymystä siitä, millaiseksi ihmiset näkevät suhteensa kirkkoon ja muihin virallisiin uskonnollisiin organisaatioihin.

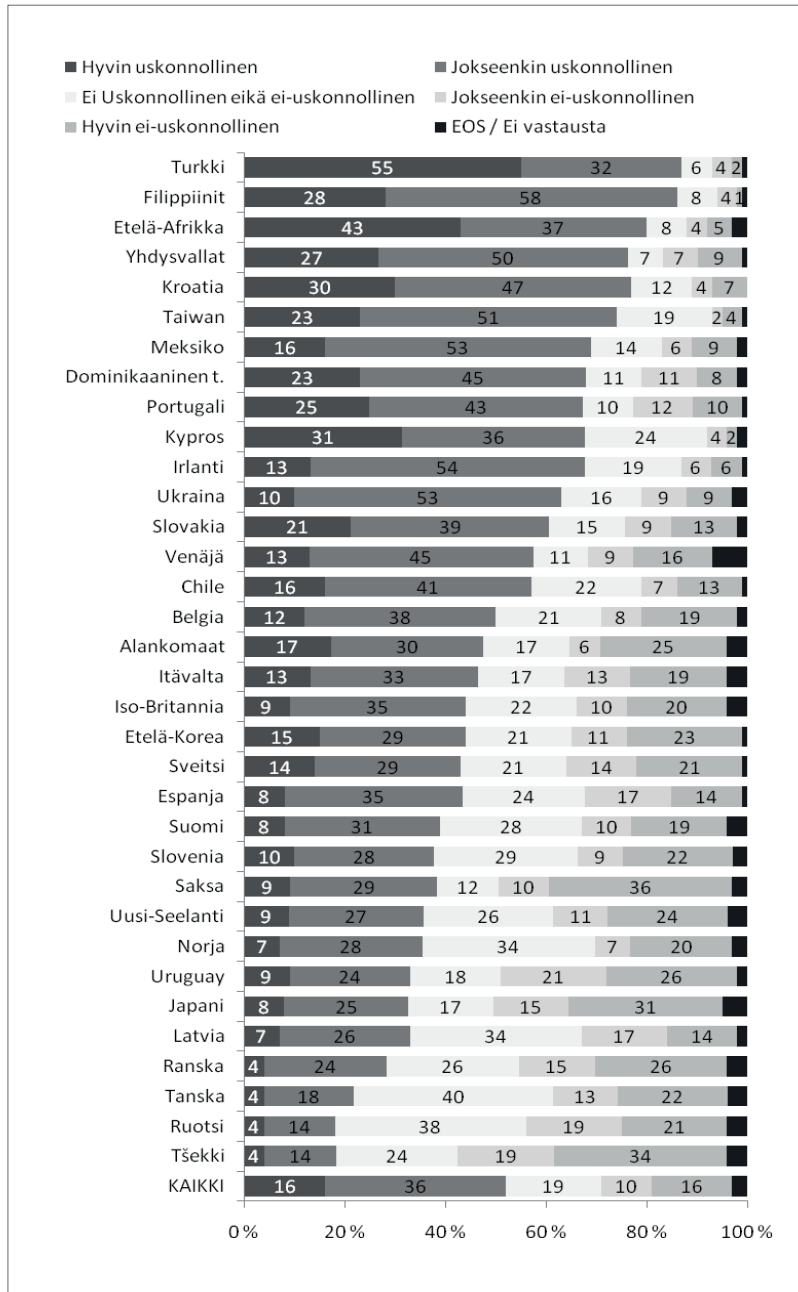
Seuraavassa katsauksessa suomalaisten uskonnollisuutta vertaillaan muihin ISSP-kyselyyn osallistuneisiin maihin seuraavien indikaattorien kautta:

- käsitys omasta uskonnollisuudesta
- jumalausko
- muut yleiset uskonnolliset uskomukset (kuolemanjälkeinen elämä, uskonnolliset ihmeet, esi-isät)
- rukousaktiivisuus
- jumalanpalvelusosallistuminen
- niiden osuus, joilla on oma tapansa olla yhteydessä Jumalaan

Käsitys omasta uskonnollisuudesta.

Eri maiden vertailussa suomalaisten uskonnollisuus vaikuttaa varsin maltilliselta (Kuvio 1)¹. Suomalaiset sijoittuivat kauas aineiston uskonnollisimmista maista, kuten Turkki, Filippiinit

1 Kuvion 1 kaikkien vastaajien jakauma on yhdistetyn kansainvälisen vertailuaineiston painottamaton vastausjakauma.

Kuvio 1. Uskonnollisena ja ei-uskonnollisena itseään pitävien osuudet eri maissa. N=52 647 (%)

ja Etelä-Afrikka, joissa uskonnollisena itseään pitäviä oli vähintään 80 prosenttia väestöstä. Euroopan maista vain Kroatiaassa, Portugalissa, Irlannissa ja Kyproksessa enemmän kuin kaksi kolmasosaa väestöstä piti itseään uskonnollisena. Suomalaisista sen sijaan noin kaksi viidestä (39 %) piti itseään uskonnollisena. Ei-uskonnollisina pitäviä oli vajaa kolmannes (29 %). Suomalaismiehissä oli suomalaisnaisia enemmän heitä, jotka pitivät itseään hyvin ei-uskonnollisena. Miehistä lähes neljännes (23 %), naisista joka kuudes (16 %) katsoi olevansa hyvin ei-uskonnollinen. Aineiston kokonaisuudessa suomalaiset sijoittuivat lähelle muita protestanttisia Pohjois-Euroopan maita kuten Saksaa, Iso-Britanniaa ja Norjaa. Aivan uskonnottomimpaan kärkeen suomalaiset eivät kuitenkaan sijoittuneet, sillä esimerkiksi Ruotsissa ja Tšekissä vain alle viidennes (18 %) piti itseään uskonnollisena. Tšekissä jopa yli puolet (53 %) vastaajista piti itseään ei-uskonnollisena.

Jumalautusko

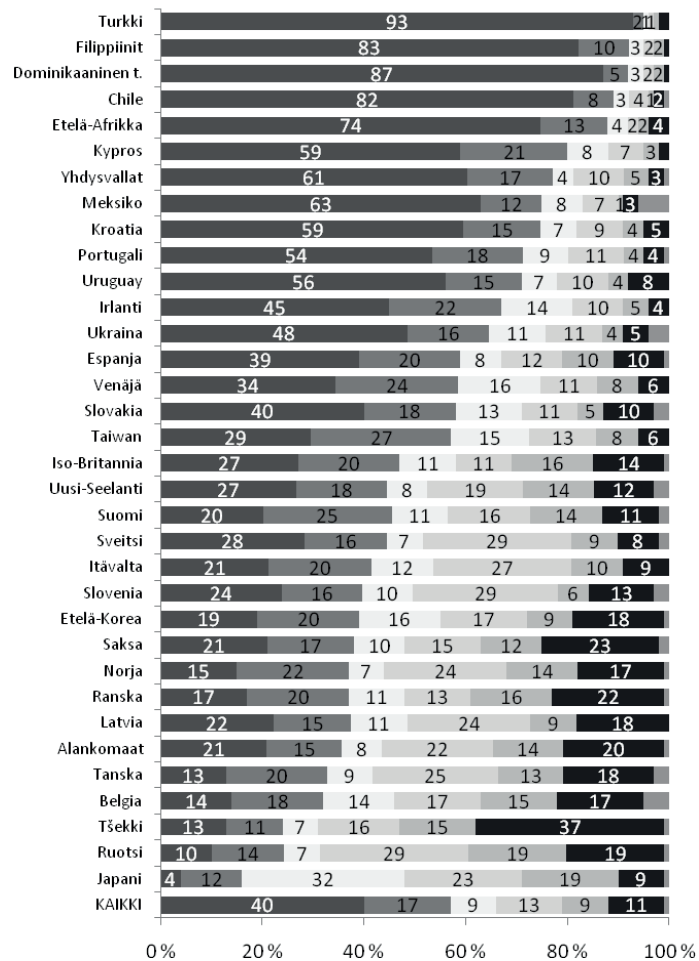
Suomalaisista noin 20 prosenttia ilmoitti uskovansa Jumalaan ilman mitään epäilyä ja noin 25 prosenttia ilmoitti lisäksi uskovansa Jumalaan huolimatta epäilyksistään (Kuvio 2). Jumalaan vakaasti uskovia on naisten keskuudessa selvästi enemmän kuin miesten keskuudessa. Suomalaisnaisista joka neljäs (25 %), mutta suomalaismiehistä vain joka seitsemäs (15 %) uskoi, että Jumala on olemassa, eikä epäillyt sitä lainkaan. Jumalautuskostaan epävarmoja, eli niitä jotka ilmoittivat toisinaan uskovansa Jumalaan, oli noin kymmenesosa suomalaisista. Niitä, jotka ilmoittivat uskovansa Jumalan sijasta jonkinlaiseen korkeampaan voimaan, oli 16 prosenttia vastaajista. Agnostikkoja ja ateisteja oli yhteensä neljäsosa kaikista vastaajista. Noin kymmenesosa ilmoitti, ettei usko Jumalaan – miehistä 15 ja naisista kahdeksan prosenttia.

Jumalautuskoa mittaavan kysymyksen suhteen suomalaiset sijoittuvat eri maiden vertailussa aineiston keskivaiheille, lähemmäksi monia Keski-Euroopan maita kuin monia protestanttisia Pohjois-Euroopan maita. Jumalaan uskovien osuuksien osalta Euroopan maista Suomea lähinnä olivat Iso-Britannia, Sveitsi ja Slovenia. Kaikissa näissä maissa Jumalaan epäilyksettä tai epäillen uskovien osuudet olivat noin 40–50 prosenttia väestöstä. Sen sijaan monissa muissa Pohjois-Euroopan protestanttisissa maissa vastaava osuus oli lähempänä kolmasosaa väestöstä. Ei-uskonnollisimmissa Euroopan maissa Ruotsissa ja Tšekissä vain noin neljäsosa vastaajista sanoi uskovansa Jumalaan.

Kaikkein uskonnollisimpia maita olivat Turkki, Filippiinit Dominikaaninen tasavalta ja Chile, joissa kaikissa yli 90 prosenttia väestöstä uskoi Jumalaan joko epäilyksettä tai epäillen. Euroopan maista vain Kyproksessa, Portugalissa, Kroatiaassa ja Irlannissa vastaavat Jumalaan uskovien osuudet olivat noin kahdesta kolmanneksesta noin neljään viidesosaan väestöstä.

Suurimmat ateistien määrät löytyivät Tšekissä, jossa yli kolmannes väestöstä ei uskonut Jumalaan. Myös Saksassa, Ranskassa, Alankomaissa ja Ruotsissa noin viidesosa ei uskonut Jumalaan. Agnostikkoja oli eniten Ruotsissa ja Japanissa. Näissä maissa viidennes katsoi, ettei Jumalan olemassaolosta voi saada tietoa.

- Tiedän että Jumala on oikeasti olemassa enkä epäile sitä yhtään
- Vaikka minulla on epäilyjä, koen silti uskovani Jumalaan
- Toisinaan huomaan uskovani Jumalaan, toisinaan en
- En usko Jumalaan mutta uskon jonkinlaisen korkeamman voiman olemassaoloon
- En tiedä onko Jumala olemassa enkä usko, että sitä on mitenkään mahdollista saada selville
- En usko Jumalaan
- EOS / Ei vastausta

Kuvio 2. Eri tavoin Jumalaan uskovien osuudet eri maissa. N=52 647 (%)

Kansanomaiset uskomukset

Usko kuolemanjälkeiseen elämään on yleismaailmallinen ja sillä on keskeinen merkitys lähes kaikissa suurissa uskontoperinteissä. Suomessa usko kuolemanjälkeiseen elämään on kuitenkin heikentynyt merkittävästi viimeisten vuosikymmenien aikana (Monikasvoinen kirkko 2007, 46–47).

Taulukko 3. Suomalaisten usko kuoleman jälkeiseen elämään, prosenttiosuudet. N=1 136. (%)

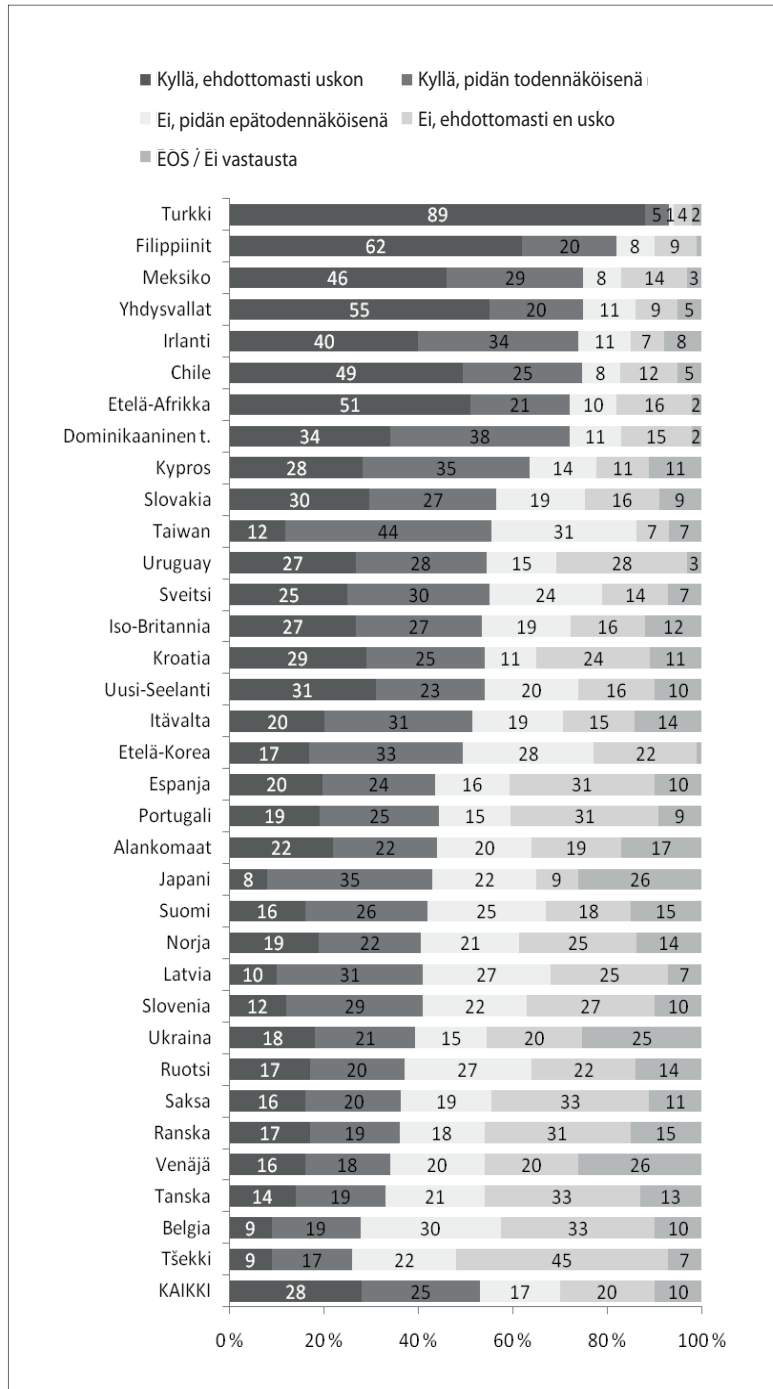
	Kyllä, ehdottomasti uskon	Kyllä, pidän todennäköisenä	Ei, pidän epätodennäköisenä	Ei, ehdottomasti en usko	En osaa sanoa	Yhteensä
Kuoleman jälkeiseen elämään	16	26	25	18	15	100
Taivaaseen	16	22	23	22	17	100
Helvettiin	9	12	28	31	20	100
Jälleensyntymiseen	3	13	30	34	20	100
Nirvanaan	2	6	25	36	31	100

ISSP-kyselyn mukaan kaksi viidestä suomalaisesta uskoo kuoleman jälkeiseen elämään ehdottomasti tai pitää sitä todennäköisenä (Taulukko 3). Vajaa viidennes ei ehdottomasti usko kuoleman jälkeiseen elämään. Suomalaisten usko taivaaseen on hieman heikompa: runsas viidennes ei ehdottomasti usko taivaaseen. Ehdottomasti taivaaseen uskovia oli 16 prosenttia suomalaisista. Helvetin olemassaoloon uskoi ehdottomasti harvempi kuin yksi kymmenestä suomalaisesta. Joka kolmas sen sijaan oli ehdottomasti sitä mieltä, ettei usko helvettiin. Joka viides ei osannut määritellä kantaansa. Usko jälleensyntymiseen oli lähes yhtä vahvaa kuin usko helvettiin. Suomalaisista 17 prosenttia joko uskoi ehdottomasti tai piti todennäköisenä sitä, että ihminen syntyy maailmaan yhä uudelleen ja uudelleen. Nirvanaan uskoi vakaasti tai piti todennäköisenä alle kymmenesosa suomalaisista. Huomattavan suuri osa suomalaisista, kolmannes, ei osannut sanoa, uskooko nirvanaan.

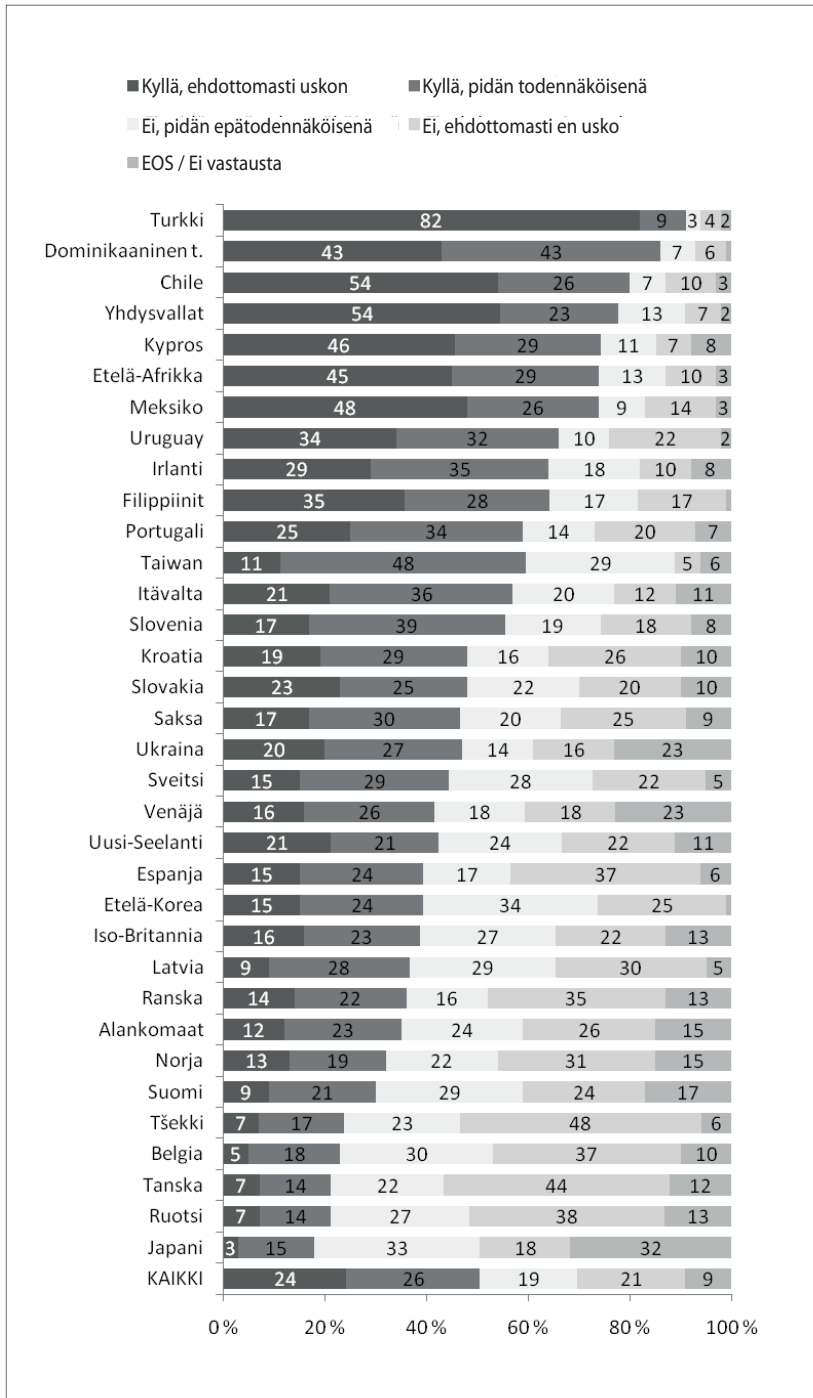
Suomessa naiset uskoivat selvästi miehiä useammin ehdottomasti taivaaseen ja kuoleman jälkeiseen elämään. Miehistä näihin uskoi joka kymmenes, mutta naisista viidennes. Helvettiin ehdottomasti uskomisessa ei sen sijaan ollut suurta eroa sukupuolten välillä. Naiset uskoivat miehiä useammin myös jälleensyntymiseen ja uskonnollisiin ihmeisiin.

Eri maiden vertailussa suomalaisten usko kuolemanjälkeiseen oli lähellä eurooppalaista keskitasoa. Suomea lähelle sijoittuvia maita olivat Slovenia, Latvia ja Norja (Kuvio 3). Kaikkein vahvinta usko kuolemanjälkeiseen oli Turkissa (95 %) ja Filippiineillä (81 %). Myös Yhdysvalloissa, Chilessä, Irlannissa ja Meksikossa kolme neljäsosaa väestöstä uskoi kuolemanjälkeiseen elämään joko ehdottomasti tai todennäköisenä pitäen. Vähiten kuolemanjälkeiseen uskottiin Belgiassa ja Tšekissä, jossa vain runsas neljännes väestöstä uskoi kuolemanjälkeiseen.

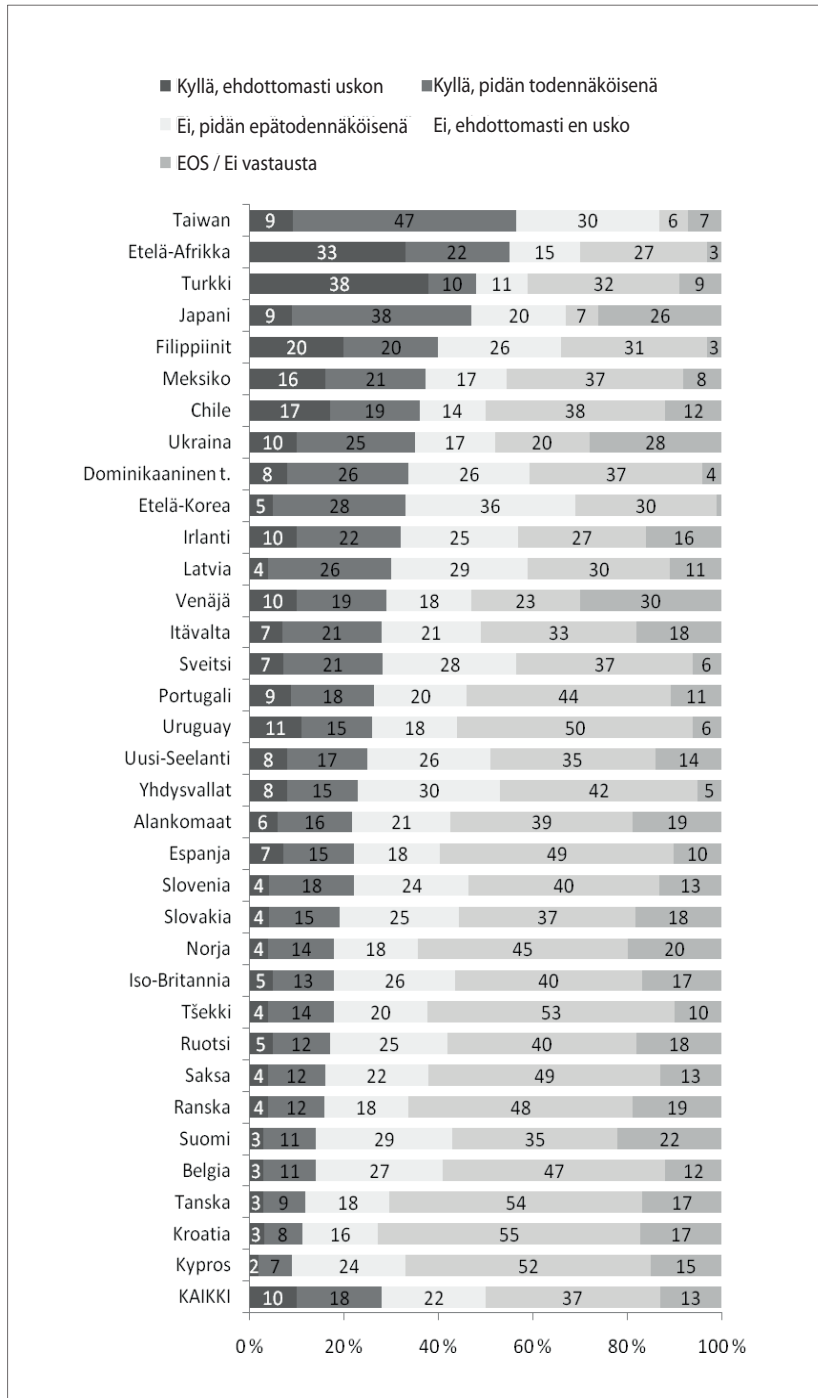
Myös usko uskonnollisiin ihmeisiin ja kuolleiden esivanhempien yliluonnollisiin voimiin on keskeinen osa kansanomaista uskonnollisuutta kaikkialla maailmassa. Eri uskontoperinteis-

Kuvio 3. Usko kuolemanjälkeiseen elämään eri maissa. N=52 647 (%)

Kuvio 4. Uskonnollisiin ihmeisiin uskominen eri maissa. N=52 647 (%)

Kuvio 5. Kuolleiden esivanhempien yliluonnollisiin voimiin uskovat eri maissa.
N=52 647 (%)

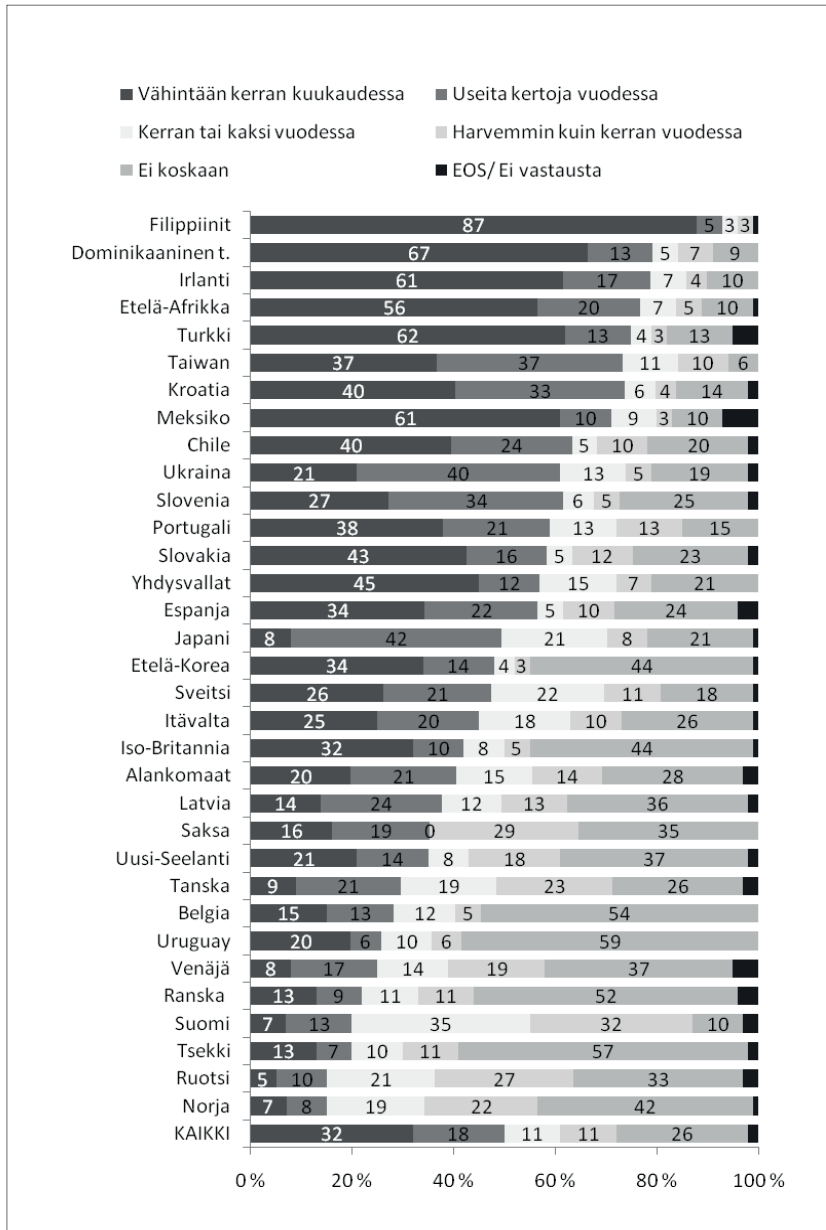
sä ja kirkkokunnissa niillä on kuitenkin hyvin erilainen asema. Protestanttiselle reformaatiolle oli ominaista torjuva suhtautuminen taikauskoon, pyhimyskulttiin ja ihmeisiin ja tämä luultavasti selittää, miksi Suomessa tällaisiin asioihin uskotaan poikkeuksellisen vähäisessä määrin (Kuviot 4 ja 5). Näiden kysymysten kohdalla Suomi sijoittui selvästi samaan ryhmään aineiston ei-uskonnollisimpien Euroopan maiden kuten Tšekin, Belgian, Ruotsin ja Tanskan kanssa. Kaikissa näissä maissa vähemmän kuin kolmasosa väestöstä uskoi uskonnollisiin ihmeisiin. Suomessa kuolleiden esivanhempien yliluonnollisiin voimiin uskoi vain 14 prosenttia väestöstä, mikä on Belgian, Tanskan, Kroatian ja Kyproksen ohella koko aineiston alhaisimpia. Sen sijaan Taiwanissa ja Turkissa yli puolet väestöstä ilmoitti uskovansa tällaisiin voimiin. Euroopan maista kuitenkin vain Ukrainassa yli kolmasosa väestöstä uskoi samalla tavoin.

Julkinen ja yksityinen uskonnonharjoitus

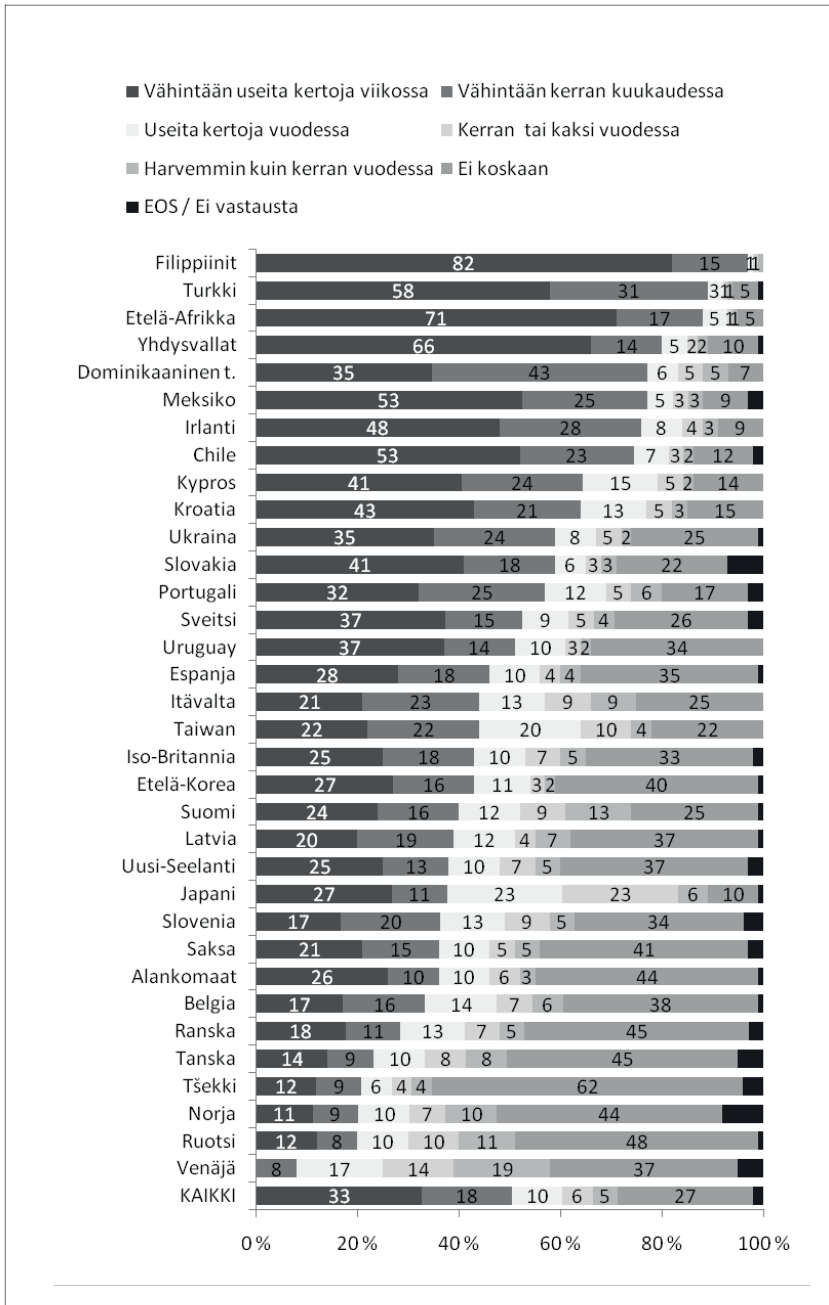
Julkisiin uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisessa suomalaiset kuuluvat Euroopan passiivisimpien maiden joukkoon (Kuvio 6). Vain seitsemän prosenttia suomalaisista osallistuu uskonnollisiin tilaisuuksiin vähintään kerran kuukaudessa ja vain viidesosa käy vähintään useita kertoja vuodessa. Suomalaisia harvemmin osallistuvat vain norjalaiset ja ruotsalaiset. Enemmistö suomalaisista eli yli kolmasosa ilmoittaa käyvänsä kerran tai kaksi vuodessa. Tämä tarkoittaa, että valtaosalle suomalaisista kirkossa käynti kuuluu kirkkovuoden juhlien yhteyteen. Suomalaiset käyvät kirkossa lähinnä jouluna ja sen lisäksi ehkä kerran jossakin muussa tilaisuudessa. Lähes saman verran ilmoittaa käyvänsä harvemmin kuin kerran vuodessa.

Merkillepantavaa on kuitenkin, että vain kymmenesosa suomalaisista ilmoittaa, ettei käy koskaan uskonnollisissa tilaisuuksissa. Esimerkiksi Norjassa kaksi viidesosaa ja Ruotsissa yli kolmasosa vastaajista ilmoitti, ettei käy koskaan uskonnollisissa tilaisuuksissa. Vain aktiivisimmin osallistuvissa maissa, kuten Meksikossa, Irlannissa, Dominikaanisessa tasavallassa ja Filippiineillä täysin osallistumattomien osuudet ovat samaa luokkaa Suomen kanssa. Kuitenkin näissä maissa vähintään kolme viidesosaa ilmoittaa osallistuvansa vähintään kuukausittain. Jälleen tulokset Suomen osalta viittaavat silmiinpistävällä tavalla maltillisen keskitien uskonnollisuuden hallitsevaan asemaan.

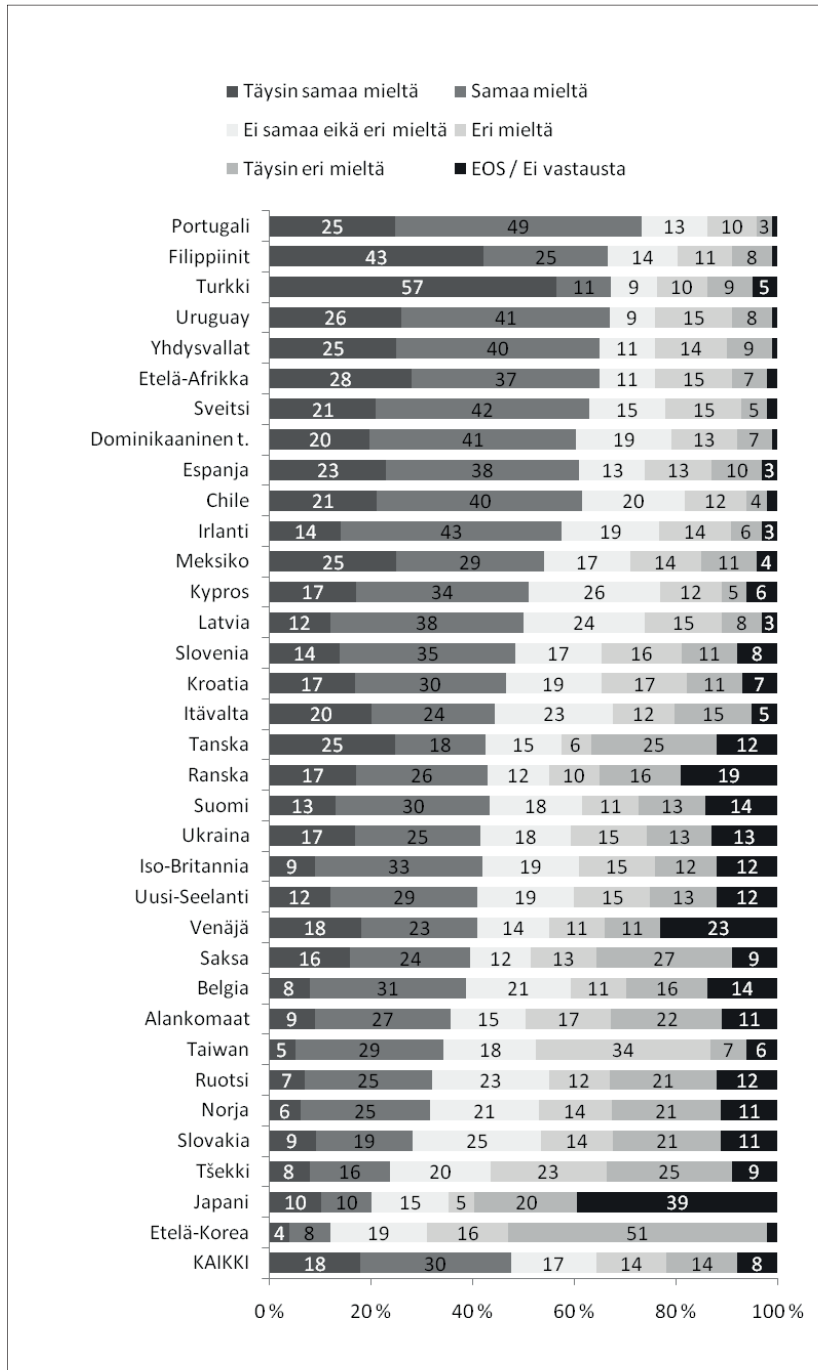
Yksityisen uskonnonharjoituksen osalta suomalaiset sen sijaan eivät kuulu aivan passiivisimpien maiden joukkoon (Kuvio 7). Noin kaksi viidesosaa suomalaisista ilmoitti rukoilevansa vähintään kerran kuukaudessa. Suomea lähelle tulivat sellaiset maat kuin Japani, Etelä-Korea, Iso-Britannia, Uusi-Seelanti, Taiwan, Itävalta, Latvia ja Slovenia, joissa kaikissa vähintään kuukausittain rukoilevia oli noin 37–44 prosenttia väestöstä. Vähiten uskonnollisissa maissa Tanskassa, Ruotsissa, Tšekissä, Norjassa ja Venäjällä vastaava osuus oli kaikissa alle neljännes väestöstä ja Venäjällä jopa alle kymmenesosa.

Kuvio 6. Uskonnollisiin tilaisuuksiin (jumalanpalveluksiin, kirkollisiin toimituksiin tai hengellisiin tilaisuuksiin) osallistuminen eri maissa. N=50 016 (%)

Kuvio 7. Rukousaktiivisuus eri maissa. N=52 647 (%)

Kuvio 8. Niiden osuus, jotka ilmoittavat, että ”minulla on omat tapani olla yhteydessä Jumalaan, ilman kirkkoja tai uskonnollisia toimituksia”. N=52 647 (%)

Suhtautuminen uskonnollisiin instituutioihin

Yli kaksi viidestä suomalaisesta ilmoitti, että heillä on oma tapansa olla yhteydessä Jumalaan, joka on riippumaton kirkoista ja uskonnollisista toimituksista (Kuvio 8). Tämän kysymyksen suhteen suomalaiset olivat lähellä aineiston keskitasoa (48 %). Lähelle Suomea tulivat esimerkiksi Ranska, Iso-Britannia, Tanska, Ukraina ja Venäjä. Kaikkein eniten tällaista instituutioista riippumatonta uskonnollisuutta Euroopassa ilmaisivat portugalilaiset, joista lähes kolme neljäsosa ilmoitti tällaisesta jumalasuhteesta. Myös monissa hyvin uskonnollisissa maissa kuten Turkissa, Filippiineillä, Uruguayssa, Etelä-Afrikassa ja Yhdysvalloissa noin kaksi kolmasosaa oli yhtä mieltä siitä, että heillä on oma tapansa olla yhteydessä Jumalaan. Vähiten tällaisesta jumalasuhteesta raportoititiin Tšekissä, Japanissa ja Etelä-Koreassa, jossa alle neljäsosa ilmoitti vastaavalla tavalla. Ruotsissa ja Norjassa vastaava luku oli noin kolmannes.

Kysymyksen muotoilusta ei kuitenkaan voida päätellä, tavoittaako se niitä, jotka harjoittavat kokonaan vaihtoehtoista, yksilöllistä uskonnollisuutta vai vain niitä, jotka pitävät itseään uskonnollisina, vaikka osallistuvat järjestäytyneeseen uskonnolliseen toimintaan vain harvoin. Taulukosta 4 käy ilmi, että ainakin Suomen kohdalla ne, joilla oli omat tapansa olla yhteydessä Jumalaan, eivät kuuluneet aktiivisimpiin uskonnollisissa tilaisuuksissa kävijöihin – kuten olettaa sopiikin. Kuitenkin on syytä panna merkille, että he eivät myöskään kuulu passiivisimpiin osallistujiin, sillä enemmistö niistä, jotka eivät koskaan käy uskonnollisissa tilaisuuksissa, ilmoittaa olevansa eri mieltä kyseisestä väittämästä. Toisin sanoen niihin, jotka ilmoittivat, ettei heillä ole omaa tapaa olla yhteydessä Jumalaan, kuuluu sekä kaikkein aktiivisin että kaikkein passiivisin tilaisuuksissa kävijöiden joukko. Sen sijaan nimenomaan harvakseltaan osallistuvissa painottuu tällainen suhtautumistapa. Tämä merkitsee, että kyseessä ei ole kokonaan instituutioista irtaantunut uskonnollisuus, vaan sellainen, joka elää rinnakkain sen kanssa. Nämä tulokset eivät siis anna tukea teesille ”henkisyyden vallankumouksesta”, jossa hengellisen elämän kaipuu ja ilmaisutavat olisivat siirtymässä kokonaan kristillisten kirkkojen ulkopuolelle osaksi täysin uudenlaista henkistä kulttuuria ja miljöötä.

Taulukko 4. Suomalaisten uskonnollinen osallistumisaktiivisuus ja oma tapa olla yhteydessä Jumalaan. N=962 (%)

		Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen					Yhteensä
		Vähintään kerran kuukaudessa	Useita kertoja vuodessa	Kerran tai kaksi vuodessa	Harvemmin kuin kerran vuodessa	Ei koskaan	
”Minulla on omat tapani olla yhteydessä Jumalaan”	Eri mieltä	19	16	22	28	16	100
	Ei samaa eikä eri mieltä	5	13	35	37	10	100
	Samaa mieltä	3	13	44	33	6	100
	Yhteensä	8	14	36	32	10	100

Päätelmiä

Suomea luonnehtii edelleen varsin suuri yhtenäisyys uskonnon alueella. Noin neljä viidesosaa suomalaisista kuuluu edelleen evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja monet kyselyt osoittavat suomalaisten enemmistön suhtautuvan kansankirkkoihinsa erittäin myönteisesti.

Edellä esiteltyt havainnot paljastavat kuitenkin, että suomalaisten luottamus ja myönteinen asennoituminen kirkkoon eivät välttämättä perustu poikkeuksellisen voimakkaaseen uskonnollisuuteen. Päinvastoin, suomalaiset kuuluivat monien kysymysten kohdalla Euroopan ja koko aineiston vähiten uskonnollisiin maihin. Erityisesti tämä näkyi uskonnollisen osallistumisen ja erilaisten kansanomaisten uskonnollisten uskomusten kohdalla. Vain viidesosa suomalaisista ilmoitti käyvänsä uskonnollisissa tilaisuuksissa vähintään useita kertoja vuodessa. Tätä pienemmistä osuuksista ilmoittivat ainoastaan norjalaiset ja ruotsalaiset. Myös uskonnollisiin ihmeisiin ja kuolleiden esivanhempien yliluonnollisiin voimiin uskomisessa suomalaiset sijoittuivat aineiston epäuskoisimpaan kärkeen. Useimpien muidenkin kysymysten suhteen suomalaiset sijoittuivat aineiston keskitason alapuolelle, vaikka useimmiten olivatkin uskonnollisempia kuin vastaajat muissa Pohjoismaissa.

Yleisesti ottaen suomalaisten enemmistön suhdetta uskontoon voidaan luonnehtia maltillisiksi. Vaikka Suomessa on poikkeuksellisen vähän erittäin uskonnollisia ihmisiä, tämä ei kuitenkaan tarkoita, että täällä olisi erityisen paljon täysin uskonnottomia. Sen sijaan suomalaisille on ominaista molempien ääripäiden vähäinen osuus, valtaosan sijoittuessa maltilliselle keskialueelle. Suomalaisista vain alle kymmenesosa pitää itseään hyvin uskonnollisena, mutta vastaavasti vain alle viidennes pitää itseään hyvin ei-uskonnollisena. Sen sijaan lähes kolmasosa ilmoittaa olevansa jokseenkin uskonnollinen ja lähes saman verran ilmoittaa, ettei ole uskonnollinen eikä ei-uskonnollinen. Vastaavasti, vaikka suomalaisten uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen on erittäin vähäistä, myös niiden osuus, jotka eivät koskaan osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin, on erittäin alhainen.

Nämä havainnot kertovat, että valtaosa suomalaisista sijoittuu harvakseltaan osallistuviin ja laimeasti uskoviin. Monet havainnot viittaavat kuitenkin siihen, että juuri tämä uskonnollisuuden tyyppi on kaikkein nopeimmin heikkenemässä eri puolilla Eurooppaa. Suomalaiset jumalanpalvelustutkimukset osoittavat myös, että niiden kävijöiden osuus, jotka sekä uskovat vakaasti, että osallistuvat säännöllisesti, on pysynyt vakaana samalla kun satunnaiskävijöiden määrä on pudonnut ja lainkaan osallistumattomien osuus on kasvanut (Niemelä 2011).

Kirjallisuus

Cipriani, Roberto 2009. Religions in Europe. *Religion* 39(2): 109–116.

Flanagan, Kieran & Peter C. Jupp (eds.) 2007. *A Sociology of Spirituality*. Aldershot: Ashgate.

Heelas, Paul & Linda Woodhead (with Benjamin Seel, Bronislaw Szerszynski & Karin Tusting) 2005. *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell.

Ketola, Kimmo; Kimmo Kääriäinen & Kati Niemelä 2007a. Suomalaisten uskonnollisuuden muutokset. – S. Borg, K. Ketola, K. Kääriäinen, K. Niemelä & P. Suhonen: *Uskonto, arvot ja instituutiot: suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005*. Ss. 47–59. (Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston julkaisuja 4) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietöarkisto.

Ketola, Kimmo; Kimmo Kääriäinen & Kati Niemelä 2007b. Näkyykö usko elämässä? – Uskonnollisuuden vaikutus suomalaisten asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsitteisiin. – S. Borg, K. Ketola, K. Kääriäi-

nen, K. Niemelä & P. Suhonen: *Uskonto, arvot ja instituutiot: suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005*. Ss. 60–85. (Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston julkaisuja 4) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietöarkisto.

Kääriäinen, Kimmo; Kimmo Ketola & Kati Niemelä 2003. Moderni kirkkokansa: Suomalaisen uskonnollisuus uudella vuosituhanalla. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja.) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Monikasvoinen kirkko 2008. *Monikasvoinen kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007*. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103.) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Niemelä, Kati 2011. Jumalanpalvelukseen liittyvät odotukset ja kokemukset: Tuoretta tutkimustietoa jumalanpalveluksesta. Esitelmä Jumalanpalveluselämän neuvottelupäivillä, 14.2.2011. Tampere. [Saatavana elektronisessa muodossa: [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/F87BC37630760106C22578380022FD5D/\\$file/ATTROB64.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/F87BC37630760106C22578380022FD5D/$file/ATTROB64.pdf)]

Hanna Salomäki

II Uskonto ja suomalaisten moraalikäsitteet

Uskonnon ja moraalien yhteyttä selvittävät tutkimukset ovat osoittaneet uskonnon vaikuttavan näkemyksiin erityisesti seksuaali- ja perhe-etiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Uskontoa tärkeänä pitävät suhtautuvat esimerkiksi avioeroon ja homoseksuaalisuuteen muita torjuvammin. (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007, 63–67) Viime vuosikymmeninä moraalikysymykset on yhä useammin nähty yksilön omina kysymyksinä. Wuthnow ja Lawson katsovat, että 1960-luvulla tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet moraalisen järjestyksen muuttumiseen epävarmaksi. Valinnanvapaus useiden eri uskomusjärjestelmien ja elämäntyylien välillä sekä siteiden heikentyminen perinteisiin yhteisöihin vaikuttivat siihen, että moraalisia ratkaisuja ei pidetty enää itsestään selvinä. Moraalisen relativismin lisääntyessä jäi yhä enemmän yksilön omaksi asiaksi päättää, mikä on totta ja moraalisesti oikeaa. (Wuthnow & Lawson 1994, 35–39). Länsimaissa yksilöt ovat yhä enemmän vapautuneet sosiaalisista ja uskonnollisista instituutioista. Kun perinteisissä yhteiskunnissa käyttäytymistä ja toimintaa ohjasivat yhtenäiset normit ja arvot, modernissa ja jälkimodernissa yhteiskunnassa korostetaan yksilön vapautta ja autonomiaa. Uskonnollisten yhteisöjen rooli yksilön toimintaa ohjaavana tekijänä on muuttunut aiempaa vähäisemmäksi. (Inglehart 1990; Casanova 1994)

Kirkko ja yhteiskunta ovat monin tavoin pyrkineet ohjaamaan yksilöiden seksuaalista ja perhe-elämään liittyvää käyttäytymistä ja pitkään nämä normitukset ovat olleet yhdenmukaisia. Kirkon esittämät normit esimerkiksi homoseksuaalisuudesta, abortista, eutanasiasta ja avioerosta ovat olleet voimakkaasti yksilöiden käsityksiin vaikuttaneita tekijöitä. Länsimaissa seksuaalimoraaliin liittyvät käsitykset ovat muuttuneet varsinkin 1960-luvulta lähtien ja myös monet yhteiskunnalliset säädökset ovat muuttuneet tuon ajankohdan jälkeen. Esimerkiksi Suomessa homoseksuaaliset suhteet laillistettiin vuonna 1971. (Halman 1996; Inglehart 1990; Vellenga 1995) Yhteiskunnan ja kirkon normeissa on tapahtunut eriytymistä, vaikka yhteiskunnalliset muutokset tuovatkin paineita myös kirkon muuttumiseen.

Suomessa erityisesti nuoret näkevät, että seksuaalielämään liittyvät valinnat kuuluvat yksityisyyden piiriin. Seksuaalista itsemääräämisoikeutta on kuvattu seksuaalioikeus-käsitteellä. Tämä periaate on ollut myös seksuaalirikosoikeuksien uudistamisen lähtökohtana. Media on tukenut voimakkaasti tällaisen länsimaisen, yksilökeskeisen moraalien etenemistä. Seksuaalioikeusajattelu on johtanut sukupuolten tasa-arvoistumiseen seksuaalimoraaliin liittyvissä kysymyksissä. Yksilöiden täytyy myös aiempaa vahvemmin kiinnittää huomiota toisten ihmisten itsemääräämisoikeuteen. Vanhemmalle sukupolvelle ulkoisesta valvonnasta riippumaton seksuaalioikeusmoraali ei ole itsestäänselvyys, vaan yhteisön etu on nähty yksilön etua tärkeämpänä seikkana. Nuorilla sukupolvilla yleinen ajattelutapa on sopimusmoraali, jossa parisuhteeseen liittyvät sopimukset ovat epämuodollisia ja ne tehdään vain parin kesken. Vanhemmat sukupolvet sen sijaan perustavat yleensä sukupuolimoraalinsa juridiseen instituutioon. Kollektiivisessa moraalissa ihminen on sidottu perheen, suvun ja lähiyhteisön valvontaan. Erityisesti arabimaissa sekä Kaukoidän maissa kollektiivinen moraalit on edelleen voimakasta. (Haavio-Mannila & Kontula 2001, 413–420)

Uskontoa ja moraalialia koskevat tutkimukset ovat osoittaneet uskonnollisten ja uskontoa vähän tärkeänä pitävien eroavan moraalikäsitteiltään. Tämä on todettu niin kansainvälisissä vertailuissa kuin suomalaisia koskevissa tutkimuksissa. Uskontoa tärkeänä pitävät ovat moraalikäsitteiltään vähemmän sallivia kuin ne, joille uskonto ei ole tärkeä. Asenteissa oli voimakkaasti eroja myös iän suhteen siten, että vanhemmat ikäryhmät edustivat vähiten sallivia ja nuorimmat liberaaleimpia näkemyksiä. (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007) Aktiivisesti uskonnolliseen toimintaan osallistuvien ryhmissä myös nuoret voivat kuitenkin olla hyvin vahvasti perinteisiin käsitteisiin sitoutuneita ja poiketa käsitteiltään varsin voimakkaasti yhteiskunnassa yleisestä arvomaailmasta myös omassa ikäryhmässään. (Salomäki 2010)

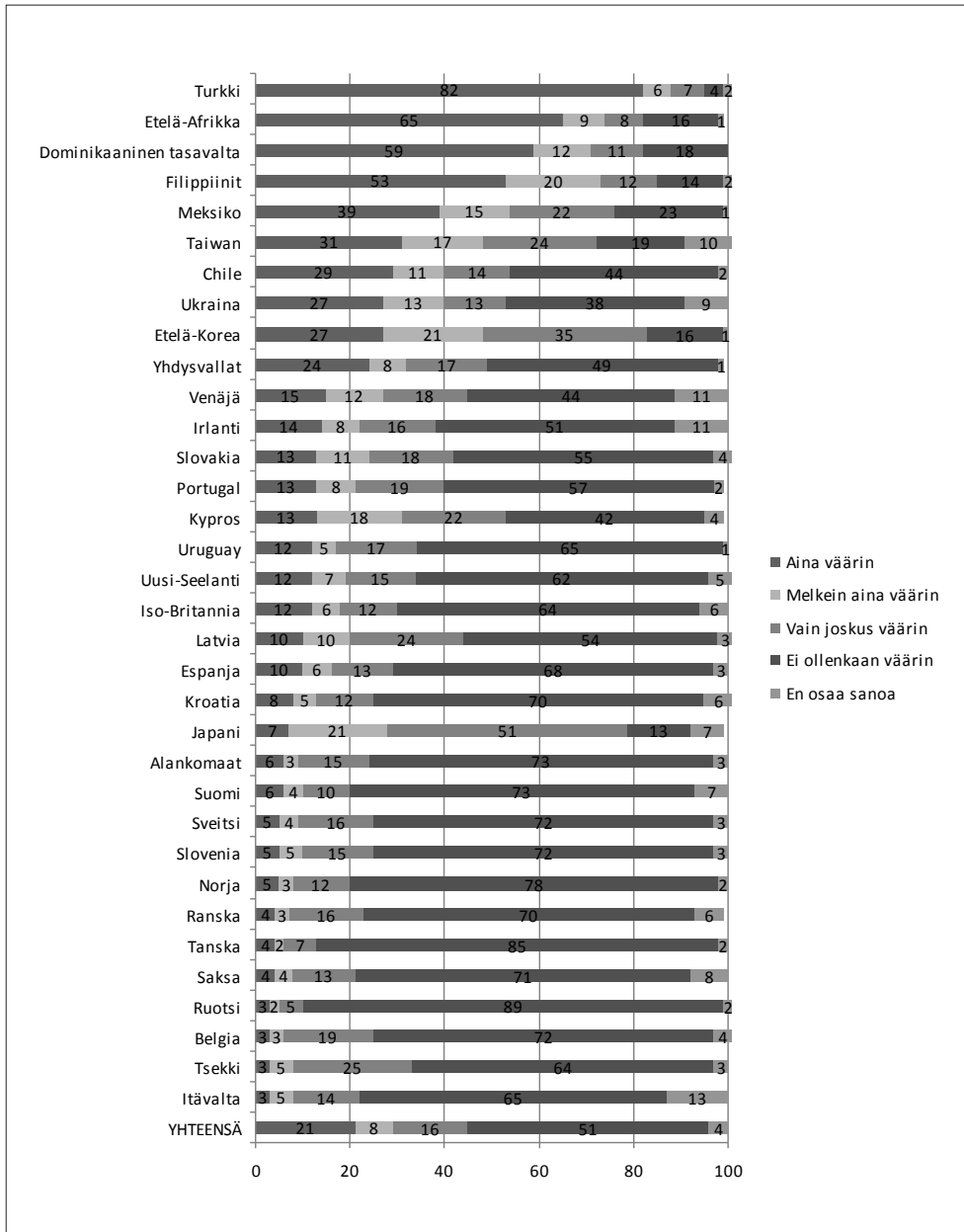
Tässä luvussa tarkastellaan ISSP-tutkimuksen aineiston valossa vastaajien moraalikäsitteitä. Tarkastelussa ovat seuraavat kysymykset: suhtautuminen esiaviolliseen seksiin ja uskottomuuteen, samaa sukupuolta olevien sukupuolisuhteisiin ja aborttiin. Lisäksi tarkastellaan moraalikäsitteisiin vaikuttavia tekijöitä ja uskonnon ja moraalin suhdetta.

Suhtautuminen esiaviolliseen seksiin ja uskottomuuteen

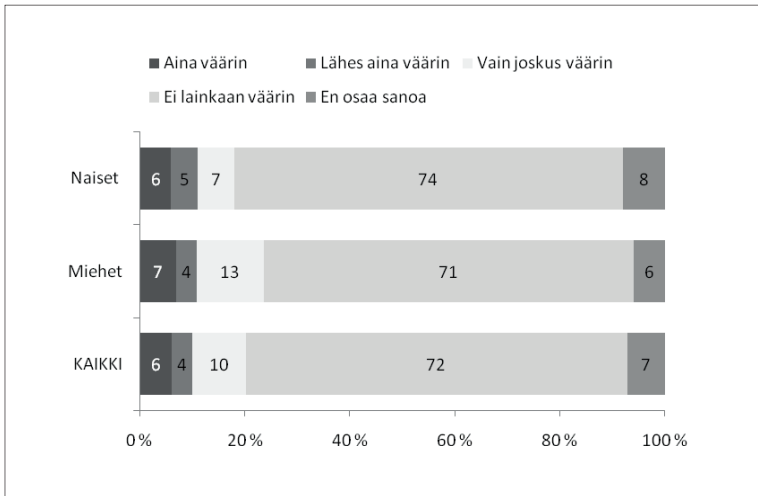
Länsimaissa suhde esiaviollisiin suhteisiin on muuttunut huomattavasti 1960-luvulta lähtien, eikä valtaosa enää pidä avioliittoa sukupuolisuhteiden aloittamisen ehtona. Tämä tuli ilmi myös kansainvälisessä ISSP-kyselyssä. Joka viides vastaaja katsoi esiaviollisen seksin olevan aina väärin (ks. Kuvio 1). Torjuvimmin esiaviollisiin suhteisiin suhtautuivat turkkilaiset, joista useampi kuin neljä viidestä näki seksuaaliset suhteet ennen avioliittoa aina vääränä. Arabimaissa seksuaalisten suhteiden hyväksyttävyyttä arvioidaan kollektiivisen moraalin kautta, ja suhteet on sidottu avioliittoon. Myös Etelä-Afrikassa, Dominikaanisessa tasavallassa ja Filippiineillä valtaosa vastaajista piti esiaviollisia seksisuhteita aina vääränä.

Kuten aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, myös tämä tutkimus osoitti Skandinavian maiden sijoittuvan seksuaalietiikassaan sallivimpien maiden joukkoon. Erityisesti Ruotsi on nähty kaikkein vapaamielisimpänä maana. Näin oli myös tässä tutkimuksessa. Yhdeksän kymmenestä ruotsalaisesta piti esiaviollisia sukupuolisuhteita aina oikeana. Lähes yhtä suuri osuus tanskalaisista hyväksyi aina sukupuolisuhteet ennen avioliittoa. Myös Norjassa (78 %) ja Suomessa (73 %) esiaviolliset suhteet täysin hyväksyvien osuus oli huomattavasti keskimääräistä korkeampi.

Suomessa miesten ja naisten suhtautumisessa esiaviollisia suhteita kohtaan ei ole juuri eroja (ks. Kuvio 2). Tulos poikkeaa aiempien tutkimusten tuloksista, joissa miehet ovat tavallisesti näyttäytyneet sallivampana ryhmänä. Miehet ovat asettaneet avioliiton sukupuolisuhteen hyväksymisen edellytykseksi naisia harvemmin. (Haavio-Mannila & Kontula 2001, 64–65) Sen sijaan tämän tutkimuksen tulokset tukevat aiemmissakin tutkimuksissa havaittua eri sukupuolten käsitysten samanlaistumista. Naisten joukossa on tämän tutkimuksen aineistossa jopa miehiä enemmän sellaisia, jotka ajattelevat, että esiaviollinen suhde ei ole lainkaan väärin.

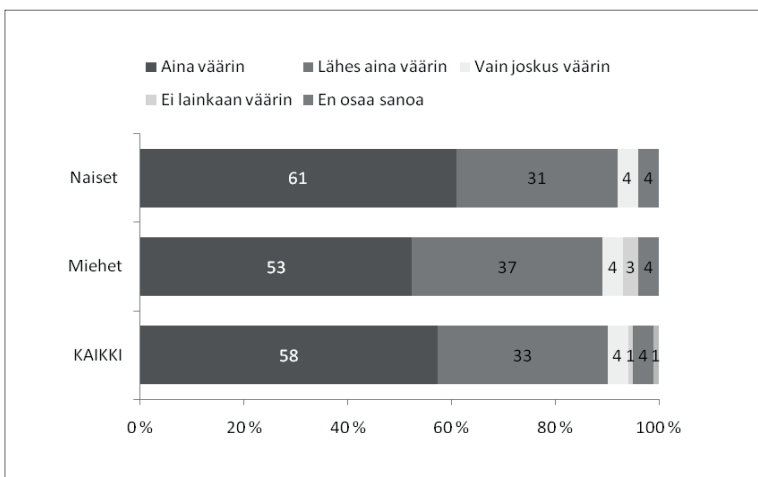

Kuvio 1. Suhtautuminen esiaviolliseen seksiin eri maissa. N=50 106. (%)

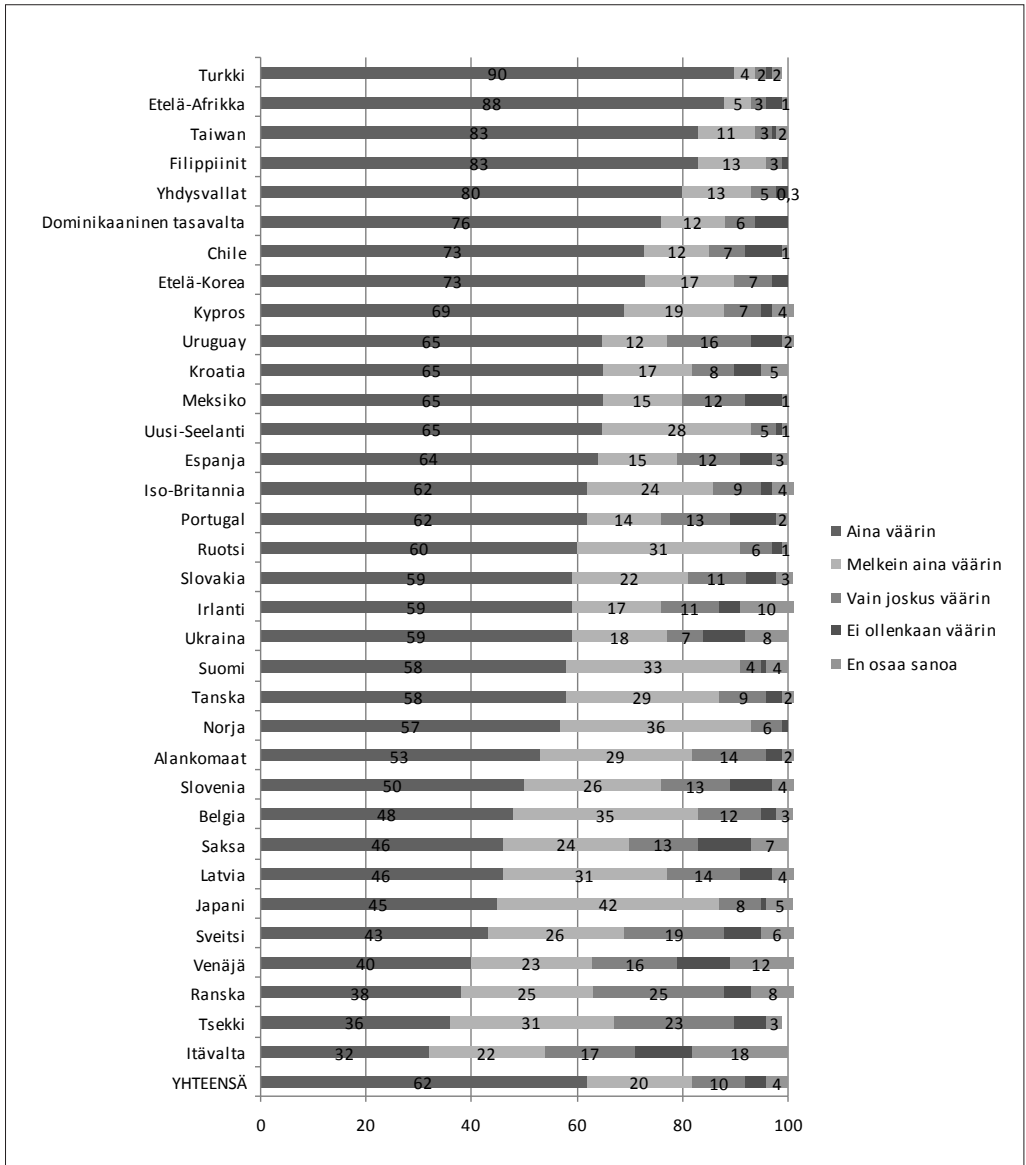
Kuvio 2. Suomalaismiesten ja -naisten suhtautuminen esiaviolliseen seksiin. N=1 135. (%)

Avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin miehet sen sijaan suhtautuivat edelleen naisia sallivammin, kuten aiemmissakin tutkimuksissa. Runsaat puolet miehistä ja kolme viidestä naisesta katsoi, että sukupuolisuhde avioliiton ulkopuolella on aina väärin. Avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet hyväksyi vain muutama prosentti suomalaisista. Asennoituminen avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin on Suomessa muuttunut aiempaa torjuvammaksi, ja nuoret ovat osoittautuneet vanhempia torjuvammiksi tämänkaltaisissa suhteissa. (Kontula 2008, 92–101)

Kuvio 3. Suomalaismiesten ja -naisten suhtautuminen avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin. N=1 136. (%)

Kansainvälisessä vertailussa Suomi sijoittui muiden Pohjoismaiden maiden kanssa hieman keskitasoa sallivampien maiden joukkoon. Myös muissa Pohjoismaissa kolme viidestä vastaajasta piti sukupuolisuhteita muiden kuin puolison kanssa aina vääränä. Kaikkien maiden vertailussa kaksi kolmesta piti sukupuolisuhteita avioliiton ulkopuolella aina vääränä. Sallivimmin avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin suhtautuivat tsekit, itävaltalaiset ja ranskalaiset: kaksi viidestä katsoi, että sukupuolisuhteet muun kuin puolison kanssa ovat aina väärää.

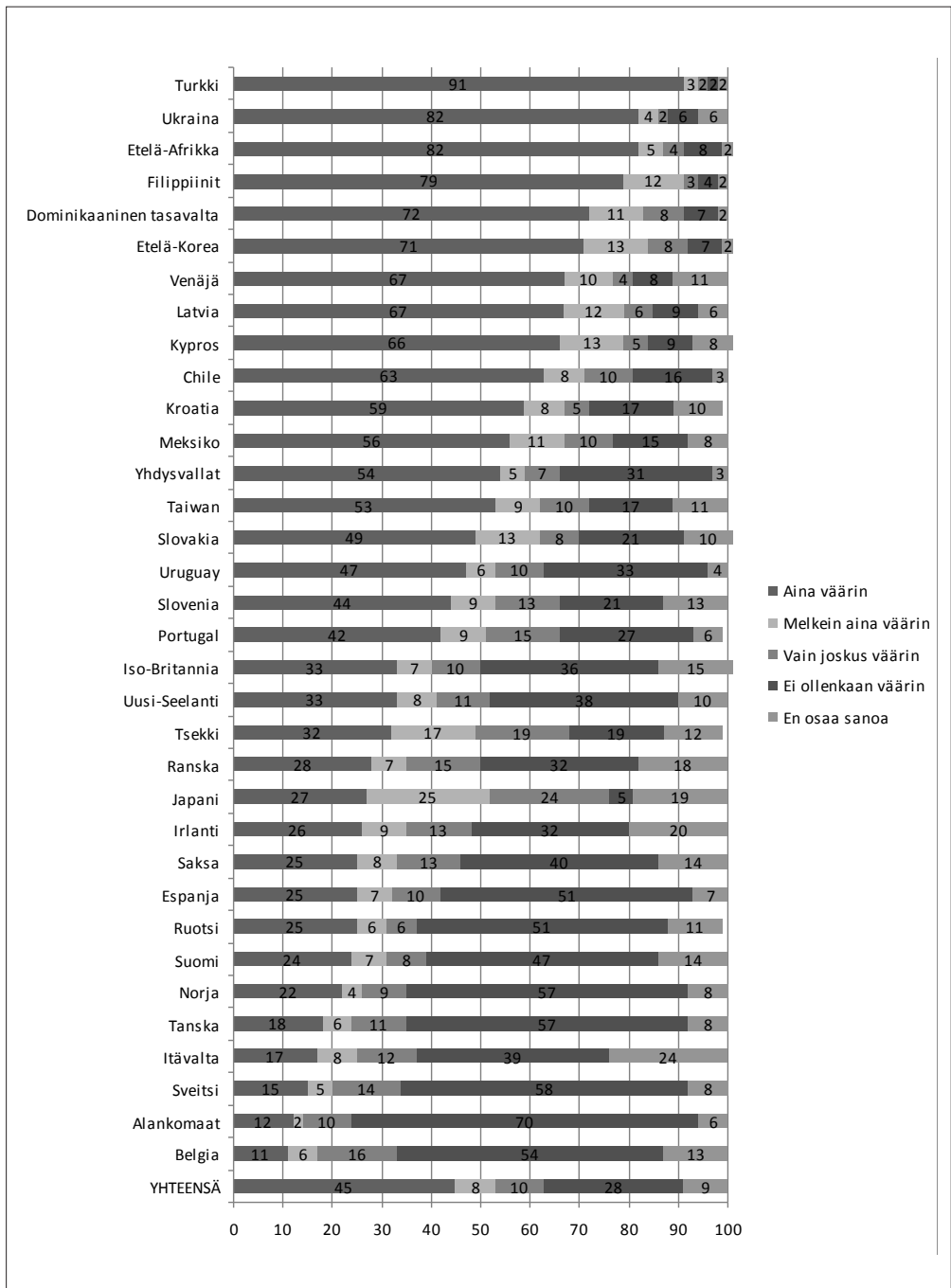
Kuvio 4. Suhtautuminen sukupuolisuhteisiin muiden kuin puolison kanssa eri maissa. (%)

Näkemykset samaa sukupuolta olevien suhteista

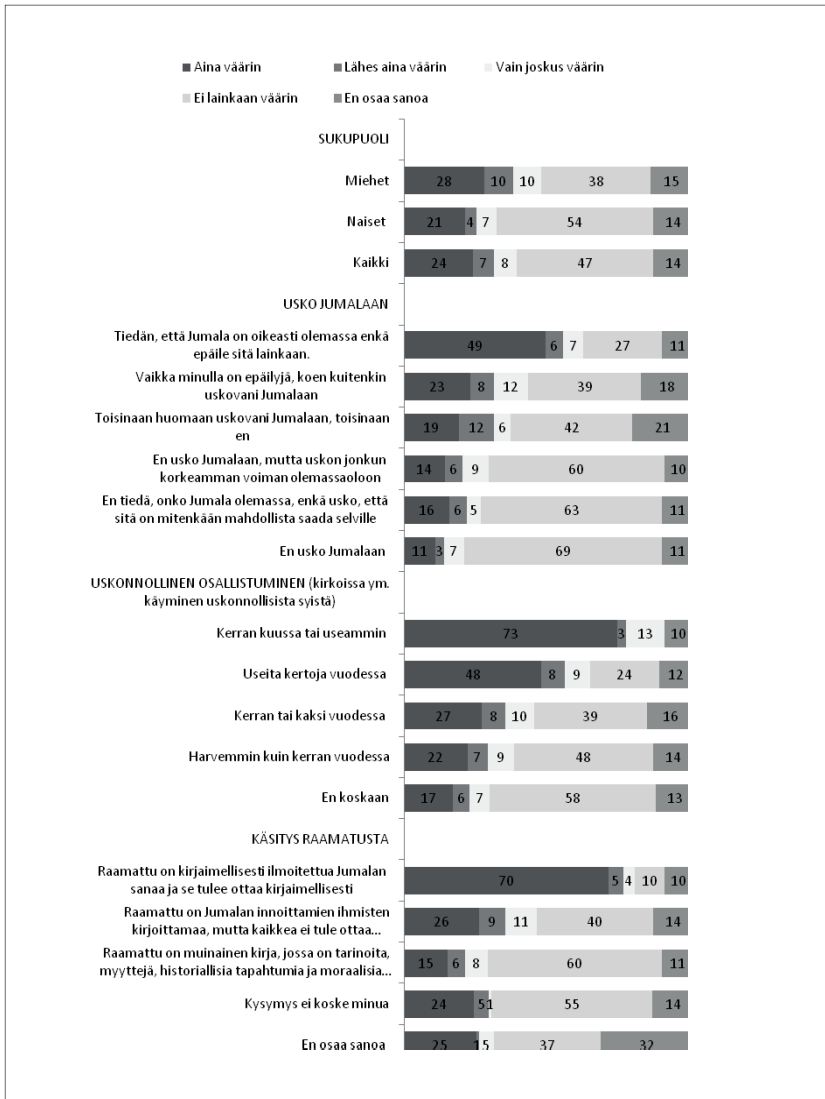
Turkkilaiset suhtautuivat torjuvimmin samaa sukupuolta olevien sukupuolisuhteisiin (ks. Kuvio 5). Useampi kuin yhdeksän kymmenestä katsoi näiden olevan aina väärin. Aina oikeana samaa sukupuolta olevien suhteita piti vain kaksi prosenttia. Sallivimpia samaa sukupuolta olevia suhteita kohtaan olivat hollantilaiset ja belgialaiset. Skandinavian maiden asukkaiden suhtautuminen samaa sukupuolta olevien suhteisiin oli keskenään samankaltainen. Pohjoismaista sallivimmin niihin suhtautuivat tanskalaiset, joista viidennes piti samaa sukupuolta olevien suhteita aina vääränä, kolme viidestä aina oikeana. Kaikkien pohjoismaalaisten asenne homoseksuaalisuuteen oli huomattavasti keskimääräistä sallivampi.

Suomessa miehet suhtautuivat naisia torjuvammin samaa sukupuolta olevien sukupuoli-suhteisiin. Niitä piti aina vääränä viidennes naisista ja runsas neljännes miehistä. Yli puolet naisista katsoi, että samaa sukupuolta olevien suhteet eivät olleet lainkaan väärin, kun miehistä näin ajatteli vain runsas kolmannes. Uskonnollinen osallistuminen, jumalausko ja käsitys Raamatusta erottelivat huomattavasti suhtautumista samaa sukupuolta olevien suhteisiin. Vakaasti Jumalaan uskovista puolet katsoi, että homoseksuaaliset suhteet ovat aina väärin. Mitä epäilevämpi usko Jumalaan oli, sitä sallivammin homoseksuaalisiin suhteisiin suhtauduttiin. Niistä, jotka eivät uskoneet Jumalaan, joka kymmenes katsoi samaa sukupuolta olevien suhteiden olevan aina väärin. Kaksi kolmesta sen sijaan katsoi, että samaa sukupuolta olevien suhteet eivät olleet lainkaan väärä.

Uskonnollista osallistumista ja raamattukäsitystä tarkasteltaessa erot muodostuivat vieläkin suuremmiksi. Sellaisista suomalaisista, jotka kävivät kirkossa uskonnollisista syistä vähintään kerran kuussa, kolme neljästä näki samaa sukupuolta olevien suhteet aina vääränä. Niistä, jotka eivät käyneet kirkossa koskaan, vain vajaa viidennes katsoi samaa sukupuolta olevien suhteiden olevan aina väärin. Kolme viidestä täysin passiivisesta kirkossakävijästä ajatteli, että samaa sukupuolta olevien suhde ei ole lainkaan väärin. Sen sijaan kukaan vähintään kerran kuussa uskonnolliseen toimintaan osallistuvista ei ajatellut näin. Myös käsitys Raamatusta oli voimakkaasti yhteydessä samaa sukupuolta olevien suhteiden hyväksymiseen. Niistä, jotka eivät nähneet Raamattua jumalallisena kirjana, 15 prosenttia piti samaa sukupuolta olevien suhteita aina vääränä ja 60 prosenttia ei lainkaan vääränä. Sen sijaan he, jotka näkivät Raamatun kirjaimellisesti ilmoitettuna Jumalan sanana, torjuivat homoseksuaalisen käyttäytymisen. Heistä 70 prosenttia piti samaa sukupuolta olevien suhteita aina vääränä ja vain yksi kymmenestä ei lainkaan vääränä.

Kuvio 5. Suhtautuminen samaa sukupuolta olevien sukupuoli-suhteisiin eri maissa. (%). N=47 376.

Kuvio 6. Uskonnollisuuden ja sukupuolen yhteys suhtautumiseen samaa sukupuolta olevien sukupuolisuhteisiin. (%)

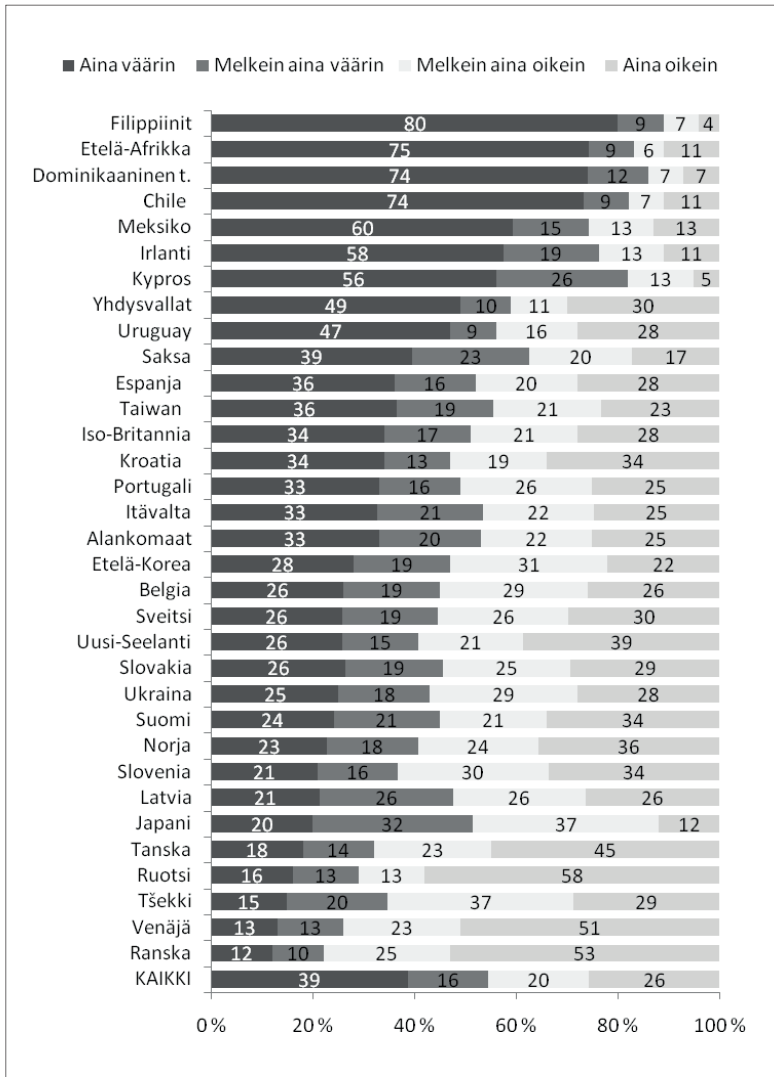
Suhtautuminen aborttiin

Suhtautuminen aborttiin on muuttunut sallivammaksi viime vuosikymmeninä (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007, 63–66). ISSP-kyselyssä runsas kolmannes vastaajista katsoi, että abortti on aina väärin sellaisessa tilanteessa, jossa perhe on erittäin pienituloinen eikä sillä ole varaa enää useampiin lapsiin. Neljäsosa katsoi abortin olevan aina oikein.

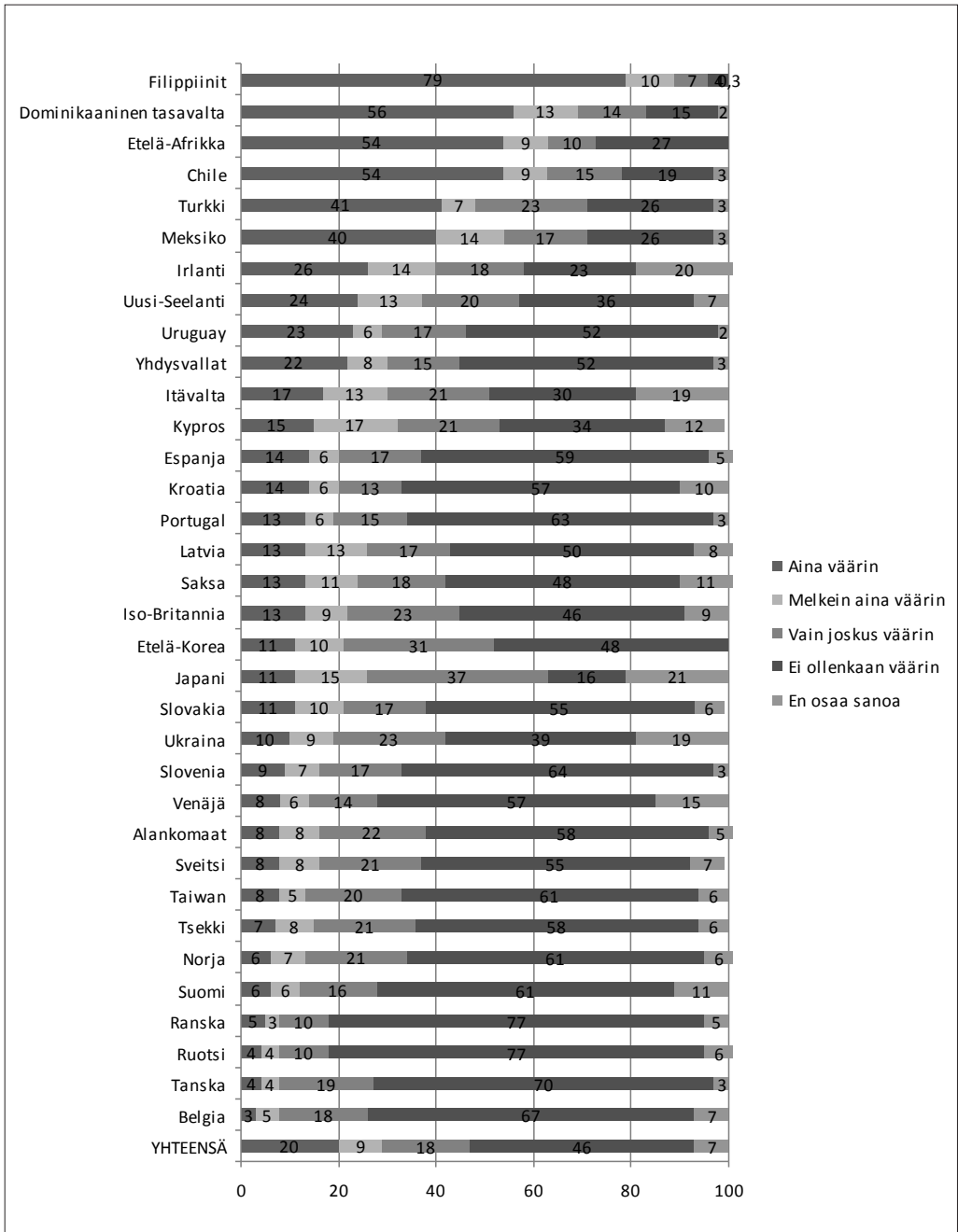
Suhtautuminen taloudellisista syistä tehtävään aborttiin oli kielteisin Filippiineillä, jossa neljä viidestä katsoi, että abortti on aina väärin. Roomalaiskatolisessa maassa vain neljä prosenttia näkee taloudellisista syistä tehtävän abortin aina oikeana. Myös Etelä-Afrikassa, Chilessä ja Dominikaanisessa tasavallassa kolme neljästä piti taloudellisista syistä tehtävää aborttia aina vääränä. Joka neljäs suomalainen piti tällaisessa tapauksessa aborttia aina vääränä. Muut skandinaavit olivat suomalaisia vapaamielisempiä ja sijoittuivat kaikkien maiden vertailussa keskimääräistä selvästi sallivimpien maiden joukkoon.

Taloudellisista syistä tehtävää aborttia yleisemmin abortti hyväksyttiin silloin, jos lapsen odotettiin olevan vaikeasti vammainen. Kuitenkin joka viides vastaaja näki, että abortti on aina väärin jos on suuri todennäköisyys siihen, että lapsella on vakava vamma. Sallivimmin aborttiin suhtautuivat belgialaiset, ranskalaiset ja Skandinavian maiden asukkaat. Näissä maissa oli vain muutama prosentti katsoi abortin olevan aina väärä. Ero oli huomattava filippiiniläisiin ja eteläafrikkalaisiin, joista kolme neljästä piti aborttia aina vääränä. Sallivimmalla kannalla olivat ranskalaiset, joista neljä viidestä piti aborttia aina oikeana, jos lapsen vakavan vamman todennäköisyys on suuri.

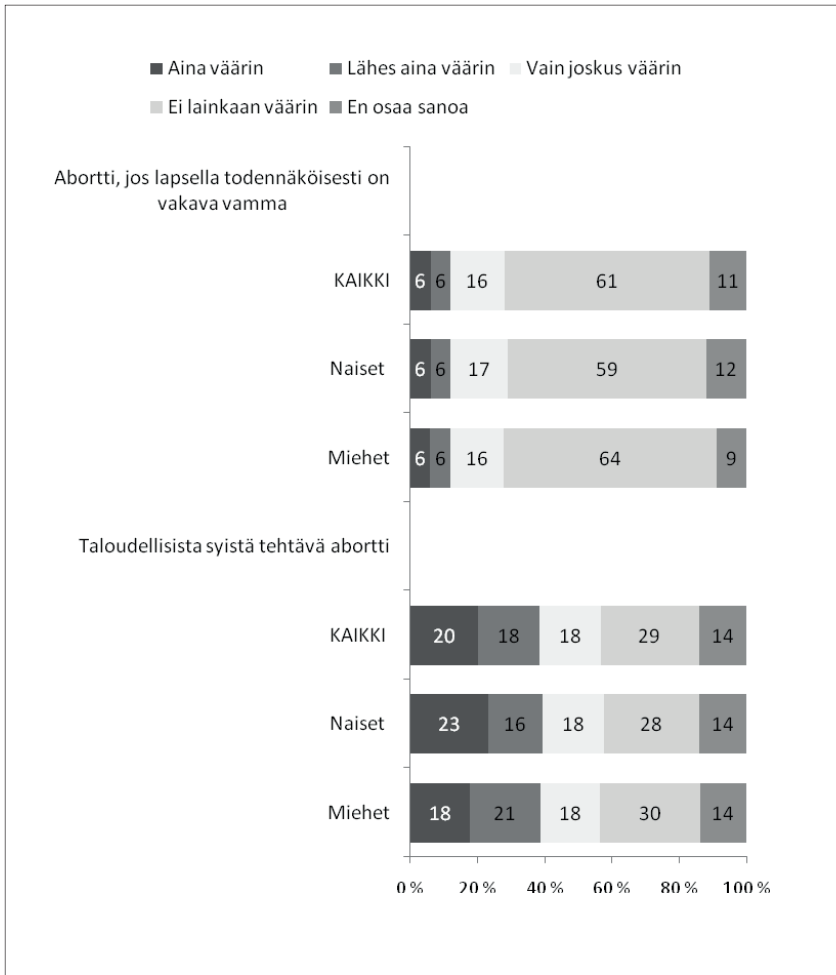
Suomessa miesten ja naisten käsitykset poikkesivat hieman toisistaan. Miesten joukossa oli enemmän niitä, jotka eivät pitäneet aborttia lainkaan vääränä silloin kun lapsella on todennäköisesti vakava vamma. Tällaisessa tilanteessa joka kymmenes vastaaja ei osannut määritellä kantaansa. Naiset suhtautuivat myös taloudellisista syistä tehtävään aborttiin jossain määrin miehiä kielteisemmin. Naisista vajaa neljännes ja miehistä vajaa viidennes piti taloudellisista syistä tehtävää aborttia aina vääränä. Peräti joka seitsemäs ei osannut määritellä kantaansa.

Kuvio 7. Suhtautuminen aborttiin eri maissa. ”Onko mielestänne väärin, että nainen tekee abortin, mikäli perhe on erittäin pienituloinen eikä sillä ole varaa enää useampiin lapsiin?” N=46 325. (%)

Kuvio 8. Suhtautuminen aborttiin eri maissa. "Onko mielestänne väärin, että nainen tekee abortin, mikäli on suuri todennäköisyys, että lapsella on vakava vamma?" N=48 587. (%)

Kuvio 9. Suomalaisten miesten ja naisten suhtautuminen aborttiin. N=1 136. (%)

Moraalikäsityksiin vaikuttavat tekijät

län, koulutuksen ja uskonnollisen suuntautumisen on osoitettu selittävän suomalaisten moraalikäsityksiä. Uskonnollisen osallistumisen ohella merkitystä on raamattukäsityksellä, raamatunlukemisen aktiivisuudella ja sitoutumisella uskonnollisiin ryhmiin. (Ketola, Kääriäinen & Niemelä 2007; Salomäki 2010). Nämä tekijät osoittautuivat moraalikäsityksiä selittäviksi tekijöiksi myös tässä tutkimuksessa.

Moraalikäsityksistä muodostettiin summamuuttuja, johon otettiin mukaan ne muuttujat, jotka käsittelivät esiaviollista seksiä, avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita, samaa sukupuolta olevien sukupuolisuhteita sekä aborttia (taloudellisista syistä tai silloin, jos lapsella on vakava vamma). Summamuuttuja sai arvon 5–20 (5=vähän salliva, 20=hyvin salliva). Sekä yksityinen uskonnonharjoitus, osallistuminen uskonnolliseen toimintaan että käsitys omasta uskonnollisuudesta olivat yhteydessä moraalikäsityksiin. Vähiten sallivia olivat ne, jotka rukouksivat useita kertoja päivässä ja osallistuivat aktiivisesti uskonnollisiin tilaisuuksiin.

Näkemykset uskontojen totuusluonteesta ja Raamatusta vaikuttivat myös moraalikäsityksiin. Moraalikäsitykset olivat sallivimpia niillä, jotka katsoivat, että mistään uskonnosta ei löydy juuri lainkaan totuutta. Vähiten sallivia olivat sellaiset, joiden mielestä totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta. Samansuuntainen oli raamattukäsityksen vaikutus moraalikäsityksiin. Sallivimmat moraalikäsitykset oli niillä, jotka eivät nähneet Raamatulla olevan jumalallista alkuperää, vaan katsoivat sen olevan muinainen kirja, jossa on myyttejä, tarinoita, historiallisia tapahtumia ja moraalisia opetuksia. Vähiten sallivat moraalikäsitykset oli sellaisilla, joiden mielestä Raamattu on kirjaimellisesti ilmoitettua Jumalan sanaa ja kaikki siinä tulee ottaa kirjaimellisesti.

Taulukko 10. Moraalikäsitysten summamuuttuja raamattunäkemyksen ja uskontojen totuusarvon mukaan. Keskiarvot asteikolla 5–20, jossa 5=vähän salliva, 20=hyvin salliva.

	keskiarvo
Käsitys totuudesta	
Totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta	9,1
Perustotuuksia löytyy monista uskonnoista	14,7
Mistäään uskonnosta ei löydy juuri nimeksikään totuutta	15,5
Käsitys Raamatusta	
Raamattu on kirjaimellisesti ilmoitettua Jumalan sanaa ja kaikki siinä kirjoitettu tulee ottaa kirjaimellisesti	8,7
Raamattu on Jumalan innoittamien ihmisten kirjoittamaa, mutta kaikkea siinä kirjoitettua ei tule ottaa kirjaimellisesti	13,8
Raamattu on muinainen kirja, jossa on tarinoita, myyttejä, historiallisia tapahtumia ja moraalisia opetuksia	15,3

Moraalin ja uskonnon yhteys

Muslimivaltioissa ja muissa kollektiiviseen moraalikäsitteeseen nojaavissa valtioissa moraalikäsitteet olivat perinteisimpiä. Kansainvälisessä 34 maan vertailussa suomalaiset olivat selvästi keskimääräistä sallivampia kaikissa muissa paitsi uskottomuutta käsittelevässä kysymyksessä. Suomalaiset eivät siis edusta keskiarvoa, vaan sijoittuvat muiden Pohjoismaiden kanssa vapaaomielisimpien maiden joukkoon. Moraalikäsitteet ovat myös muuttuneet aiempaa sallivammiksi.

Sallivuuden lisääntyminen ei kuitenkaan tapahtunut yksiviivaisesti kaikkien suomalaisten keskuudessa. Tutkimus osoitti uskonnon olevan edelleen voimakas moraalikäsitteisiin vaikuttava tekijä. Mitä aktiivisempia vastaajat olivat uskonnollisesti, sitä vahvemmin he olivat sitoutuneet perinteisiin moraalikäsitteisiin. Mitä heikommin vastaajat olivat sitoutuneet uskonnollisiin yhteisöihin ja mitä vähemmän jumalallisena he pitivät Raamattua, sitä sallivampia he olivat. Kanssakäyminen uskonnollisen yhteisön kanssa sekä muuttumattomana nähtyyn normilähteeseen sitoutuminen tukivat moraalinäkemysten säilymistä ennallaan. Uskonnollisesti aktiivien moraalinäkemykset eivät siis muutu samassa tahdissa kuin moraalikäsitteet yhteiskunnassa yleisesti vapautuvat. Tämänkaltaisen kollektiivisen moraalinnan kannattajille oli tyypillistä se, etteivät he näe moraalikysymyksiä yksityisasiana, vaan moraalilla sidotaan yhteisöön.

Arvojen suhteellistuminen tuottaa myös erilaisia arvoryhmiä, mikä lisää vastakkainasettelua yhteiskunnallisessa keskustelussa, ja erilaiset yhden asian liikkeet vaativat oikeuksia jonkin tietyn teeman äärellä (Pohjanheimo 2005, 255-256). Tämä voidaan havaita myös uskonnon ja moraalinnan kohtaamispaikassa. Kun valtaenemmistön näkemykset ovat muuttuneet yhä sallivammiksi, myös uskonnollisiin yhteisöihin kohdistuu painetta moraalikäsitteiden uudelleenarviointiin. Tämänkaltaisen tilanne on erityisesti sellaisissa maissa, joissa on kansankirkko ja valtaenemmistö on uskonnollisesti passiivinen. Uskonnollisessa toiminnassa aktiivisesti mukana olevan vähemmistön ja passiivisen enemmistön moraalikäsitteet poikkeavat selvästi toisistaan. Uskonnollisesti aktiivien argumentaatio, jossa vedotaan jumalalliseen auktoriteettiin moraalinäkemysten pohjana, ei saa vastakaikua siinä yhä laajenevassa ryhmässä, joka ei näe Raamatulla olevan jumalallista alkuperää. Moraalikäsitteiden muuttuminen yhä enemmän yksilönvapautta painottavaan suuntaan asettaa erityisesti uskonnollisesti heterogeeniset yhteisöt tilanteeseen, jossa yhteisen moraalipohjan löytäminen on vaikeaa.

Kirjallisuus

Haavio-Mannila, Elina & Kontula, Osmo 2001. Seksin trendit meillä ja naapureissa. Helsinki: WSOY.

Halman, Loek 1996. Individualism in Individualized Society? Result from the European Values Surveys. – *International Journal of Comparative Sociology*. Vol XXXVII, 3-4. 201–214.

Ketola, Kimmo, Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati 2007. Näkykö usko elämässä? Uskonnollisuuden vaikutus suomalaisten asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsitteisiin. – *Uskonto, arvot ja instituutiot. Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005* (& Sami Borg, Pertti Suhonen). Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston julkaisuja 4/2007. Tampere. 60–85.

Kontula, Osmo 2008. Halu & intohimo. Tietoa suomalaisesta seksistä. Helsinki: Otava.

Pohjanheimo, Esa 2005. Pysyvää ja eriytyvää: arvomuutoksia Suomessa 1970-luvulta nykypäivään. – *Arvot, moraali ja yhteiskunta. Sosiaalipsykologisia näkökulmia yhteiskunnan muutokseen*. Toim. Anna-Maija Pirttilä-Backman, Marja Ahokas, Liisa Myyry & Susanna Lähteenoja. 237–257.

Salomäki, Hanna 2010. Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 113: Tampere.

Vellenga, Sipco J. 1995. Church Members, Non-Church Members and the Intimate Men/Women-Relationship. – *Journal of Empirical Theology*. 2:27–38.

Wuthnow, Robert & Lawson, Robert B. 1994. Sources of Christian Fundamentalism in the United States. – *Accounting for Fundamentalisms. The Dynamic Character of Movements*. Ed. by Martin E. Marty & R. Scott. Chicago: The University of Chicago Press. 18–56.

Kati Niemelä

III Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä

Johdanto

Sosiaalistuminen on vuorovaikutustapahtuma, jossa lapsi omaksuu ympäröivästä kulttuurista arvoja, normeja ja toiminnan malleja. Tässä prosessissa perheen merkitys on keskeinen. Kaikki muut sosialisatiotekijät ovat toisarvoisia perheeseen verrattuna. Koti toimii sosiaalistajana vaikuttaen suoraan lapseen, ja myös epäsuorasti suodattaen muualta tulevia vaikutteita. (Evenshaug & Hallen 2001, 32–34). Myös uskonnollisuuden kohdalla koti, sen uskonnollinen tausta ja siellä tapahtuva uskontokasvatus ovat keskeisiä ja muut lapsen ja nuoren elämään vaikuttavat sosialisatiotekijät sekundäärisiä (McIntosh & Spilka 1995; Chatters & Taylor 2005).

Perheen merkitys uskonnollisessa sosialisatiossa on ollut pitkään kiinnostuksen kohteena uskonnon empiirisessä tutkimuksessa erityisesti Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Nämä tutkimukset osoittavat kodin uskonnollisen taustan ja siellä saadun uskontokasvatuksen olevan voimakkaasti yksilön uskonnollisuutta selittävä tekijä myös aikuisuudessa (Beit-Hallamy & Argyle 1997, 99; Hood, Spilka, Hunsberger & Gorsuch 1996, 74; Glass, Bengtson & Durham 1986).

Tutkimukset osoittavat, että eri uskontokasvattajien joukossa keskeisintä on omien vanhempien malli (Niemelä 2006; Mikkola, Niemelä & Petterson 2007, 118–119) ja jo pitkään on tiedetty, että vanhempien uskonnollisuus on voimakkain yksittäinen yksilön uskonnollisuutta selittävä tekijä (Beit-Hallamy & Argyle 1975). Uskonnollisuudella on vaikutusta myös sukupolvien yli: myös isovanhempien uskonnollisuudella on tutkimusten mukaan merkittäviä vaikutuksia lapsen uskonnollisuuteen (Grob, Morgenthaler & Käppler 2007).

Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen luonne on keskeinen: turvallinen kiintymyssuhde on yhteydessä lapsen sosiaalistumiseen vanhempien uskonnollisuuteen, kun taas turvaton kiintymyssuhde ei (Granquist 1998; Kirkpatrick 2005). Niin ikään tutkimukset osoittavat, että vanhempien välinen yksimielisyys vahvistaa perheen vaikutusta lapsen uskonnollisuuteen (Hoge, Petrillo & Smith 1982; Grob, Morgenthaler & Käppler 2007).

Aikaisemmat tutkimukset myös osoittavat, että vanhempien vaikutus on voimakkaampi perheen ensimmäisen lapsen kohdalla (Clark, Worthington & Danser 1988) ja silloin, kun vanhemmat ovat nuoria (Francis and Brown 1991). Tutkimukset myös osoittavat, että kodin vaikutuksella on suurempi vaikutus henkilökohtaiseen uskonnolliseen vakaumukseen ja aktiivisuuteen (kuten rukousaktiivisuus, raamatunlukuaktiivisuus) kuin institutionaaliseen uskonnollisuuteen (esim. kirkossa käyminen). Jälkimmäiseen kaveriryhmällä on enemmän vaikutusta (Cornwall 1988).

Useat tutkimukset osoittavat kodeissa tapahtuvan uskontokasvatuksen vähentyneen Suomessa. Gallup Ecclesiastica 2007 -tutkimuksen mukaan eläkeikäisistä useampi on kuin kaksi kolmesta koki saaneensa kodissaan uskonnollisen kasvatuksen, alle 35-vuotiaista selvästi alle

puolet. Uskonnollisen kasvatuksen saaneiden osuus on vähentynyt erityisen voimakkaasti pääkaupunkiseudulla ja muissa suurissa kaupungeissa (Monikasvoinen kirkko 2008, 119). Pääkaupunkiseudun nuorten aikuisten uskonnollisuutta tarkastelevassa tutkimushankkeessa uskonnollisen kasvatuksen väheneminen näkyy myös vertaamalla ikäryhmään 20–39 kuuluvien uskonnollista taustaa. Alle 30-vuotiaista 42 prosenttia kertoi saaneensa uskonnollisen kasvatuksen, yli 30-vuotiaista 50 prosenttia (Niemelä & Koivula 2006, 165). Kodin uskontokasvatuksen ja iän ohella muita uskonnollisuutta voimakkaasti selittäviä tekijöitä olivat sukupuoli, seurakuntien nuorisotyön ryhmiin osallistuminen sekä pääkaupunkiseudulla asumisen kesto (Mikkola & Niemelä & Petterson 2007, 117–119).

Uskonnollisuuden väheneminen Suomessa ei ole kansainvälisesti ainutlaatuinen ilmiö, vaan uskonnollinen kasvatusta on vähentynyt useissa teollistuneissa maissa. Trendi ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Religion Monitor 2008 -tutkimukseen osallistuneista 20 maasta alle puolet on sellaisia, joissa nuorten keskuudessa uskonnollisen kasvatuksen saaneiden osuus on selvästi vähäisempi kuin 60-vuotiaiden ja sitä vanhempien keskuudessa. Ne ovat suurelta osin pitkälle kehittyneitä länsimaita: Yhdysvallat, Ranska, Australia, Iso-Britannia, Sveitsi, Etelä-Korea ja Venäjä. Sen sijaan samaan aikaan vastaava laskua ei ole havaittavissa esimerkiksi useissa katolisissa maissa kuten Italiassa, Espanjassa, Puolassa ja Brasiliassa tai islamilaisissa maissa kuten Turkissa ja Marokossa. (Bucher 2009, 623–624)

Useimmiten uskonnollista kasvatusta on suomalaiskodeissa antanut äiti (57 % suomalaisista) tai isoäiti (44 %). Isän vaikutus oli selvästi vähäisempi kuin äidin. Vain joka kolmas (32 %) kertoi saaneensa uskonnollista kasvatusta isältään. Gallup Ecclesiastica -tutkimuksessa isovanhempien merkitys uskonnollisen kasvatuksen antajana korostui ennen kaikkea alle 45-vuotiaiden keskuudessa. Isoisältään uskonnollista kasvatusta oli saanut alle joka viides suomalainen (18 %). (Monikasvoinen kirkko 2008, 120)

Yleisin uskontokasvatuksen muoto kodeissa on iltarukous. Gallup Ecclesiastica 2007 -tutkimuksen mukaan lähes kolmelle neljästä suomalaisesta on kotona opetettu iltarukous. Kaksi kolmesta kertoo käyneensä pyhäkoulussa tai seurakunnan kerhossa. 58 prosenttia kertoo, että lapsuudenkodissa käytiin joulukirkossa ja lähes yhtä moni (55 %), että kotona kunnioitettiin lepopäivää. Joka viidennessä kodissa on luettu ruokarukous, pidetty kotihartauksia ja käyty säännöllisesti jumalanpalveluksissa. (Monikasvoinen kirkko 2008, 118–119)

Uskonnollisen kasvatuksen vähenemisellä on ilmeiset vaikutukset uskonnollisuuteen: uskonto ja uskonnollisuus ovat yhä vähemmän jotain sellaista, mikä peritään vanhemmilta, ja sen sijaan yhä enemmän jotain, minkä yksilö itse rakentaa oman etsinnän ja valinnan kautta. Uskonossa on yhä yleisemmin kysymys kokemuksesta ja sosiaalisista suhteista kuin traditiosta, joka välitetään sukupolvelta toiselle. Hervieu-Leger nimittää tätä ketjun katkeamiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että uskonto on nykyään yhä useammin yksityinen asia ja useat vanhemmat antavat lastensa itse valita uskontonsa riippumatta vanhempien omasta vakaumuksesta. (Hervieu-Leger 2000, 123–140). Heelas and Woodhead (2005) viittaavat samaan ilmiöön modernin kulttuuriin massivisena subjektiivisena käänteinä, jota he pitävät suurimpana muutoksena sitten Euroopan kristillistämisen. Ihmiset eivät enää ensisijassa profiloi itseään jonkin yhteisön jäsenenä ja osana tradition jatkumossa. Sen sijaan ihmiset määrittävät elämänsä ennemminkin omista subjektiivisista kokemuksista ja tarpeista käsin. (Heelas and Woodhead 2005, 2–4)

Empiriiset tutkimukset Suomesta tukevat näitä oletuksia ja osoittavat, että uskonnon rooli on nuorissa ikäluokissa erilainen kuin vanhemmissa ikäluokissa. Muun muassa nuorten uskon-

nollinen identiteettiini on avoimempi eivätkä nuoret halua identifioida itseään johonkin yksittäiseen uskonnollisen tradition seuraajiksi (Mikkola, Niemelä and Pettersson 2007, 106–112). Uskonnolliset tutkimukset niin ikään osoittavat uskonnollisuuden vähenevän jokseenkin lineaarisesti eli suoraviivaisesti Suomessa vanhemmasta ikäryhmästä nuorempaan (ks. Kääriäinen, Niemelä & Ketola 2003). Poikkeuksen tekevät kuitenkin alle 18-vuotiaat, jotka ovat nuoria aikuisia uskonnollisempia (Niemelä 2010). Nuorempien ikäloukkien vähäisempi uskonnollisuus ei ole ilmiönä uusi: vanhemmat ihmiset ovat olleet uskonnollisempia kuin nuoremmat niin kauan kuin asiasta on ollut saatavilla tutkittua tietoa. Näitä eroja on perinteisesti selitetty kolmella eri tavalla: perinteinen malli keskittyy kuhunkin ikävaiheeseen kuuluviin kehitysprosesseihin (ks. esim. Bahr 1970). Tällöin iän myötä tapahtuvaa ”uskonnollistumista” selitetään siitä käsin, että se on iän tuomien kehitystehtävien tulos. Vaihtoehtoinen elämäntapa- ja roolimalli näkee ikävaiheiden erojen johtuvan muutoksista sosiaalisissa rooleissa, ei niinkään ikävaiheeseen kuuluvissa kehitysprosesseissa (ks. esim. Chaves 1991). Tällöin iän myötä tapahtuvien uskonnollisuuden muutosten nähdään johtuvan yksilön rooleista tapahtuvissa muutoksista. Tällöin keskeinen uskonnollisuuteen vaikuttava tekijä on muun muassa lasten saaminen tai omien vanhempien kuolema. Kolmas selitysmodeli näkee eri-ikäisten uskonnollisuuserojen johtuvan kohorttivaikutuksista: eri aikakausina on erilaista elää ja kasvaa ja erilaiset ulkoiset tekijät vaikuttavat eri tavoin eri ikäpolviin. Tämä selitysmodeli on aiheuttanut eniten ristiriitoja eri tutkijoiden välillä, erityisesti siinä, mikä vaikutus sekularisaatiolla on.

Tässä artikkelissa tarkastelemme eri ikäpolvien uskonnollisuutta ennen kaikkea tästä viimeisestä näkökulmasta: missä määrin nuorempien ikäryhmien vähäisempi uskonnollisuus on seurausta maallistumiskehityksestä? Pyrimme tarkastelemaan kysymystä ISSP-tutkimuksen aineiston valossa ennen kaikkea uskonnollisen kasvatuksen näkökulmasta: missä määrin kotien uskonnollisessa kasvatuksessa on tapahtunut muutoksia ja miten nämä heijastuvat eri-ikäisten uskonnollisuuteen ja selittävät sitä? Tarkastelemme myös aiempien ISSP-tutkimusaineistojen (1991, 1998) valossa sitä, missä määrin eri ikäpolvien uskonnollisuuserojen taustalla ovat nimienomaan sekularisaatiovaikutteet, eli missä määrin eri ikäryhmissä uskonnollisuus on heikentynyt vuosien 1991–2008 välisenä aikana niissä maissa joista aiempaa vertailuaineistoa on saatavilla.

Uskonnollisuus eri ikäryhmissä

ISSP-tutkimuksessa kaikissa maissa nuoret ovat vähemmän uskonnollisia kuin vanhemmat ikäryhmät. Erot nuorten ja vanhempien välillä ovat sitä suurempia, mitä vähemmän uskonnollisia ihmiset keskimäärin maassa ovat. Kun uskonnollisena itseään pitävien osuutta 15–24-vuotiaiden ikäryhmässä vertaa uskonnollisten osuuteen 65–74-vuotiaiden ikäryhmässä, suhteellisesti vähiten nuorten ja vanhempien välillä eroa on niissä maissa, joissa ihmiset eivät yleensä ole erityisen uskonnollisia. Uskonnollisina itseään pitäviä nuoria on korkeintaan kolmannes uskonnollisena itseään pitävien yli 65-vuotiaiden määrästä seuraavissa maissa: Tšekki (jossa nuorista uskonnollisia on vain 18 % siitä, mitä vanhimmassa ikäryhmässä), Japani (28 %), Saksan itäinen osa (32 %) ja Latvia (33 %). Lisäksi seuraavissa maissa nuorimman ikäryhmän keskuudessa on uskonnollisena itseään pitäviä korkeintaan puolet siitä, mitä vanhimman ikäryhmän keskuudessa: Espanja (35 %), Belgia (Flander) (43 %), Ranska (36 %), Uruguay (41 %), Norja (42 %), Suomi (42 %) ja Tanska (43 %). Kaikille näille maille on yhteistä se, että koko väestön

Taulukko 1. Uskonnollisena¹ itseään pitävien osuus eri ikäryhmissä eri maissa ISSP2008-tutkimus-
aineistossa. ISSP 2008, N=51 197. (%)

	15–24 vuotta	25–34 vuotta	35–44 vuotta	45–54 vuotta	55–64 vuotta	65–74 vuotta	Kaikki	Uskonnollisia 15–24-vuotiais- ta suhteessa uskonnollisten 65–74-vuotiai- den osuuteen	Erotus %-yksikköä (nuorin ja vanhin ikäluokka)
Filippiinit	80	89	87	88	91	91	88	88	11
Turkki	83	88	85	88	94	96	88	86	13
Etelä-Afrikka	78	77	84	82	92	85	81	92	7
Yhdysvallat	73	68	73	79	87	87	78	84	14
Kroatia	72	71	82	77	84	77	77	94	5
Taiwan	62	71	75	81	75	81	75	77	19
Dominikaaninen tasavalta	64	64	70	68	84	87	69	74	23
Kypros	57	60	65	72	84	89	69	64	32
Meksiko	64	65	70	73	76	79	69	81	15
Portugali	49	59	63	64	69	86	66	57	37
Irlanti	50	54	66	69	76	85	65	59	35
Ukraina	57	55	63	64	66	69	63	83	12
Slovakia	50	51	55	58	67	78	59	64	28
Venäjä	58	57	51	57	59	68	58	85	10
Chile	37	46	53	54	65	77	53	48	40
Belgia (Flanderi)	29	35	49	49	58	68	51	43	39
Itävalta	46	53	48	47	47	55	50	84	9
Saksa (Länsi)	33	34	52	51	48	65	50	51	32
Hollanti	38	39	45	43	50	66	49	58	28
Etelä-Korea	34	33	42	54	61	51	45	67	17
Espanja	24	30	33	37	55	68	43	35	44
Sveitsi	29	35	36	44	38	57	41	51	28
Slovenia	33	30	40	39	36	52	39	63	19
Iso-Britannia	30	33	37	36	40	48	38	63	18
Suomi	25	29	34	44	44	59	38	42	34
Norja	21	31	33	35	43	50	36	42	29
Uusi-Seelanti	28	26	33	40	40	46	36	61	18
Japani	15	19	26	31	38	53	35	28	38
Latvia	19	32	27	28	42	57	34	33	38
Uruguay	19	27	24	37	38	46	32	41	27
Ranska	16	17	24	25	29	44	27	36	28
Tanska	16	14	19	20	23	37	23	43	21
Ruotsi	14	14	14	19	22	26	19	54	12
Tsekki	7	10	11	17	17	38	17	18	31
Saksa (Itä)	7	10	10	16	21	22	16	32	15

1 Asteikolla 1–7 itseään erittäin (7), hyvin (6) tai jokseenkin (5) uskonnollisena pitävien osuus.

tasolla alle puolet pitää itseään uskonnollisena. Niissä maissa, joissa uskonnollisena itseään pitää enemmän kuin puolet väestöstä, uskonnollisuus on myös suhteellisesti vähentynyt nuorissa ikäryhmissä vähemmän kuin niissä maissa, joissa uskonnolla yleensä on vahva asema. Uskonnollisuus näyttää siis heikkenevän lineaarisesti nuoremmissa ikäpolvissa erityisesti niissä maissa, joissa uskonnon asema ei ole ilmeinen.

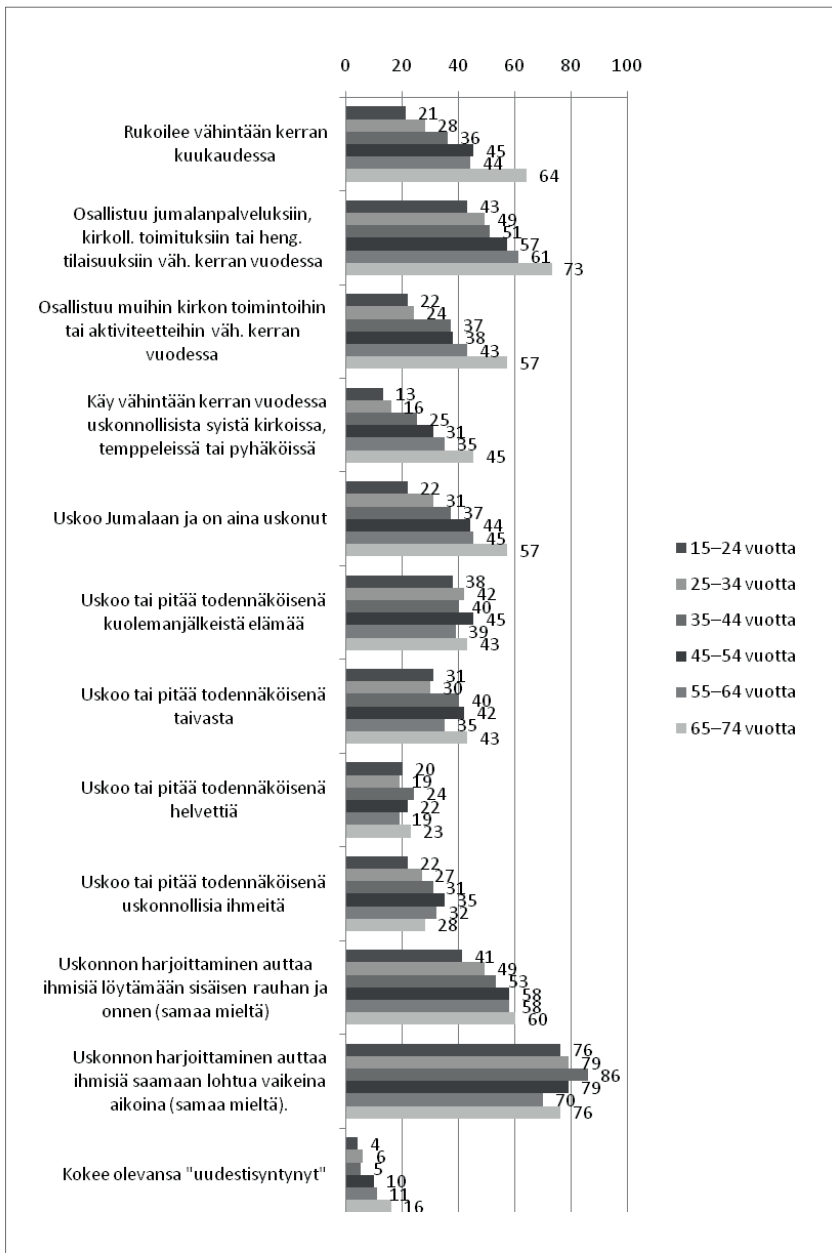
Viidessä ISSP-tutkimuksen maassa uskonnollisuudella on vahva asema kaikissa ikäluokissa, myös nuorten keskuudessa: Filippiinit, Turkki, Etelä-Afrikka, Yhdysvallat ja Kroatia. Joukossa on niin katolisia maita (Filippiinit ja Kroatia), islamilainen maa (Turkki) kuin myös enemmistöltään protestanttisia maita (Yhdysvallat ja Etelä-Afrikka). Huomattavaa on myös, että maat vaihtelevat merkittävästi taloudellisen tilanteen ja kehittyneisyyden perusteella. Kuitenkin vähiten uskonnollisena itseään pitäviä on eniten Euroopan kehittyneiden maiden ja entisten itäblokin maiden joukossa. Näitä ovat muun muassa Ruotsi, Tanska ja Ranska sekä Saksan itäinen alue ja Latvia.

Muissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että nuorten uskonnollisuuden väheneminen ei ole täysin yleismaailmallinen ilmiö. ”Religion Monitor 2008” -tutkimukseen osallistuneiden maiden joukossa selkeimmän poikkeuksen teki Israel, jossa nuoret ovat uskonnollisempia kuin vanhemmat ikäluokat. Mukana oli myös useita muita maita, joissa eri ikäryhmien välillä ei ollut mainittavaa eroa. ”Religion Monitor 2008” -tutkimuksessa havaittiin, että eri-ikäisten erot ovat suurempia teollistuneissa maissa kuin vähemmän kehittyneissä maissa. Myös siinä havaittiin, että yleisesti ottaen maissa, joissa uskontoa arvostetaan paljon, myös nuoret ovat uskonnollisempia kuin maissa, joissa uskonnon merkitys ja arvostus on yleisesti alhainen (Bucher 2009, 625). Kuitenkin myös joissain teollistuneissa maissa, joissa nuoret muutoin näyttäytyvät vähemmän uskonnollisina, nuoret uskoivat vanhoja useammin kuolemanjälkeiseen elämään (Bucher 2009, 611–612; Ebertz 2009, 634–637). Sama näkyy myös tämän tutkimuksen aineistossa. Eri ikäryhmien välillä ei löydy koko aineiston tasolla merkittäviä eroa kysyttäessä uskoa kuolemanjälkeiseen elämään, taivaaseen tai helvettiin. Jälleensyntymiseen nuoret uskovat vanhempia ikäluokkia yleisemmin.

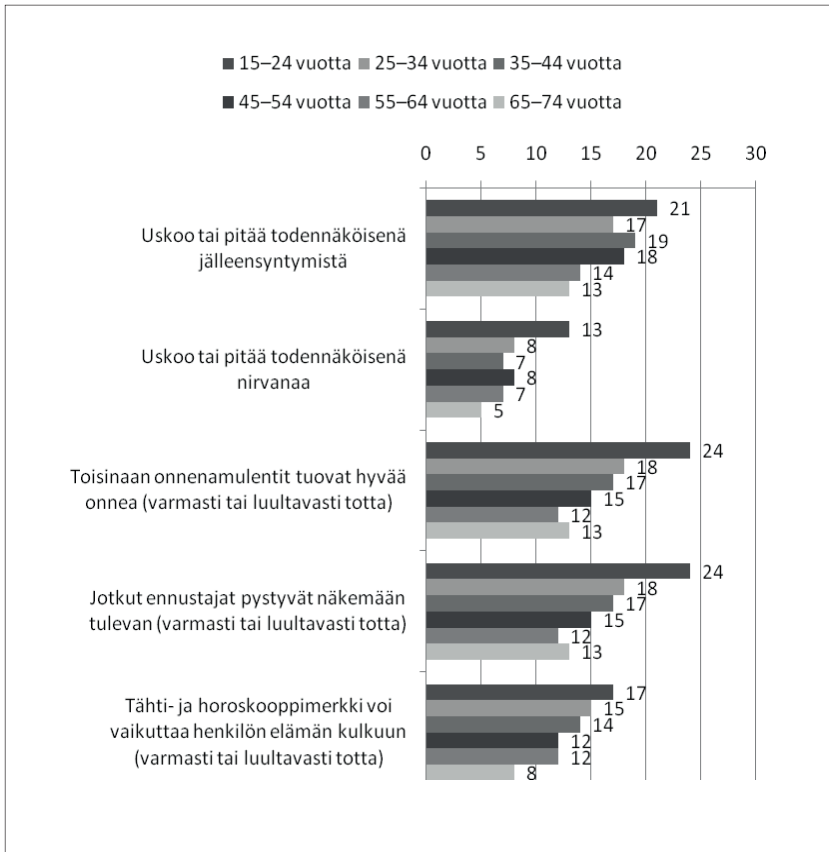
Suomalaisnuorten uskonnollisuus

Tarkastelemme seuraavaksi vielä yksityiskohtaisemmin suomalaisnuorten uskonnollisuutta ja sitä, millä tavoin se eroaa vanhempien ikäluokkien uskonnollisuudesta. Mikäli tarkastelun kohteena on uskonnonharjoitus, vanhemmat ikäluokat näyttäytyvät selvästi uskonnollisempina kuin nuoremmat ikäluokat. Tämä näkyy niin rukoilemisen kuin jumalanpalveluksissa tai muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käymisen kohdalla (ks. Kuvio 1). Eläkeikäisistä suomalaisista kaksi kolmesta sanoo rukoilevansa vähintään kerran kuukaudessa, nuorista vain joka viides. Kolme neljästä eläkeikäisestä käy kirkossa vähintään kerran vuodessa, nuorista selvästi alle puolet. Ero on vielä selkeämpi, kun kysytään, käykö vastaaja kirkoissa tai muissa vastaavissa tiloissa uskonnollisista syistä. Nuorista vain 13 prosenttia kertoo käyvänsä vähintään kerran vuodessa, eläkeikäisistä 45 prosenttia.

Myös jumalauksossa nuorten ja vanhempien ikäryhmien ero on hyvin selkeä. Nuorimmasta ikäryhmästä vain joka viides kertoo uskovansa ja aina uskoneensa Jumalaan, vanhimmassa ikäryhmässä osuus on yli puolet (57 %). Sen sijaan samoin kuin koko aineiston tasolla kysyttäessä suomalaisten uskoa kuolemanjälkeiseen elämään, taivaaseen tai helvettiin eri ikäryhmien väli-

Kuvio 1. Eri-ikäisten suomalaisten uskonnollinen aktiivisuus ja näkemys erilaisista uskonnollisuuteen liittyvistä asioista. ISSP 2008, N=1 136. (%)

Kuvio 2. Eri-ikäisten suomalaisten suhtautuminen vaihtoehtoihin uskomuksiin. ISSP 2008. N=1 136. (%)

set erot ovat vähäisempiä. Jälleensyntymiseen ja nirvanaan nuoret uskovat useammin kuin vanhemmat ikäluokat. Nuorten keskuudessa on myös yhtä paljon niitä, jotka kokevat uskonnon harjoittamisen auttavan vaikeina aikoina kuin vanhemmissa ikäryhmissä.

Kysyttäessä uskoa erilaisiin vaihtoehtoihin uskomuksiin, jälleensyntymiseen, nirvanaan, onnenamulenteihin, ennustajiin ja horoskooppeihin, tulokset ovat päinvastaisia kuin institutionaaliseen uskonnollisuuteen liittyvien väittämien kohdalla (ks. Kuvio 2). Kaikilla kysytyillä vaihtoehtoisilla uskomuksilla on eniten kannatusta nuorten keskuudessa.

Ikäkausivaikutteita vai maallistumiskehitystä?

ISSP-tutkimuksen uskontokysely on toteutettu myös vuosina 1991 ja 1998, mutta Suomi ei ollut silloin vielä mukana tutkimushjelmassa. Seuraavassa tarkastellaan uskonnollisena itseään pitävien nuorten ja eläkeikäisten osuutta niissä maissa, joissa tutkimus on suoritettu vuo-

Taulukko 2. Uskonnollisena itseään pitävien nuorten aikuisten ja eläkeikäisten osuus vuosina 1991, 1998 ja 2008 ISSP-tutkimusten mukaan.

	15–24-vuotiaat:			yli 65-vuotiaat:		
	1991	1998	2008	1991	1998	2008
Filippiinit	77	77	80	86	77	91
Yhdysvallat	70	67	73	84	84	87
Kypros	*	71	57	*	96	89
Portugali	*	59	49	*	86	86
Irlanti	67	44	50	90	92	85
Slovakia	*	43	50	*	74	78
Venäjä	9	43	58	24	61	68
Chile	*	39	37	*	61	77
Itävalta	52	43	46	68	74	55
Saksa (Länsi)	37	21	33	65	59	65
Hollanti	37	54	38	63	66	66
Espanja	*	41	24	*	77	68
Sveitsi	*	26	29	*	54	57
Slovenia	33	34	33	60	51	52
Iso-Britannia	26	25	30	64	61	48
Norja	26	37	21	59	51	50
Uusi-Seelanti	27	31	28	50	59	46
Japani	*	12	15	*	51	53
Latvia	*	28	19	*	64	57
Ranska	*	19	16	*	56	44
Tanska	*	19	16	*	45	37
Ruotsi	*	13	14	*	29	26
Tšekki	14	14	7	46	46	38
Saksa (Itä)	12	11	7	42	37	22

(* tieto puuttuu)

den 2008 lisäksi myös joko vuonna 1991 tai 1998 tai molempina. Taulukko 2 osoittaa, etteivät vuosina 1991–2008 eri maissa tapahtuneet muutokset ole yksiselitteisiä. Monissa maassa uskonnollisuudessa ei ole tapahtunut mainittavia muutoksia nuorten eikä vanhempien ikäryhmien keskuudessa. Nämä ovat useimmiten maita, joissa uskonnollisuus on keskimäärin vahvaa kuten Filippiinit, Yhdysvallat ja Portugali. Sen sijaan selvää laskua vuodesta 1991 tai 1998 vuoteen 2008 on havaittavissa niin nuorten kuin vanhimman ikäryhmän uskonnollisuudessa monessa sellaisessa maassa, joissa uskonnollisuus ei ole erityisen vahvaa. Näitä ovat entinen Itä-Saksan alue, Tšekki, Tanska, Ranska, Latvia, Iso-Britannia ja Norja. Näin ollen maallistumisketitystä on havaittavissa ennen kaikkea niissä maissa, jossa edellä todettiin nuorten ja vanhempien ikäluokkien välisten uskonnollisuuserojen olevan suuria.

Mihin uskontoon lapset kasvatetaan?

Tutkimukseen osallistuneilta tiedusteltiin uskontoa, jonka mukaan heidät on kasvatettu. Kaikista suomalaisista vastaajista 90 prosenttia kertoo tulleen kasvatetuksi luterilaisuuden mukaan (ks. Taulukko 3).¹ Osuus on suurempi kuin niiden osuus, jotka kuuluivat vastaamishetkellä kirkkoon (79 %). Kaksi prosenttia kertoo tulleen kasvatetuksi vapaakristillisyyden, useimmiten helluntailaisuuden mukaan.

Prosentti suomalaista kertoo tulleen kasvatetuksi ortodoksisen kristillisyyden mukaan, mikä vastaa koko väestön tasolla ortodoksikirkkoon kuuluvien osuutta. Islaminuskoon kasvatettuja kyselyyn vastanneiden joukossa on 0,4 prosenttia, mikä niin ikään vastaa islaminuskoisten osuutta koko väestön keskuudessa. Muiden uskonnollisten ryhmien mukaan kasvatetuiksi tulleiden osuus on pieni.

Taulukko 3. Eri ikäisten suomalaisten vastaukset kysymykseen: Mihin uskontoon teidät kasvatettiin? ISSP 2008. N=1 136. (%)

Mihin uskontoon teidät kasvatettiin?	15–24 vuotta	25–34 vuotta	35–44 vuotta	45–54 vuotta	55–64 vuotta	65–74 vuotta	Total
Luterilaisuus	82	84	92	89	93	94	90
Vapaakristillisuus	2	2	2	2	2	2	2
Katolisuus	<1						0,2
Juutalaisuus	<1						0,1
Ortodoksisuus	2	1	1	1	1	1	1,0
Islam	<1						0,4
Muu, mikä	2	<1					0,7
Ei uskontoa	9	9	4	5	3	2	4,8
En osaa sanoa	1	1	1	1	1	0	1,0
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100

Eri ikäryhmien välinen tarkastelu osoittaa saman kuin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien määriä tarkastelevat tilastot: nuorissa ikäryhmissä evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien ja sen uskonnon mukaisesti kasvatettujen osuus on vähentynyt.

Kaikista suomalaisista kokonaisuudessaan vain viisi prosenttia kertoo, ettei ole tullut kasvatetuksi minkään uskonnon mukaan. Verrattuna kansainväliseen ISSP-aineistoon osuus on hyvin alhainen (ks. Taulukko 4). Ilman uskontoa kasvatettujen osuus eri ikäryhmissä on kuitenkin

1 Vastaajista 79 prosenttia kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon vastaamishetkellä, mikä vastaa koko väestön tasolla kirkkoon kuuluvien osuutta (v. 2008 kirkkoon kuului 79 % suomalaisista). Myös eri ikäryhmien kirkkoon kuulumisaste tutkimusaineistossa vastaa melko hyvin koko väestön tasolla kirkkoon kuuluvien osuutta.

Taulukko 4. Uskonnottoman kasvatuksen saaneiden osuus eri ikäryhmissä eri maissa. ISSP 2008. N=50 244. (%)

	15–24 vuotta	25–34 vuotta	35–44 vuotta	45–54 vuotta	55–64 vuotta	65–74 vuotta	Kaikki
Venäjä	56	67	72	81	76	60	69
Japani	74	78	70	58	51	34	56
Tšekki	80	75	67	54	44	20	55
Saksa (itä)	85	78	69	62	43	26	54
Latvia	61	55	48	55	34	25	47
Etelä-Korea	36	34	41	40	40	50	40
Ukraina	25	29	33	29	29	25	28
Uusi Seelanti	33	44	36	23	13	9	27
Hollanti	23	24	25	23	23	23	24
Uruguay	29	30	24	17	14	18	22
Ranska	38	29	16	10	8	8	16
Iso-Britannia	32	31	19	11	6	4	16
Slovakia	24	18	17	12	5	1	13
Slovenia	18	16	15	10	18	6	13
Tanska	19	20	16	11	9	7	13
Norja	35	27	9	8	7	2	12
Etelä-Afrikka	10	12	12	16	10	12	12
Ruotsi	16	12	12	8	5	7	9
Taiwan	13	10	7	5	9	8	8
Kroatia	7	12	10	7	8	7	8
Yhdysvallat	12	10	10	7	5	6	8
Saksa (länsi)	16	20	6	5	4	3	7
Sveitsi	19	8	7	3	3	4	6
Dominikaaninen tasavalta	6	7	4	3	3	6	5
Suomi	9	9	4	5	3	3	5
Itävalta	7	8	6	3	2	0	4
Meksiko	6	3	5	5	3	1	4
Chile	5	4	4	1	3	1	3
Espanja	8	5	3	1	1	2	3
Irlanti	1	2	2	2	2	0	2
Portugali	1	4	2	1	1	3	2
Kypros	0	0	1	0	0	0	0
Turkki	1	0	1	0	0	0	0
Filippiinit	0	0	0	0	0	0	0

kin kasvanut. 15–24-vuotiaista suomalaisista lähes joka kymmenettä ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan. Vanhimmassa ikäryhmässä osuus on vain kaksi prosenttia.

Niiden osuus, joita ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan on kasvanut Suomen ohella myös muissa maissa. Erityisen voimakkaasti uskonnottoman kasvatuksen saaneiden osuus on kasvanut tietyissä entisen itäblokin maissa kuten Tšekin tasavallassa, entisen Itä-Saksan alueella ja Latviassa.

Muissa Pohjoismaissa uskonnottoman kasvatuksen saaneiden osuus on niin ikään kasvanut nopeammin kuin Suomessa. Norjassa peräti kolmannes alle 25-vuotiaista kertoo saaneensa uskonnottoman kasvatuksen, Tanskassa ja Ruotsissa vajaa viidennes.

Lapsi seuraa useimmiten äitinsä uskontoa

Suomen vuoden 2008 ISSP-tutkimuksessa tiedusteltiin vastaajilta myös sitä, mitä uskontoa heidän vanhempansa olivat edustaneet vastaajien ollessa lapsia. Isä on kaikissa ikäryhmissä ollut useammin uskonnoton kuin äiti. Äideistä uskonnottomia on ollut vanhimmasta ikäryhmästä nuorimpaan 0,5–8 prosenttia, isistä 2–12 prosenttia. Luterilaisuutta edustavien äitien osuus on laskenut vanhimmasta ikäryhmästä nuorimpaan 96 prosentista 87 prosenttiin, isien 93 prosentista 78 prosenttiin.

Aineiston perusteella lapsi seuraa useammin äidin kuin isän uskonnollista vakaumusta. 94 prosenttia lapsista on kasvatettu äidin uskonnollisen vakaumuksen mukaisesti, 90 prosenttia isän.

Useimmissa tapauksissa (91 %) isän ja äidin vakaumus on kuitenkin sama. Tällöin lapsi on luonnollisesti kasvatettu lähes aina vanhempien vakaumuksen mukaan. Mikäli molemmat vanhemmat ovat olleet luterilaisia, 98 prosentissa tapauksista lapsi on kasvatettu vanhempien uskonnon mukaisesti.

Mikäli isän ja äidin uskonnollinen vakaumus on ollut eri, 73 prosentissa tapauksista lapsi on kasvatettu luterilaisuuden mukaan. Näistä lapsista neljä prosenttia on kasvatettu ortodoksisen kristillisyyden, kolme prosenttia vapaiden suuntien kristillisyyden mukaan ja neljä prosenttia muun uskonnon mukaan. 17 prosentissa lasta ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan.

Niistä vanhemmista, joiden äiti on vakaumukseltaan ollut helluntailainen, kaksi kolmesta on kasvatettu helluntaisuuteen, kolmannes perheen isää seuraten luterilaisuuteen. Isän ollessa helluntailainen, äitikin on valtaosassa aineiston tapauksista ollut helluntailainen ja lapsi on näin ollen luonnollisesti lähes aina seurannut vanhempiaan ja kasvatettu myös helluntailaisuuteen. Tässä tarkastelussa on kuitenkin muistettava, että helluntailaisten vastaajien lukumäärä aineistossa on varsin pieni.

Kun tarkastellaan erilaisen vakaumuksen omaavien vanhempien lasten kuulumista uskonnollisiin yhdyskuntiin kyselyyn vastaamishetkellä, merkille pantavaa on erityisesti se, että niiden osuus, jotka eivät kuulu mihinkään uskonnolliseen yhteisöön, on varsin suuri. Kaikkiaan 34 prosenttia niistä, joiden isä ja äiti edustivat eri uskontoa, ei kuulunut kyselyyn vastaamishetkellä mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Vain 59 prosenttia on evankelis-luterilaisen kirkon jäsen. Neljä prosenttia kuuluu (edelleen) ortodoksiseen kirkkoon, kaksi prosenttia muuhun kristilliseen yhteisöön ja prosentti muuhun kuin kristilliseen yhteisöön. Kaikkiaan joka viides vastaaja, jonka kodissa isä ja äiti ovat edustaneet eri uskontoa, mutta joka on siitä huolimatta tullut kasvatetuksi luterilaisen uskon mukaan, on eronnut myöhemmin kirkosta.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien osuus on myös kasvanut siinä ryhmässä, jossa vanhempien uskonnollinen vakaumus on ollut sama, joskin uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvien osuus heidän keskuudessaan on huomattavasti korkeampi kuin niiden, joiden vanhemmilla oli eri uskonnollinen vakaumus. Kyselyyn vastaamishetkellä saman uskonnollisen vakaumuksen omaavien vanhempien lapsista 80 prosenttia kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon, prosentti ortodoksiseen kirkkoon, reilu prosentti muuhun kristilliseen yhteisöön ja pro-

sentti muuhun uskonnolliseen yhteisöön. Niitä, jotka eivät kuuluneet mihinkään uskonnolliseen yhteisöön, oli tässä ryhmässä 17 prosenttia.

Kun lasta ei kasvateta minkään uskonnon mukaan

Viisi prosenttia suomalaisvastaajista oli sellaisia, joita ei ollut kasvatettu minkään uskonnon mukaan. Seuraavassa tarkastelemme tätä ryhmää ja sitä millaiseksi heidän uskonnollisuutensa on muotoutunut.

Uskonnottomiksi kasvatetuista 70 prosenttia ei kuulunut tutkimushetkellä mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. 30 prosenttia kuului luterilaiseen kirkkoon. Merkille pantavaa on, että niistä, joita ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan, joka viides kertoo sekä äitinsä että isänsä olleen uskonnolliselta vakaumukseltaan luterilaisia. Siitä huolimatta perheessä lasta ei ole kasvatettu vanhempien uskonnon mukaan. Arvioidessaan vanhempiensa uskonnollisuutta noin puolet kuvasi äitiään ja yli puolet isäänsä uskonnottomaksi. Lisäksi useampi kuin joka kymmenes ei osannut vastata kysyttäessä vanhempien uskonnollista vakaumusta. Kotona uskonnollisissa tilaisuuksissa käytiin harvoin. Lähes kolme neljästä kertoo, että äiti kävi uskonnollisissa tilaisuuksissa harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan, neljä viidestä kertoo isän olleen tällä tavoin passiivinen. Oma lapsuuden osallistuminen kuvataan kuitenkin hieman aktiivisempänä, tämä kertoo lasten ja nuorten käyneen kirkossa muun muassa koulun kanssa.

Aikuisiällä useimmat niistä, joita ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan, kuvaavat itseään ei-uskonnolliseksi (61 %) ja valtaosa ei rukoile koskaan (63 %). Siltä väliltä olevana – ”en uskonnollinen enkä ei-uskonnollinen” – itseään pitää joka kuudes (15 %). Vain 4 prosenttia pitää itseään ”erittäin uskonnollisena”. Kuitenkin mukana on varsin monia (11 %), jotka kuvaavat itseään ”jokseenkin uskonnolliseksi”. Joka kymmenes kertoo rukoilevansa viikoittain ja joka kymmenes kertoo myös uskoneensa aina Jumalaan. Lisäksi yhtä moni kertoo nykyään uskovansa Jumalaan, vaikkei ole aiemmin uskonut – koko vastaajajoukossa tällaisia on vain neljä prosenttia.

He, jotka kokevat itsensä hyvin uskonnollisiksi ja harjoittavat aktiivisesti uskoa, vaikka eivät ole tulleet kasvatetuiksi uskonnollisiksi, ovat useimmiten kokeneet selkeän kääntymiskokemuksen elämässä. Kaikkiaan uskonnottomiksi kasvatetuista kahdeksan prosenttia on kokenut kääntymiskokemuksen elämässä.

Uskonnottomiksi kasvatetuista varsin moni kokee kasvatuksestaan huolimatta, että uskonnoilla on kyllä jotain annettavaa. Vain pieni osa kokee, ettei mistään uskonnosta löydy juuri nimeksikään totuutta. Tällaisia on vain joka neljäs niistä, joita ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan. Sen sijaan yli puolet kokee, että perustotuuksia löytyy monista uskonnoista. Pieni osa (6 %) uskoo totuuden löytyvän vain yhdestä uskonnosta. Loput eivät osaa sanoa.

Useimmat uskonnottomaksi kasvatetuista myös kaikesta huolimatta ajattelevat, että uskonto voi olla hyväksi ihmiselle. Lähes kaksi kolmesta (61 %) ajattelee, että uskonnon harjoittaminen auttaa ihmisiä saamaan lohtua vaikeina aikoina ja lähes puolet (43 %), että uskonnon harjoittaminen auttaa ihmistä löytämään sisäisen onnen ja rauhan. Vain noin yksi kymmenestä on eri mieltä näiden väitteiden kanssa. Tämä osoittaa myös uskonnottomaksi kasvatettujen lasten monesti tiedostavan uskonnon myönteiset puolet, silloinkin kun he eivät itse koe uskontoa merkitykselliseksi elämässä.

Uskonnottoman kasvatuksen saaneiden keskuudessa vaihtoehtoihin uskomuksiin vakaasti uskovia on enemmän kuin uskonnollisen kasvatuksen saaneiden keskuudessa. Esimerkiksi nirvanaan heistä uskoo vakaasti seitsemän prosenttia ja onnenamulentteihin kuusi prosenttia, kun uskonnollisen kasvatuksen saaneiden keskuudessa osuus on alle kaksi prosenttia. Tämä osoittaa uskonnottoman kasvatuksen samalla antavan tilaa ja kasvualustaa kirjaville uskomuksille.

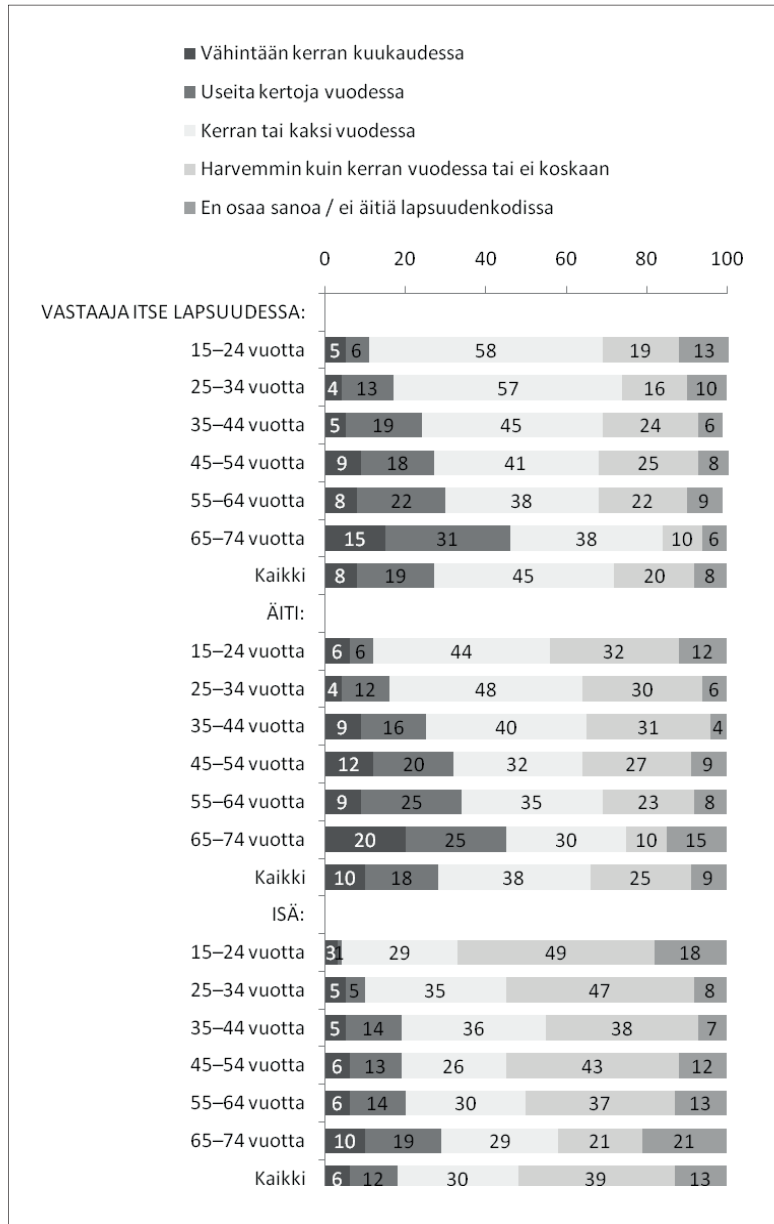
Lasten kirkossa käynti vähentynyt

Vastaajilta tiedusteltiin myös sitä, missä määrin heidän lapsuudenkodissaan osallistuttiin jumalanpalveluksiin tai muihin kirkollisiin toimituksiin: missä määrin äiti ja isä osallistuivat ja missä määrin lapsi itse osallistui 11–12-vuotiaana. Kaikissa tapauksissa on nähtävissä selkeää osallistumisen lasku. Aktiivisesti kirkollisissa tilaisuuksissa käyvien äitien ja isien osuus, samoin kuin lapsiaan sinne vievien osuus, on laskenut voimakkaasti (ks. Kuvio 3). Yli 65-vuotiaista lähes puolet (46 %) kertoi käyneensä 11–12-vuotiaana useita kertoja vuodessa (useita kertoja vuodessa tai vähintään kerran kuukaudessa) kirkollisissa tilaisuuksissa. Alle 25-vuotiaista vain joka kymmenes (11 %) kertoi käyneensä kirkossa useita kertoja vuodessa. Täydellinen osallistumattomuus ei kuitenkaan ole kasvanut samassa suhteessa, vaan nuoremmissa ikäryhmissä useimmat lapset ovat käyneet kirkossa vähintään kerran tai kaksi vuodessa. Osa heistä lienee käynyt nämä kerrat nimenomaan koulun kanssa.

Aineisto osoittaa perheiden kirkossa käymisen vähentyneen selvästi jo useita vuosikymmeniä sitten. Verrattaessa tämän hetken nelikymppisten ja viisikymppisten lapsuudenkodin osallistumista alle 25-vuotiaiden lapsuuteen, voidaan havaita, että passiivisia koteja on ollut yhtä paljon. Kuitenkin tänä aikana muutos on tapahtunut ennen kaikkea siinä, että kirkossa useita kertoja vuodessa käyvien osuus on vähentynyt. Sen sijaan kirkossa käymisestä vain kerran tai kaksi vuodessa on tullut yhä yleisempää. Aktiivisesti jumalanpalveluksiin ja muihin tilaisuuksiin osallistuvien määrässä suurin pudotus on tapahtunut välittömästi sotien jälkeen. Tällöin syntyneet kävivät lapsena kirkossa huomattavasti edellistä ikäpolvea harvemmin.

Verrattaessa suomalaisten kirkossa käyntiä lapsena Ruotsin ja Norjan tilanteeseen (ks. taulukko 5), voidaan havaita joitakin kiinnostavia eroja. Lapsena korkeintaan kerran vuodessa kirkossa käyneitä on Suomessa vähemmän kuin Norjassa ja Ruotsissa. Erityisen suuri ero on Ruotsiin verrattuna. Toisaalta aktiivisesti (vähintään kerran kuussa) lapsena kirkossa käyneitä on Suomessa ollut kaikenikäisten keskuudessa selvästi vähemmän kuin Norjassa ja Ruotsissa.

Taulukossa 5 esitellään lapsuuden kirkossa käyntiaktiivisuus myös muutamassa muussa valitussa maassa. Nämä ovat Venäjä, Yhdysvallat ja Iso-Britannia. Venäjällä kaikissa ikäryhmissä selkeä enemmistö ei ole osallistunut lainkaan tai korkeintaan kerran vuodessa, joskin merkillä pantavaa on, että nuorimmassa ikäryhmässä passiivisten osuus on pienin. Sen sijaan Iso-Britanniassa passiivisten osuus on kasvanut erittäin voimakkaasti. 55-vuotiaiden ja sitä vanhempien keskuudessa joka kuudes kävi lapsena kirkossa vain kerran vuodessa tai ei koskaan, kun alle 25-vuotiaiden keskuudessa puolet. Yhdysvalloissa kirkossa käynti on vähentynyt vain vähän ja kaikissa ikäluokissa vähintään kolme neljästä on käynyt lapsena ainakin kerran kuukaudessa kirkossa.

Kuvio 3. Tutkimukseen osallistuneiden suomalaisten ja heidän vanhempinsa käyminen kirkossa vastaajan lapsuudessa. ISSP 2008. N=1 136. (%)

Taulukko 5. Vastaajien osallistuminen jumalanpalveluksiin ja muihin kirkollisiin toimituksiin 11–12 vuoden iässä Suomessa ja valikoiduissa muissa maissa. ISSP 2008. %.

	15–24 vuotta	25–34 vuotta	35–44 vuotta	45–54 vuotta	55–64 vuotta	65–74 vuotta	Kaikki
SUOMI (N=1 074)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	31	26	30	32	31	16	28
Kerran tai kaksi vuodessa	58	57	45	41	38	38	45
Useita kertoja vuodessa	6	13	19	18	22	31	19
Vähintään kerran kuukaudessa	5	4	5	9	8	15	8
VENÄJÄ (N=852)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	64	75	82	79	78	68	74
Kerran tai kaksi vuodessa	16	11	8	8	9	7	10
Useita kertoja vuodessa	14	7	4	11	7	17	10
Vähintään kerran kuukaudessa	6	6	6	2	5	8	5
NORJA (N=1 032)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	35	41	37	33	30	23	33
Kerran tai kaksi vuodessa	43	27	32	30	25	23	29
Useita kertoja vuodessa	11	13	12	17	23	35	18
Vähintään kerran kuukaudessa	10	18	19	20	23	19	19
RUOTSI (N=1 177)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	52	53	47	47	38	30	44
Kerran tai kaksi vuodessa	22	25	30	22	26	26	25
Useita kertoja vuodessa	12	12	11	11	18	22	15
Vähintään kerran kuukaudessa	14	10	12	20	18	22	16
YHDYSVALLAT (N=1 339)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	19	15	16	7	7	7	11
Kerran tai kaksi vuodessa	6	9	9	5	2	4	6
Useita kertoja vuodessa	6	6	7	8	3	8	6
Vähintään kerran kuukaudessa	70	71	68	80	88	81	76
ISO-BRITANNIA (N=1 886)							
Harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan	51	44	39	31	16	15	31
Kerran tai kaksi vuodessa	11	13	13	15	11	4	11
Useita kertoja vuodessa	9	11	12	11	11	6	11
Vähintään kerran kuukaudessa	29	33	36	43	61	75	47

Oman sukupuolen vanhemman esimerkki tärkeä

Tutkimusaineisto osoittaa isien olleen perheissä passiivisempia kirkossa kävijöitä kaikissa ikäryhmissä (ks. Kuvio 3). Aktiivisia äitejä on lähes kaksinkertainen määrä aktiivisiin isiin verrattuna – niin nuorimmassa kuin vanhimmassa ikäryhmässä. Alle 35-vuotiaiden isistä puolet kävi kirkossa vastaajan lapsuudessa harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan, äideistä vajaa kolmannes.

Äitien uskonnollinen osallistuminen on Suomessa laskenut samassa suhteessa kuin lasten kirkossa käyminen. Eläkeikäisistä lähes puolet (45 %) kertoo äitiensä käyneen useita kertoja

vuodessa kirkossa, alle 25-vuotiaista vain reilu joka kymmenes (12 %). Yli 65-vuotiaista reilu neljännes (29 %) kertoo isiensä käyneen kirkossa useita kertoja vuodessa, alle 25-vuotiaista vain neljä prosenttia.

Monissa perheissä lapset ovat aineiston perusteella käyneet kirkossa lähinnä vain äidin kanssa. Aineisto osoittaa lapsen kirkossa käynnin kyllä korreloivan vahvasti molempien vanhempien kirkossakäynnin kanssa (äiti .62***, isä .54***), samoin kuin isän ja äidin kirkossa käynnin korreloivan keskenään (.73***)². Kuitenkin äidin ja lapsen kirkossakäynti ovat lähes samalla tasolla, isän kirkossakäynti tyypillisesti seurailee lapsen ja äidin kirkossakäyntiä, mutta on selvästi passiivisempaa.

Aineisto kuitenkin osoittaa oman sukupuolen vanhemman esimerkin olevan tärkeä. Tyttölapsi osallistuu kyllä äidin kanssa, vaikkei isä osallistuisi. Sen sijaan mikäli isä ei käy kirkossa, 11–12-vuotias poikalapsi jättää helpommin osallistumatta. Tämä näkyy myös tarkasteltaessa aineistoa regressioanalyysin perusteella: tyttölapsen osallistuminen selittyy voimakkaasti juuri äidin osallistumisella (ks. taulukko 8). Sen sijaan poikalapsen osallistumista selittää yhtä paljon niin äidin kuin isän osallistuminen. Kaikkiaan vanhempien osallistuminen jumalanpalvelukseen ja muihin kirkollisiin tilaisuuksiin selittää 43 prosenttia lapsen osallistumisesta (Adj R²).

Taulukko 8. Vanhempien uskonnollisen osallistumisen merkitys lapsen uskonnollisessa osallistumisessa sekä aikuisiän uskonnollisessa osallistumisessa Suomessa (linear regression, method enter). ISSP 2008, N=1 136.

	Jumalanpalveluksissa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käyminen			
	Poika 11–12- vuotiaana	Tyttö 11–12- vuotiaana	Mies myöhemmin elämässä	Nainen myöhemmin elämässä
Äidin osallistuminen (Beta)	.36***	.53***	.14*	.32***
Isän osallistuminen (Beta)	.33***	.16**	.36***	.15**
R	0,65	0,65	0,47	0,45
Adj R ²	0,42	0,43	0,22	0,20

Entä missä määrin vanhempien kirkossa käyminen ennustaa yksilön myöhempää osallistumista? Vanhempien osallistuminen selittää kaikkiaan 22 prosenttia naisten ja 20 prosenttia miesten myöhemmän osallistumisen vaihtelusta. Tarkastelu osoittaa saman sukupuolen vanhemman merkityksen vielä selkeämmin kuin lapsuuden kirkossakäynnin kohdalla: miehen myöhempää uskonnollista osallistumista selittää erityisesti isän osallistuminen, naisen osallistumista voimakkaammin äidin osallistuminen.

2 Kaikki mainitut kolme korrelaatiokerrointa ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Jatkossa tilastollista merkitsevyyttä ilmaistaan tässä teoksessa seuraavasti: ***=erittäin merkitsevä, **=merkitsevä ja *=melkein merkitsevä.

Aikakausivaikutteita vai kasvatuskysymys?

Lopuksi tarkastelemme vielä lyhyesti sitä, missä määrin lapsuuden uskontokasvatus on juuri se tekijä, joka selittää nuorempien ikäluokkien vähäisempää uskonnollisuutta verrattuna vanhempiin ikäluokkiin. Missä määrin kysymys on yksinkertaisesti muista aikakausivaikutteista – eri aikakausina on vain erilaista elää ja kasvaa ja vanhemman ikäluokan ihmiset ovat uskonnollisempia riippumatta siitä, millainen uskonnollinen kasvatus kotona on ollut. Seuraavassa tarkastellaan syntymävuoden ja kodin uskonnollisen kasvatuksen yhteisvaikutusta ja selitysvoimaa vastaajan nykyiselle uskonnollisuudelle. Kodin uskonnollista kasvatusta mitataan sillä, missä määrin vastaajaa on 11–12-vuotiaana lapsena käynyt kirkossa. On selvää, että tämä muuttuja ei anna koko kuvaa kodin uskonnollisuudesta, mutta toimii kylläkin selkeänä indikaattorina siitä. Uskonnollisuutta tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: yksilön nykyinen uskonnollinen osallistuminen, rukoileminen ja miten uskonnollisena vastaaja itseään pitää.

Regressioanalyysi osoittaa niin syntymävuodella kuin lapsuuden uskontokasvatuksella olevan toisistaan riippumatonta vaikutusta yksilön uskonnollisuuteen (ks. Taulukko 9). Eri aikakausina kasvaneet ihmiset ovat kasvaneet eri tavoin uskonnollisiksi riippumatta kodin uskonnollisesta vaikutuksesta. Suoraviivainen vaikutus on tilastollisesti erittäin merkitsevää. Mitä nuoremasta ikäpolvesta on kysymys, sitä vähemmän uskonnollisia yksilöt ovat – riippumatta siitä, miten vahvasti kodeissa on ollut uskontokasvatusta. Kaikista kolmesta uskonnollisuuden näkökulmasta mitattuna lapsuuden uskontokasvatuksen merkitys on kuitenkin vielä voimakkaampi kuin aikakausivaikutteet. Kodin uskontokasvatus siis selittää yksilön nykyistä uskonnollisuutta vielä enemmän kuin se, millä vuosikymmenellä yksilö on syntynyt.

Taulukko 9. Syntymävuoden ja lapsuuden kirkossakäynnin merkitys nykyiselle uskonnollisuudelle Suomessa (linear regression, method enter). ISSP 2008, N=1 136.

	Kuinka uskonnollinen mielestänne olette? ¹	Kuinka usein rukoilette? ²	Kuinka usein osallistutte jumalanpalveluksiin, kirkollisiin toimituksiin tai hengellisiin tilaisuuksiin? ³
Syntymävuosi (Beta)	.23***	-.26***	-.12***
Kirkossa käyminen 11–12-vuotiaana (Beta)	-.31***	.34***	.47***
R	.41	.45	.51
Adj R ²	.17	.21	.26

- 1 Asteikko: 1=erittäin uskonnollinen, 2=hyvin uskonnollinen, 3=jokseenkin uskonnollinen, 4=en uskonnollinen enkä ei-uskonnollinen, 5=jokseenkin ei-uskonnollinen, 6=hyvin ei-uskonnollinen, 7=erittäin ei-uskonnollinen.
- 2 Asteikko: 1=en koskaan, 2=harvemmin kuin kerran vuodessa, 3=kerran tai kaksi vuodessa, 4=useita kertoja vuodessa, 5=noin kerran kuukaudessa, 6=2–3 kertaa kuukaudessa, 7=melkein joka viikko, 8=joka viikko, 9=useita kertoja viikossa, 10=kerran päivässä, 11=useita kertoja päivässä.
- 3 Asteikko: 1=en koskaan, 2=harvemmin kuin kerran vuodessa, 3=kerran tai kaksi vuodessa, 4=useita kertoja vuodessa, 5=noin kerran kuukaudessa, 6=2–3 kertaa kuukaudessa, 7=melkein joka viikko, 8=joka viikko, 9=useita kertoja viikossa.

Tulosten yhteenveto ja pohdinta

Luvussa on tarkasteltu uskonnollisuutta eri ikäryhmissä – heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? – ja ennen kaikkea kodin uskonnollisen kasvatuksen vaikutusta uskonnollisuuteen. ISSP-tutkimusaineistossa mukana olevista maista kaikissa nuoret ovat vähemmän uskonnollisia kuin vanhemmat ikäryhmät. Uskonnollisuus on nuorissa ikäryhmissä suhteellisesti vähentynyt eniten niissä maissa, joissa uskonnolla ja uskonnollisuudella yleisesti ei ole vahvaa asemaa. Sen sijaan uskontokunta tai maan taloudellinen kehittyneisyys eivät näyttäydy yksiselitteisen selvinä selittävinä tekijöinä, joskin kokonaisuudessaan uskonnollisuuden asema on yleensä heikompi Euroopan vauraimpien maiden ja itäblokin maiden joukossa. Samoissa maissa on havaittavissa eniten uskonnollisuuden vähenemistä, kun ISSP2008 -aineiston tuloksia verrataan vuosien 1998 ja 1991 aineistoihin.

Suomessa vanhemmat ikäluokat ovat selvästi aktiivisempia uskonnonharjoittajia kuin nuoremmat ikäluokat. He myös uskovat Jumalaan selvästi useammin. Sen sijaan mainittavia eroja ei ole uskossa kuolemanjälkeiseen elämään, taivaiseen tai helvettiin, kuten ei myöskään siinä, missä määrin uskonnon koetaan auttavan vaikeina aikoina. Erilaisiin vaihtoehtoihin uskomuksiin nuoret uskovat useammin kuin vanhemmat ihmiset. Tämä osoittaa, että perinteisen uskonnollisuuden heikentyminen ei johda ensi sijassa uskonnottomuuteen, vaan antaa tilaa vaihtoehtoisille uskomuksille.

Suomalaisista peräti 95 prosenttia kertoo ISSP-tutkimuksessa tulleen kasvatetuksi jonkin uskonnon mukaan. Suurin osa (90 %) mainitsee kasvatususkunnoksi luterilaisen kristillisyyden. Kansainvälisesti Suomessa uskonnottoman kasvatuksen saaneiden osuus on alhainen. Nuorissa ikäryhmissä niiden osuus, joita ei ole kasvatettu minkään uskonnon mukaan on kuitenkin kasvanut hieman.

Tutkimusaineisto osoittaa kodin uskonnollisen taustan ja siellä saadun uskontokasvatuksen olevan voimakkaasti yksilön uskonnollisuutta selittävä tekijä myös aikuisuudessa. Tutkimuksen perusteella lapsi seuraa useimmiten perheissä äidin uskontokuntaa. Perheiden kirkossa käymisessä selkein muutos on tapahtunut sotien jälkeen. Tätä ennen syntyneiden kodeissa kirkossa käytiin usein aktiivisesti, sen sijaan sotien jälkeen osallistuminen väheni selvästi ja on sittemmin hiljalleen entisestään vähentynyt.

Aiempien tutkimusten perusteella isät ovat selvästi äitejä passiivisempia kodin uskontokasvatuksessa. Myös tämän tutkimuksen perusteella isät ovat käyneet vastaajien lapsuudessa huomattavasti äitejä harvemmin kirkossa. Aktiivisia äitejä on kaksinkertainen määrä isiin verrattuna. Tutkimus kuitenkin osoittaa vahvasti saman sukupuolen vanhemman esimerkin tärkeyden yksilön aikuisiän uskonnollisuudelle. Mikäli isä ei käy kirkossa, poikalapsikaan ei sitä usein tee eikä todennäköisesti sitä aikuisuudessakaan tee, vaikka kodissa äiti olisi ollut aktiivinen.

Kodin uskonnollisen kasvatuksen ohella myös aikakausi vaikuttaa yksilön uskonnollisuuteen. Vanhemmat ikäpolvet ovat uskonnollisempia, vaikka kodin uskonnollisuuden vaikutus suljettaisiin pois. Kodin uskonnollisuus osoittautui tässä tutkimuksessa kuitenkin merkittävämmäksi kuin aikakausivaikutteet sinänsä.

Kirjallisuus

- Bahr, Howard M. 1970. Aging and religious disaffiliation. *Social Forces* 49, 60–71.
- Beit-Hallamy, Benjamin & Argyle, Michael. 1997. *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*. London: Routledge.
- Bucher, Anton A. 2009. Religiosity and Spirituality among Younger Adults. In *What the World Believes. Analyses and Commentary on the Religion Monitor 2008*. Gütersloh: Verlag Bertelmans Stiftung, 585–627.
- Chaves, Mark. 1991. Family structure and Protestant church attendance: the sociological basis of cohort and age effects. *Journal for the Scientific Study of religion* 30, 501–514.
- Chatters, Linda M. & Taylor, Robert J. 2005. Religion and Families. In Vern Bengtson, Alan C Acock, Katherine R. Allen, Pegge Dilworth-Anderson and David M. Klein (eds.) *Sourcebook of Family Theory & Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Clark, Cynthia A., Worthington, Everett L. Jr. & Danser, Donald B. 1988. The transmission of religious beliefs and practices from parents to firstborn early adolescent sons. *Journal of Empirical Theology*, 3, 59–87.
- Cornwall, Marie. 1988. Influence of three agents of religious socialization. In Darwin L. Thomas (ed.) *The Religion and Family connection: Social science perspectives*. Salt Lake City, UT: Bookcraft.
- Ebertz, Michael N. 2009. The Older the More Devout? Religiosity in the Twilight Years – What the World Believes. Analyses and Commentary on the Religion Monitor 2008. Gütersloh: Verlag Bertelmans Stiftung, 629–639.
- Evenshaug, Oddbjörn & Hallen, Dag. 2001. *Barn- och ungdomspsykologi*. Lund. Studentlitteratur AB.
- Francis, Leslie J. & Brown Laurence B. 1991. The influence of home, church and school on prayer among sixteen-year-old adolescents in England. *Review of Religious Research*, Vol. 33, No. 2 (Dec.).
- Glass, Jennifer, Bengtson, Vern L., & Dunham, Charlotte C. (1986). Attitude similarity in three generation families: Socialization, status inheritance, or reciprocal influence? *American Sociological Review*, 51, 685–698.
- Granquist, Pehr. 1998. Religiousness and perceived childhood attachment: on the question of compensation or correspondence. *Journal for the Scientific Study of Religion* 38, 254–273.
- Grob, Sabine Z., Morgenthaler, Christoph & Käppler, Christoph. 2009. Religious socialization in the family: A multi-dimensional and multi-level perspective. In Leslie J. Francis, Mandy Robbins and Jeff Astley (eds.) *Empirical Theology in Texts and Tables*. Leiden/Boston: Brill.
- Heelas, Paul & Woodhead, Linda. 2005. *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. Oxford: Blackwell.
- Hervieu-Leger, Daniele. 2000. *Religion as a Chain of Memory*. Trans. Simon Lee. Cambridge: Polity Press.
- Hoge, Dean R., Petrillo, Gregory H. & Smith, Ella I. 1982. Transmission of religious and social values from parents to teenage children. *Journal of Marriage and the Family*, 44, 569–580.
- Hood, Ralph W. Jr., Spilka, Berhard, Hunsberger, Bruce and Gorsuch, Richard. 1996. *The Psychology of Religion: an empirical approach* (2nd ed.). New York: Guilford.
- Kirkpatrick, Lee A. 2005. *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*. New York: The Guildford Press.
- Kääriäinen, Kimmo, Niemelä Kati & Ketola, Kimmo. 2003. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kääriäinen Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola Kimmo. 2005. *Religion in Finland. Decline, Change and Transformation of Finnish Religiosity*. Tampere: Church research institute.
- McIntosh, D.N. & Spilka, B. 1995. Religion and the Family. In B. J. Neff & D. Ratchliff (eds.) *Handbook of Family Religious Education*. Birmingham, AL: Religious Education Press, 36–60.

Mikkola, Teija, Niemelä, Kati & Pettersson, Juha. 2007. *The Questioning Mind. Faith and values of the new generation*. Tampere: Church Research Institute.

Monikasvoinen kirkko. 2008. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007*. Kirjoittajat: Kimmo Kääriäinen & Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. *Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja* 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Niemelä, Kati. 2006. Does Religious Upbringing Matter? The effect of religious upbringing on the religious and spiritual identity of urban young adults in Fin-

land. – Kirsi Tirri (ed.) *Religion, spirituality & identity*. Bern: Peter Lang, 153–169.

Niemelä, Kati. 2010. Youth and Religion in Finland. – *Annual Review of Sociology of Religion*, Volume 1 Youth and Religion. Edited by Giuseppe Giordan. Leiden/London: Brill, 193–218.

Niemelä, Kati & Koivula, Annika. 2006. Uskonnollinen kasvatus sillanrakentajana. – Teija Mikkola, Kati Niemelä & Juha Pettersson (eds.) *Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 163–177.

Kimmo Ketola

IV Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus

Johdanto

Rakastakaa vihamiehiänne, tehkää hyvää niille, jotka teitä vihaavat. Siunatkaa niitä, jotka teitä kiroavat, rukoilkaa niiden puolesta, jotka parjaavat teitä. Jos joku lyö sinua poskelle, tarjoa toinenkin poski.[...] Niin kuin te tahdotte ihmisten tekevän teille, niin tehkää te heille. Jos te rakastatte niitä, jotka rakastavat teitä, mitä kiitettävää siinä on? Syntisetkin rakastavat niitä, joilta itse saavat rakkautta. (Luuk. 6: 27–32)

Useimmat maailman suurista uskonnoista opettavat pyyteetöntä ja epäitsekästä rakkautta. Kultainen sääntö löytyy eri tavoin muotoiltuna kaikkien suurten uskontojen kirjallisista lähteistä. Kirjauskontojen ihanteille on tunnusomaista paitsi ajatus lähimmäisen rakastamisesta, myös se, että myötätuntoa kehoitetaan ulottamaan myös muukalaisiin ja vihamiehiin. Monet uskonnontutkijat ovat pitäneet tätä keskeisenä erona niin kutsuttujen ”suurten maailmanuskontojen” ja heimouskontojen välillä. Monien nykyajan ihailluimpien pyhimysten ja uskonnollisten johtajien kuten Martin Luther King Jr:n (1929–1968), äiti Teresan (1910–1997) ja Mahatma Gandhin (1869–1948) elämässä voidaan nähdä pyrkimys toteuttaa lähimmäisenrakkautta ihmisryhmiä erottavien rajojen ylitse. Lisäksi suuri osa maailmassa tehdystä hyväntekeväisyydestä on kirkkojen ja uskonnollisten järjestöjen organisoimaa.

Samaan aikaan on kuitenkin varsin helppo ottaa esimerkkejä siitä, kuinka uskonto voi toimia ryhmien välisten ennakkoluulojen, syrjinnän ja väkivallan yllyttäjänä. On esimerkiksi arvioitu, että noin 70 prosenttia vuosina 2000–2006 tehdyistä itsemurhaiskuista oli uskonnollisia ja poliittisia päämääriä yhdistävien järjestöjen organisoimia (Atran 2006). Monet uskontokriitikot ovat uskonnollisen väkivallan yleisyyden perusteella esittäneet, että väkivalta on sisäänrakennettu jo uskonnollisiin uskomuksiin (Harris 2007; Dawkins 2006). Suorasukainen esimerkki tästä on Richard Dawkinsin lausunto, jonka mukaan ”uskonnollinen usko ansaitsee oman lukunsa sotateknologian historiankirjoissa, yhtä suuressa määrin kuin pitkäjousi, sotaratsu, panssarivaunu ja vetypommi” (Dawkins 1989, 331).

Uskontojen konkreettiset vaikutukset ihmisten sosiaalisiin asenteisiin ja käyttäytymiseen ovat siis arkihavaintojen perusteella monitahoisia ja ristiriitaisia. Ennakkoasenteemme uskontoa kohtaan värittää usein havaintojamme näistä asioista. Siksi on tärkeää saada aiheesta systemaattiseen empiiriseen tutkimukseen perustuvaa tietoa. Tässä luvussa tarkastellaan uskonnollisuuden yhteyttä suvaitsemattomuuteen, ennakkoluuluihin ja syrjiviin asenteisiin ISSP 2008 -kyselyyn perustuvan aineiston pohjalta. Aihepiiriä on kuitenkin tutkittu uskontopsykologiasa jo 1950-luvulta lähtien ja siksi on syytä aluksi tehdä katsaus siihen, mitä aiheesta tiedetään aikaisemman tutkimuksen perusteella. Tämän jälkeen luodaan yleissilmäys suomalaisten uskonnollisiin asenteisiin vertaamalla suomalaisten vastausjakaumia muiden maiden vastaaviin tämän aihepiirin kysymyksissä ISSP-aineistossa. Suomalaisen osa-aineiston pohjalta tarkastellaan myös sitä, mitkä taustatekijät vaikuttavat eniten uskonnolliseen suvaitsemattomuuteen ja ennakkoluuluihin.

Uskonto ja ennakkoluulot

Ensimmäiset aihepiiriä empiirisesti lähestyneet tutkijat kiinnittivät jo huomiota uskonnon riskitirittäisiin vaikutuksiin sosiaalisessa elämässä. Ennakkoluuloja käsittelevässä klassikkoteoksessaan *The Nature of Prejudice* (1954) psykologi Gordon W. Allport kiteytti ongelman kirkaasti:

Uskonnon rooli on paradoksaalinen. Se synnyttää ennakkoluuloja ja se poistaa ennakkoluuloja. [...] Jotkut ihmiset sanovat, että ainoa lääke ennakkoluuloille on lisätä uskontoa; toisten mukaan ainoa lääke on uskonnon hävittäminen. (Allport 1954, 444.)

Allportin (1954, 444–446) analyysi uskonnollisten ennakkoluulojen taustalla vaikuttavista tekijöistä on toiminut innoittajana suurelle määrälle empiiristä uskontopsykologista tutkimusta. Hänen tarkastelujensa lähtökohdat ovat monin osin edelleenkin päteviä. Allport kiinnitti ensinnäkin huomiota siihen, että uskontojen välillä on todellisia ja ratkaisemattomia kiistakysymyksiä. Siinä missä kristityt toteavat uskontunnustuksessaan, että Kristus on ”tosi Jumala [...] joka on samaa olemusta kuin Isä” (Nikean uskontunnustus), esimerkiksi Islamin uskontunnustuksen mukaan ”ei ole muuta jumalaa kuin Jumala”. Uskovien kannalta uskontunnustukset ovat lopullisia ja absoluuttisia, Jumalan ilmoitukseen perustuvia totuuksia. Sikäli kun eri uskontojen kannattajat yrittävät saada ihmisiä hyväksymään kilpailevat absoluuttinsa, heidän välillään on väistämättä todellisia intressiristiriitoja.

Toisaalta useimpien uskontojen ei voida sanoa yllyttävän väkivaltaan ja julmuuteen niitä kohtaan, jotka eivät usko heidän kanssaan samalla tavoin. Monissa uskonnoissa korostetaan, että uskon syntyminen on Jumalasta itsestään kiinni tai ettei pakko kuulu uskontoon. Lisäksi, kuten alussa siteerattu Luukaksen evankeliumin kohtakin todistaa, monet uskonnot kannustavat suhtautumaan myös ulkoryhmäläisiin inhimillisesti ja anteeksiantavasti. Tämä ristiriita selittää sen usein havaittavan ilmiön, että huolimatta perustavista näkemyseroistaan, eri tavoin uskovat tyytyvät pääosin rauhanomaiseen rinnakkaineloon keskenään (Allport 1954, 445).

Huolellisemmassa katsannossa paljastuu, että uskonnollisten konfliktien taustalta ei useinkaan löydy edellä mainitun kaltaisia, varsinaisesti *uskonnollisia* eturistiriitoja, kuten kilpailua eri teologisten oppien kannattajista. Allport katsookin, että ”tärkein syy siihen, että uskonnosta tulee ennakkoluulojen kohde, on siinä, että se useimmiten edustaa muutakin kuin uskoa – se on ryhmän kulttuurisen tradition keskus” (1954, 446). Toisin sanoen uskonnot empiirisinä ilmiöinä ovat enemmän kuin uskontoja sanan varsinaisessa, katsomuksellisessa merkityksessä; ne ovat kansoja, kulttuureja ja sosiaalisia ryhmiä. Niinpä uskonnolliset erot kantavat sisällään kaksoistehtävää: ne yhtäältä erottavat eri tavoin uskovat toisistaan, mutta samalla ne erottavat eri etnisiä, kulttuurisia ja sosiaalisia ryhmiä toisistaan. Puolustaessaan uskonsa abso-luutteja, uskontojen edustajat lankeavat helposti puolustamaan koko sitä sisäryhmää, jonka jäseniä he sattuvat olemaan ja jonka traditioihin kyseinen uskonto symboleineen kuuluu. Lukuisat ideologiset ja etnosentriset iskulauseet, kuten ”koti, uskonto ja isänmaa”, ”God’s country” tai ”Gott mit uns” todistavat taipumuksesta sekoittaa ryhmäidentiteettiä ja uskonto toisiinsa siten, että uskonto palvelee maallisia ryhmäintressejä.

Allport teki tästä havainnosta yleisemmän johtopäätöksen, jonka mukaan uskonnollisuus voidaan jakaa kahteen kokonaan eri tyyppiin riippuen siitä, lähestyykö yksilö uskontoa itseisarvona vai käytetäänkö sitä välineenä muiden, maallisempien päämäärien saavuttamiseen. Alun-

perin Allport puhui tämän erottelun yhteydessä ”kypsästä” ja ”epäkypsästä” uskonnollisuudesta (1950), mutta erottelu vakiintui käsitteisiin ”sisäistetty” (*intrinsic*) ja ”ulkokohtainen” (*extrinsic*) uskonnollisuus (Allport & Ross 1967). Ensinmainitussa uskonto on itse oma päämääränsä ja kokonaisvaltainen elämänohje, kun taas jälkimmäisessä uskontoa käytetään jonkin muun päämäärän kuten terveyden, sosiaalisten suhteiden tai paremman itsetunnon tavoitteluun.

Näistä lähtökohdista on tehty mittava määrä empiiristä tutkimusta, joka koskee uskonnollisuuden yhteyttä epäsosiaalisiin asenteisiin ja käyttäytymiseen kuten suvaitsemattomuuteen, ennakkoluuloihin tai eri ihmisryhmiin kohdistuvaan syrjintään. Useimmat tutkimukset osoittavat kiistattomasti, että uskonnollisuus ja epäsosiaaliset asenteet ovat positiivisessa yhteydessä toisiinsa: mitä uskonnollisempi henkilö on, sitä todennäköisemmin hän ilmentää myös ennakkoluuloja, suvaitsemattomuutta ja rasismia (katsauksista, ks. Batson & Ventis 1982; Donahue 1985; Batson et al. 1993; Hall et al. 2010).

Allportin teoriasta kuitenkin seuraa, että mikäli uskonnollisuutta mitataan sen erilaisissa ilmenemismuodoissa, pitäisi ilmetä, että eri uskonnollisuustyypeillä on toisistaan poikkeavat vaikutukset sosiaalisiin asenteisiin. Rasismia ja ennakkoluuloja lisäävän vaikutuksen tulisi olla havaittavissa vain ulkokohtaisessa uskonnollisuudessa, ei sisäistetyssä, jonka pitäisi vaikuttaa päinvastaisella tavalla. Katsauksessaan tätä hypoteesia testaaviin tutkimuksiin C. Daniel Batson ja hänen työtoverinsa (1993, 302–311) kävivät läpi 41 erillistä tulosta yli 32:ssa vuosina 1949–1990 tehdyssä tutkimuksessa. Yhteensä 39 tulosta 41:stä osoitti, että sisäistetyksi uskonnolliset olivat vähemmän ennakkoluuloisia kuin ulkokohtaisesti uskonnolliset. Tulokset näyttivät tukevan sitä johtopäätöstä, että uskonnollisuuden yhteys ennakkoluuloihin pätee vain niiden osalta, jotka ovat sulkenet pois uskontonsa haasteellisemmat vaatimukset ja käyttävät sitä ulkoisten päämäärien tavoitteluun. Sisäistetyksi uskonnolliset eivät näiden havaintojen mukaan kuitenkaan eroa ei-uskonnollisista ja näin ollen uskonnon ja ennakkoluulojen positiivinen yhteys olisi pitkälti ulkokohtaisesti uskonnollisten ansiota. Sen sijaan uskonnollisuuden ei voitu osoittaa missään muodossa *vähentävän* ennakkoluuloja – ei siis edes sisäistetyn uskonnollisuuden kohdalla.

Näitä tutkimuksia on kuitenkin kritisoitu menetelmällisistä puutteista. Esimerkiksi Batson ja Ventis (1982) kiinnittivät huomiota siihen, että ennakkoluuloisuutta oli harvoin mitattu mielipiteiden sijaan käyttäytymisen kautta. Koska sekä ennakkoluulottomuus että oikeaoppinen uskonnollisuus sisältävät vahvan arvolutauksen ja ovat sosiaalisesti toivottavia ominaisuuksia, tämä voi selittää niiden keskinäistä positiivista korrelaatiota. Toisin sanoen ihmiset, jotka haluavat näyttäytyä sosiaalisesti edullisessa valossa, luultavasti saavat matalia arvoja ennakkoluuloisuudessa ja korkeita uskonnollisuudessa. Tutkimukset, joissa ennakkoluuloisuutta mitattiin epäsuorilla ja käytökseen perustuvilla mittareilla, osoittivat, etteivät sisäistetyksi uskonnolliset olleet vähemmän ennakkoluuloisia kuin ulkokohtaisesti uskonnolliset (Batson & Ventis 1982, 280–281; Batson et al. 1993, 311–315). Näytti siis siltä, että kyselyissä mitattu sisäistetty uskonnollisuus ilmaisi osittain halua näyttäytyä yhteisön ihanteiden mukaisena.

Batson ja Ventis pyrkivät tästä syystä kehittämään uskonnollisuustypologiaa ja niiden empiirisiä mittareita eteenpäin. Heidän kritiikkinsä mukaan sisäistetyn uskonnollisuuden mittari oli epäonnistunut tavoittamaan kypsän uskonnollisuuden kaikkia ulottuvuuksia. Heidän mukaansa Allportin ja Rossin (1967) kehittämä mittari mittasi käytännössä voimakasta ja kaikenkattavaa sitoutumista uskontoon, mikä saattaa ilmetä myös kypsymättömänä fanaattisuutena. Allportin (1950) varhaisen muotoilun mukaan kypsään uskonnollisuuteen kuului myös itse-

kriittinen ja avoin suhtautumisen eksistentiaalisiin kysymyksiin. Kypsä uskonnollisuus ilmenee kykynä kyseenalaistaa omia uskomuksia ja jatkuvana pyrkimyksenä saada niihin uutta ymmärrystä.

Näiden havaintojen pohjalta Batson ja Ventis (1982) jakoivat uskonnollisuuden kolmeen ulottuvuuteen: uskonto välineenä, päämääränä ja etsijyytenä (*quest*). Kaksi ensimmäistä vastasivat ulkokohtaista ja sisäistettyä uskonnollisuutta. Kolmas sen sijaan pyrki tavoittamaan sellaisen uskonnollisuuden tyyppin, johon kuului voimakas kiinnostus eksistentiaalisiin kysymyksiin ilman, että tyydytään yksinkertaisiin ja valmiisiin vastauksiin. Etsijyyteen kuuluu oman uskonnollisen tietämättömyyden ja epätäydellisyyden myöntäminen ja sen hyväksyminen, että joihinkin kysymyksiin ei ehkä koskaan saada järkevästi tyydyttävää ja lopullista vastausta.

Tutkimukset, joissa etsijyyttä on erikseen mitattu, näyttävät tukevan sitä olettamusta, että etsijät olivat vähemmän ennakkoluuloisia kuin ulkokohtaista ja sisäistettyä uskonnollisuutta edustavat. Deborah L. Hallin työtovereineen tekemä meta-analyysi uskonnollisuuden ja rasismien välisestä yhteydestä vuosina 1964–2008 Yhdysvalloissa tehdyssä 55:ssä tutkimuksessa osoitti selvästi, että rasistisuus oli riippuvaista uskonnollisuuden taustalla olevista sosiaalisista ja kognitiivisista motiiveista (Hall et al. 2010). Ulkokohtainen uskonnollisuus, voimakkaampi uskonnollinen identiteetti sekä fundamentalistisuus olivat positiivisessa yhteydessä rasismiin. Sen sijaan suurempi sisäistetty uskonnollisuus sekä etsijyys olivat negatiivisessa yhteydessä rasismiin. Sisäistetyyn uskonnollisuuden osalta vaikutus kuitenkin selittyi sosiaalisen toivottavuuden kautta, kuten jo Batson ja Ventis (1982) olivat osoittaneet. He eivät siis olleet suvaitsevaisempia jos rasismia mitattiin tietoisien kontrollien ulottumattomissa olevin menetelmin.

Johtopäätöksenä siis on, että ainoa uskonnollisuuden muoto, joka on johdonmukaisesti negatiivisessa yhteydessä rasismiin ja siten ilmentää rodullista suvaitsevaisuutta, on etsijyys. Kriittinen kysymys kuitenkin on, mittaako etsijyys uskonnollisuutta lainkaan (Hall et al. 2010). Etsijyys on nimittäin luonteenomaista ihmisille, joilla ei ole vahvaa uskoa Jumalaan ja jotka eivät osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin. Vain harvoissa tutkimuksissa etsijyyttä mitattiin selkeästi muulla tavoin uskonnollisilta ihmisiltä. Siksi useimmissa tutkimuksissa etsijöiksi lukeutuu ihmisiä, joita voitaisiin paremmin luonnehtia agnostikoiksi tai uskonnon epäilijöiksi. Näyttää myös siltä, että etsijöitä löytyy todennäköisimmin uskonnottomiksi itsensä luokittelevien joukosta (Altemeyer & Hunsberger 1992, 124).

Toiset tutkijat ovat puolestaan lähestyneet asiaa pyrkimällä kontrolloimaan aineistosta fundamentalistisuutta ja autoritaarisuutta. Kaikista uskonnollisuuden muodoista fundamentalistisuuden on havaittu olevan kaikkein vahvimmin yhteydessä ennakkoluulojen kanssa (McFarland 1989; Altemeyer & Hunsberger 1992; Kirkpatrick 1993). Fundamentalismia voidaan tarkastella etsijyydelle vastakkaisena uskonnollisuuden tyyppinä, jossa korostuu nimenomaan ehdoton ja kyseenalaistamaton suhtautuminen uskonnollisiin oppeihin ja tutkimukset ovatkin osoittaneet etsijyyttä ja fundamentalistisuutta mittaavien skaalojen olevan vahvasti negatiivisessa yhteydessä toisiinsa (Altemeyer & Hunsberger 1992). Tältä pohjalta on ajateltu, että mikäli fundamentalistisuuden vaikutus kontrolloidaan, voidaan päästä käsiksi uskonnollisuuden aitoon vaikutukseen ennakkoluuloisuuteen.

Edelleen on havaittu, että fundamentalismi on vahvasti yhteydessä oikeistolaisen autoritaarisuuden (Right-Wing Authoritarianism, [Altemeyer 1981; 1988]) kanssa. Autoritaarisuudelle on ominaista poikkeuksellisen ankara suhtautuminen niihin, jotka rikkovat sosiaalisia normeja. Fundamentalismin yhteys esimerkiksi rodullisiin ennakkoluuloihin katoaa, jos auto-

ritaarisuuden vaikutus kontrolloidaan (Laythe et al. 2001; Rowatt & Franklin 2004). Vastavasti kristillisten oppien hyväksymisen ja homoseksuaaleja kohtaan tunnettujen ennakkoluulojen yhteys häviää, mikäli autoritaarisuuden vaikutus kontrolloidaan (Ford et al. 2009). Nämä tulokset vahvistavat käsitystä siitä, että fundamentalismissa on kyse sellaisesta autoritaarisuuden muodosta, joka on kaapannut uskonnon ilmaisukanavakseen.

Eurooppalaisessa tutkimuksessa on päädytty pitkälti samankaltaisiin tuloksiin. Peer Scheepers ja hänen työtoverinsa (2002) tarkastelivat 11 Euroopan maasta kerätyn kyselyaineiston (RAMP, Religious and Moral Pluralism, N=11 904) avulla uskonnollisuuden yhteyttä etnisiin vähemmistöihin suhtautumiseen. Tämäkin tutkimus osoitti, että eri ulottuvuuksilla mitattuna uskonnollisuus näytti vaikuttavan eri tavoin. Jäsenyys uskonnollisissa yhdyskunnissa, jumalanpalvelusosallistuminen sekä usko yhteen ainoaan oikeaan uskontoon (eksklusivismi) olivat positiivisessa yhteydessä ennakkoluuluihin. Sen sijaan (Jeesusta koskeviin) uskonnollisiin oppeihin uskomisen, uskonnon tärkeys elämässä ja yksilöllinen hengellisyys olivat negatiivisessa yhteydessä ennakkoluuluihin.

Uskonnollisuuden yhteys ennakkoluuluihin vaihtelee myös riippuen siitä, mistä ulkoryhmästä on kyse, sillä uskontojen opetukset liittyvät eri tavoin erilaisiin ulkoryhmiin (ks. Batson et al. 1993, 316–323). Esimerkiksi Gregory M. Herek (1987) havaitsi, että ulkokohtainen ja sisäistetty uskonnollisuus poikkesivat toisistaan rodullisten ja sukupuoliseen suuntautumiseen liittyvien ennakkoluulojen kohdalla. Sisäistetyksi uskonnolliset olivat ennakkoluuloisempia homoseksuaaleja kohtaan kun taas ulkokohtaisesti uskonnolliset olivat ennakkoluuloisempia rodullisissa kysymyksissä. Toisaalta on havaittu myös, että rotuun, sukupuoleen, sukupuoliseen suuntautumiseen sekä uskomusten erilaisuuteen perustuvat ennakkoluulot ovat kaikki vahvassa yhteydessä keskenään (McFarland 1989). Toisin sanoen henkilöt, jotka ovat yhdellä tavalla ennakkoluuloisia, ovat sitä todennäköisesti myös muilla mittareilla mitattuna. Lisäksi fundamentalistisuus on vahvasti yhteydessä kaikkiin ennakkoluuluihin, mikä tukee ajatusta siitä, että fundamentalismin taustalla on kaikenkattava taipumus syrjiviin asenteisiin (McFarland 1989).

Näihin havaintoihin sekä uusimpiin uskontoteorioihin perustuen on esitetty, että alkupeäinen jaottelu ulkokohtaiseen ja sisäistettyyn uskonnollisuuteen tulisi kokonaan hylätä. Ian Hansen ja Ara Norenzayan (2006) ovat esimerkiksi esittäneet, että mittareiden tulisi sen sijaan pyrkiä erottamaan toisistaan hartauteen suuntautunut (*devotional*) ja koalitionaalinen, sosiaaliin liittoumiin suuntautunut uskonnollisuus. Edellinen ilmenee huomion voimakkaana suuntautumisena ylikuonnolliseen todellisuuteen ja vuorovaikutukseen sen kanssa, kun taas jälkimmäinen ilmenee ehdottomana ja poissulkevana sitoutumisena tiettyyn uskonnolliseen ja moraaliseen ymmärrykseen. Hartauteen suuntautuvaa uskonnollisuutta voidaan mitata uskonnon keskeisyydellä elämässä, rukousaktiivisuudella sekä uskonnollisilla kokemuksilla, jotka voivat kaikki vaihdella riippumatta ryhmäjäsenyyksien kiinteystestä. Tässä erotelussa autoritaarisuuden, fundamentalistisuuden ja uskonnollisen eksklusivismin voidaan katsoa mittaavan juuri jälkimmäistä, liittoumiin suuntautunutta uskonnollisuutta, jonka tunnusmerkkinä ovat ryhmään sitoutumisen ja ryhmärajojen korostaminen sekä usko oman ryhmän yliveraisuuteen muihin nähden.

Alustavat tutkimustulokset näyttävät osoittavan, että hartauteen ja liittoumiin suuntautuneella uskonnollisuudella on päinvastaiset vaikutukset suvaitsevaisuuteen. Hansen ja Norenzayan (2006) kykenivät osoittamaan kanadalaisella opiskelija-aineistolla (N=194), että mikäli

liittoumiin suuntautunut uskonnollisuus kontrolloitiin, uskonnollisesti hartaat olivat kaikilla mittareilla keskimääräistä suvaitsevaisempia. Vastaavan tuloksen he saivat BBC:n vuonna 2004 toteuttaman mielipidekyselyn aineistolla, joka käsitti kymmenen maata (N=10 069). Kun rukousaktiivisuutta käytettiin uskonnollisen hartauden mittarina ja uskonnollista eksklusivismia edustavaa väittämää liittoumiin suuntautuneisuuden mittarina, havaittiin, että näillä muuttujilla oli päinvastaiset vaikutukset vieraiden uskontojen syyllistämiseen maailman ongelmista (syntipukkiajattelu). Siinä missä rukousaktiivisuus ennusti keskimääräistä vähäisempää taipumusta vieraiden uskontojen syyllistämiseen, eksklusivismi ennusti vastaavan taipumuksen voimistumista.

Jeremy Ginges työtovereineen (2009) sovelsi samaa jaottelua Palestiinan muslimien keskuudessa tehdyssä tutkimuksessa (N=1 151), jossa havaittiin, että rukousaktiivisuus ei ollut yhteydessä itsemurhaiskujen kannatukseen, kun sen sijaan moskeijoissa käymisellä oli positiivinen yhteys. Vastaavat tulokset tutkijaryhmä sai Länsirannan ja Gazan alueella asuvien israelilaisten keskuudessa tehdyssä priming-kokeessa (N=198), jossa kysyttiin suhtautumista Baruch Goldsteinin Hebronissa vuonna 1994 tekemään itsemurhaiskuun, jossa kuoli 29 muslimia ja loukkaantui yli 60 (Ginges et al. 2009).

Vaikka edellä kuvatut tutkimukset antavat pääpiirteissään johdonmukaisen ja uskottavan kuvan uskonnon vaikutuksesta suvaitsemattomuuteen ja ennakkoluuloihin, niissä on myös menetelmällisiä puutteita ja vinoumia. Suuri osa tutkimuksista on ensinnäkin tehty Yhdysvalloissa erilaisilla opiskelija-aineistoilla. Yhdysvaltojen kristillistä kulttuuria leimaa monien kilpailevien ja usein etnisiä ja sosiaalisia luokkajakoja noudattavien tunnustuskuntien rinnakkaiselo sekä erilaiset ”kulttuurisodat” moraalisisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä. Nämä tekijät vaikuttavat varmasti myös siellä saatuihin tuloksiin uskonnon ja ennakkoluulojen yhteydestä. Lisäksi opiskelijat ovat jo valmiiksi valikoitunut ryhmä, mikä saattaa vinouttaa tuloksia entisestään. Edelleen yhdysvaltalainen konteksti on aiheuttanut sen, että valtaosa tutkimuksista on keskittynyt nimenomaan rodullisiin ennakkoluuloihin, muiden ulkoryhmien jäädessä huomattavasti vähemmälle huomiolle.

Näistä syistä johtuen on tarpeellista tarkastella sitä, kuinka suvaitsemattomuus ja ennakkoluulot näyttäytyvät muissa maissa ja erityisesti Euroopassa, jota leimaa huomattavasti vähäisempi uskonnollinen moninaisuus. On myös tärkeää tarkastella erityisesti uskonnollisiin vähemmistöihin kohdistuvia ennakkoluuloja ja syrjiviä asenteita, jotka ovat aikaisemmassa tutkimuksessa jääneet vähäisemmälle huomiolle. Vaikka kansallisesti edustavissa kyselyaineistoissa ei voidakaan usein käyttää yhtä hienostuneita mittareita eri uskonnollisuustyypeistä, niiden etuna on, että erilaisten taustamuuttujien kuten iän ja koulutustason vaikutukset on helpompi kontrolloida.

Uskonnollisen suvaitsemattomuuden mittaaminen

Uskonnollisia ennakkoluuloja, suvaitsemattomuutta ja syrjiviä asenteita on syytä lähestyä erilaisilla mittareilla tasapainoisen kokonaiskuvan saamiseksi. ISSP 2008 -kyselyssä oli mukana useita kysymyksiä, joiden kautta voidaan tarkastella suhtautumista eri uskontojen kannattajiin ja uskonnolliseen erilaisuuteen kyselyn toteuttaneissa maissa. Nämä kysymykset voidaan jakaa neljään ryhmään:

- 1) eri uskontoja koskevat mielikuvat
- 2) suhtautuminen uskonnollisiin ääri-ilmiöihin
- 3) suhtautuminen uskonnolliseen eriarvoisuuteen
- 4) uskonnolliset ennakkoluulot

Perusasennoitumista erilaisia uskontoja kohtaan voidaan mitata kysymällä vastaajien käsitystä eri uskontojen tai katsomusten edustajista. ISSP-kyselyn valinnaisessa kysymysosiossa oli kysymys, jossa tiedusteltiin, kuinka positiivisia tai negatiivisia mielikuvia vastaajilla oli kuudesta erilaisesta uskonnosta tai katsomuksesta. Kysymys oli muotoiltu seuraavasti: ”Seuraavassa luetellaan joukko uskontoja ja uskonnollisia ryhmiä. Millainen mielikuva teillä on niiden jäsenistä?” Vastaajia pyydettiin arvioimaan mielikuviaan kristityistä, muslimeista, hinduista, buddhalaisista, juutalaisista ja ateisteista viisiportaisella asteikolla hyvin positiivisesta hyvin negatiiviseen.

Suhtautumista voimakkaaseen uskonnollisuuteen voidaan pitää omana erityisenä aihealueenaan uskonnollisen suvaitsevaisuuden suhteen. Ihmisillä on mielipiteitä ja ennakkoluuloja eri uskonnollisten perinteiden kannattajista, ja heillä on usein myös voimakkaita mielipiteitä kaikissa uskonnoissa esiintyvää uskonkiihkoilua kohtaan. Tästä aihealueesta ISSP-kyselyssä oli monta kysymystä. Mielipidettä voimakkaasta uskonnollisuudesta suvaitsemattomuuden lähteenä kysyttiin suoraan pyytämällä vastaajia esittämään mielipiteensä väittämästä, jonka mukaan ”ihmiset, joilla on erittäin voimakkaita uskonnollisia käsityksiä, ovat usein liian suvaitsemattomia muita kohtaan”. Suhtautumista uskonnollisiin ääri-ilmiöihin mitattiin myös kysymällä, olisivatko vastaajat valmiita antamaan uskonnollisille ääriryhmille oikeuden järjestää kokoontumisia ja julkaista kirjoja näkemystensä levittämiseksi. Ääriryhmät määriteltiin ryhmiksi, jotka katsovat edustavansa ainoaa oikeaa uskoa ja pitävät muita uskontoja vihollisinaan.

Vastaajien omaa taipumusta voimakkaisiin uskonnollisiin tai uskonnonvastaisiin mielipiteisiin kysyttiin tiedustelemalla uskontoteologisia näkemyksiä. Vastaajia pyydettiin valitsemaan kolmesta näkemyksestä parhaiten omaansa vastaava kanta: (1) totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta (eksklusivismi), (2) perustotuuksia löytyy monista uskonnoista (inklusivismi), ja (3) mistään uskonnosta ei löydy juuri nimeksikään totuutta (sekulaari eksklusivismi).

Myös kysymykset, joissa vastaajia pyydettiin arvioimaan uskonnon ja tieteen suhdetta, mittaavat uskonnon ja sekulaarin ajattelun välistä suhdetta, sillä vahvaan uskonnollisuuteen ja fundamentalismiin kuuluu tyypillisesti myös kriittisyys tiedettä kohtaan. ISSP-kyselyssä oli kysymys, jossa vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väittämään, jonka mukaan uskonnot aiheuttavat enemmän konflikteja kuin rauhaa. Kysymyksen voidaan katsoa mittaavan sekularistisia näkemyksiä ja kriittistä asennoitumista uskontoon.

Suhtautumista uskonnolliseen eriarvoisuuteen voidaan mitata kysymällä sitä, millaisia oikeuksia vieraille uskonnoille oltaisiin valmiita antamaan ja ovatko ne yhtäläisen kunnioituksen arvoisia. ISSP-kyselyssä eriarvoisuuden hyväksymistä mitattiin kahdella väittämällä, johon vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa. Ensimmäisen väittämän mukaan ”kaikilla Suomen uskonnollisilla ryhmillä tulisi olla yhtäläiset oikeudet”. Toisen mukaan ”meidän tulee kunnioittaa kaikkia uskontoja”. Molemmissa vastaajia pyydettiin ilmaisemaan, ovatko he samaa mieltä vai eri mieltä väittämästä viisiportaisella asteikolla, jossa keskimäinen kanta ilmaisee neutraalia kantaa.

Varsinaisia uskonnollisia ennakkoluuloja voidaan mitata kysymällä sitä, hyväksyisivätkö ihmiset toista uskontoa edustavan ihmisen omaan sisäryhmäänsä, kuten sukuun tai muuhun ryhmään, johon vastaaja identifioituu. ISSP-kyselyssä tähän tarkoitukseen sopivia kysymyksiä oli kaksi, joista toisessa tiedusteltiin, hyväksyisikö vastaaja toista uskontokuntaa edustavan henkilön avoituvan lähisukulaisensa kanssa ja toisessa sitä, hyväksyikö hän toista uskontokuntaa edustavan henkilön oman puolueensa ehdokkaaksi.

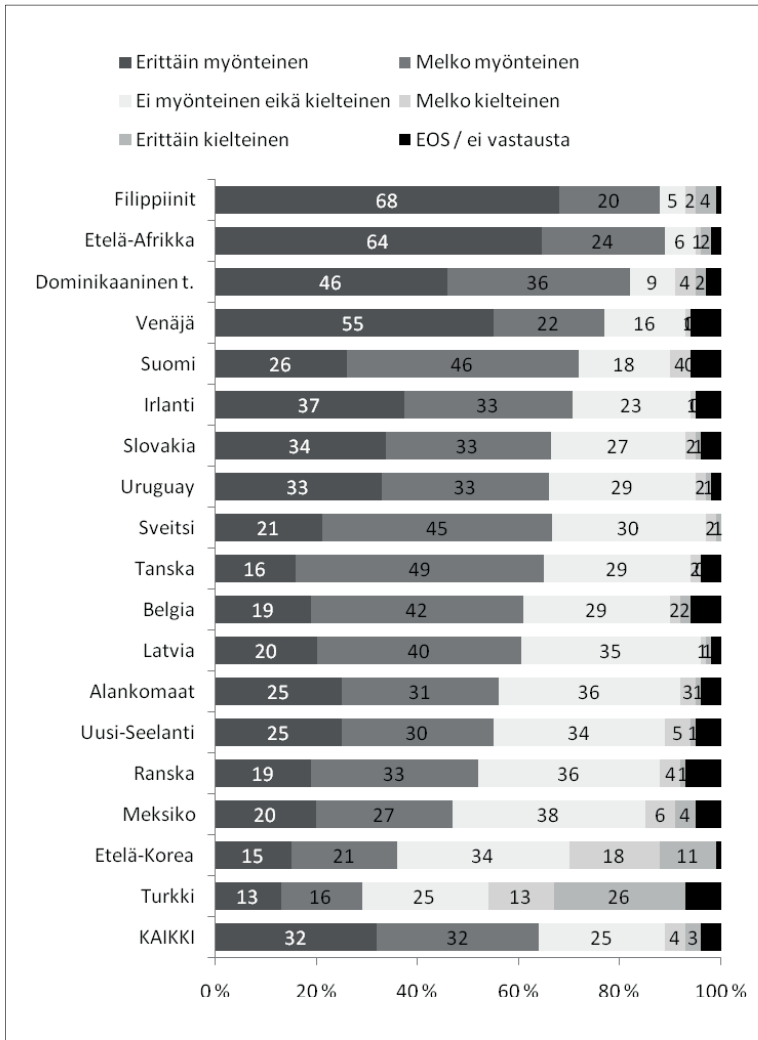
Eri uskontoja koskevat mielikuvat

Erilaisten uskonnollisten ryhmien jäseniä koskevia mielikuvia mittaavaa kysymystä käytettiin kyselyssä kaikkiaan 18 eri maassa, joista enemmistö (10) oli Euroopasta (Alankomaat, Belgia, Irlanti, Latvia, Ranska, Suomi, Tanska, Venäjä, Slovakia ja Sveitsi). Aasiasta mukana oli kolme maata (Turkki, Etelä-Korea ja Filippiinit). Väli-Amerikasta oli kaksi maata (Meksiko ja Dominikaaninen tasavalta), Etelä-Amerikasta yksi (Uruguay), samoin kuin Oseaniasta (Uusi-Seelanti) ja Afrikasta (Etelä-Afrikka).

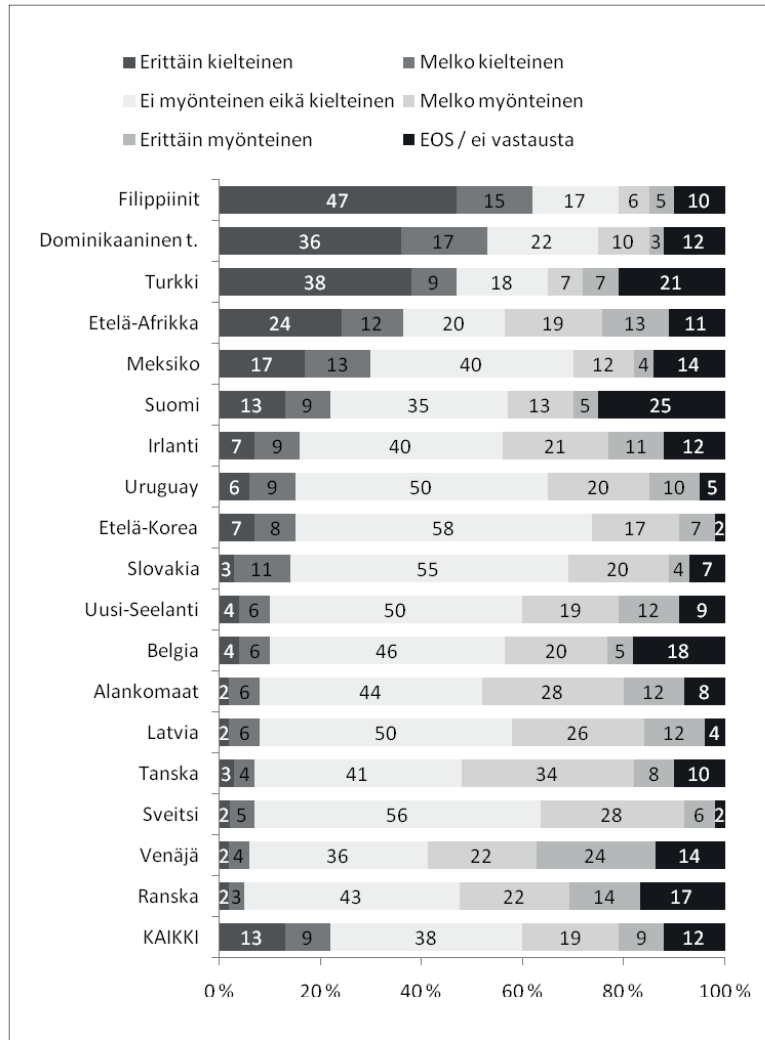
Lähes kaikissa kysymystä käyttäneissä maissa enemmistöuskontona oli kristinusko. Poikkeuksia olivat Turkki muslimienemmistöisenä maana ja Korean tasavalta (Etelä-Korea) aidosti moniuskontoisena maana. Suurin osa kristillisistä maista oli enemmistöltään katolisia (Ranska, Slovakia, Irlanti, Belgia, Filippiinit, Meksiko, Dominikaaninen tasavalta ja Uruguay). Poikkeuksia olivat luterilaiset Tanska ja Suomi, ortodoksinen Venäjä, sekä monien kirkkokuntien Alankomaat, Latvia, Sveitsi, Uusi-Seelanti ja Etelä-Afrikka.

Kuviosta 1 käy ilmi, että enemmistössä maita yli puolet vastaajista suhtautui kristittyihin myönteisesti. Kristillisistä maista vain Meksikossa osuus jäi alle 50 prosentin. Havainto ei ole yllättävä ottaen huomioon kristinuskon historiallisesti hallitsevan aseman useimmissa tutkituissa maissa. Vastaavasti moniuskontoisessa Etelä-Koreassa ja muslimienemmistöisessä Turkissa vain noin kolmasosalla väestöstä on myönteinen mielikuva kristityistä. Turkissa 39 prosentilla on kielteinen kuva kristityistä ja Etelä-Koreassa 29 prosentilla. Kaikkein myönteisimmät mielikuvat löytyivät Etelä-Afrikasta ja Filippiineiltä, joissa kummassakin noin 88 prosentilla väestöstä oli myönteinen mielikuva kristityistä. Havainto on sikäli mielenkiintoinen, että vaikka kummassakin maassa kristityt ovat vahvassa enemmistöasemassa, Etelä-Afrikassa on lukuisia tasasuuria kirkkokuntia, kun taas Filippiineillä noin 80 prosenttia väestöstä kuuluu katoliseen kirkkoon. Euroopan maiden osalta nimittäin näyttää siltä, että positiivisimmin kristittyihin suhtaudutaan uskonnollisesti yhtenäisissä maissa (Venäjä, Suomi, Irlanti, Slovakia ja Tanska) kun taas monen kirkkokunnan maissa (Sveitsi, Alankomaat, Latvia) sekä maissa, joissa esiintyy vahvaa sekularistista kirkkokritiikkiä (Belgia, Ranska), suhtautuminen on selvästi kielteisempää.

Silmiinpistävää on myös suomalaisten keskimääräistä suurempi myönteisyys kristittyjä kohtaan, sillä Suomi ohittaa myönteisesti suhtautuvien osuudessa jopa vahvasti katolisen Irlannin ja on lähellä muitakin perinteisiä katolisia maita. Suomalaisilla on myös epätyypillisen negatiivinen suhtautuminen ateisteihin (Kuvio 2). Siinäkin suhteessa olemme lähempänä Meksikoa, Etelä-Afrikkaa ja Turkia kuin monia Euroopan maita. Varsinkin ero toiseen luterilaiseen maahan, Tanskaan, on silmiinpistävä suuri. Huomiota kiinnittää, että myös katolisessa Irlannissa suhtautuminen ateismiin on vähemmän kielteistä kuin Suomessa.

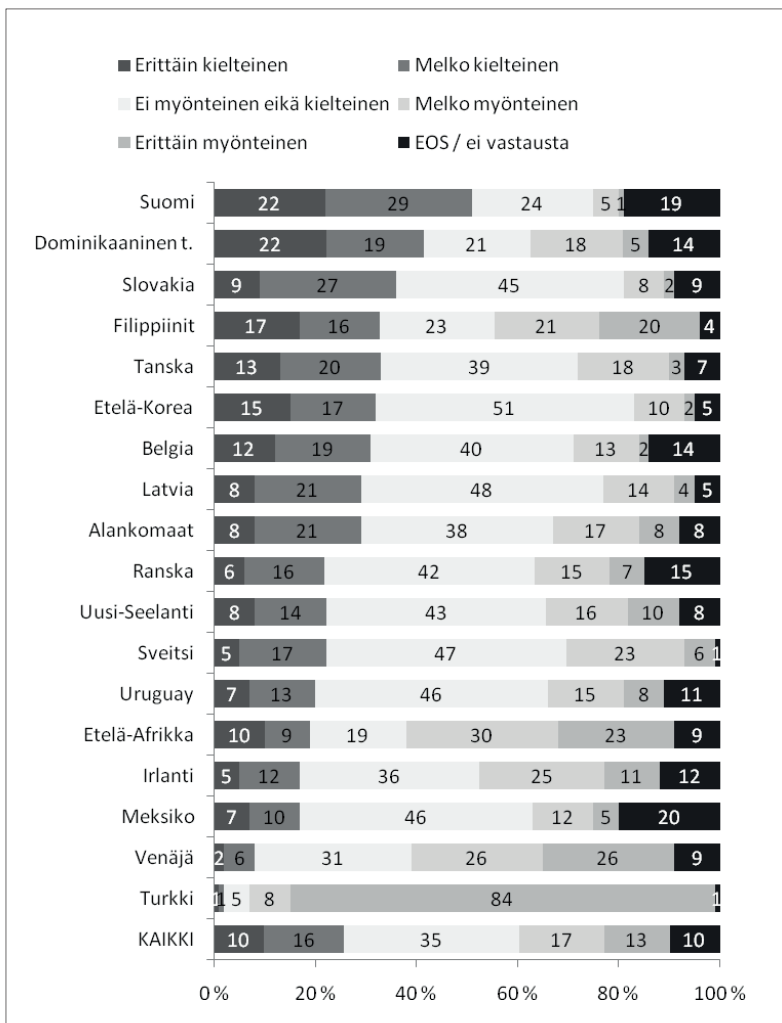

Kuvio 1. Suhtautuminen kristittyihin eri maissa järjestettynä myönteisten mielikuvien suhteellisen osuuden mukaan. N=28 355. (%)

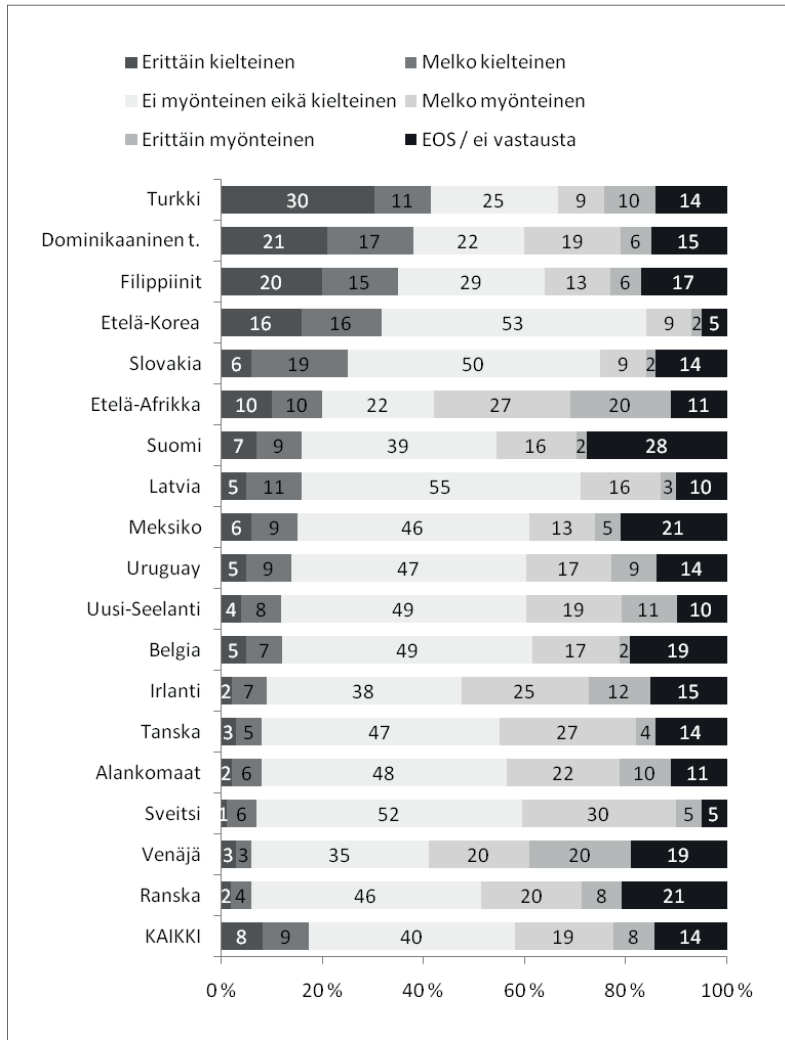

Kuvio 2. Suhtautuminen ateisteihin järjestettynä negatiivisten mielikuvien osuuden mukaan. N=28 355. (%)

Näiden tulosten perusteella suomalaiset suhtautuvat kristittyihin poikkeuksellisen myönteisesti, kun heitä verrataan muihin Pohjois-Euroopan maihin. Entä kuinka suomalaiset suhtautuvat vieraita uskontoja edustaviin ihmisiin? Tässä yhteydessä on kiinnostavaa tarkastella erityisesti kansalaisten suhtautumista muslimeihin, hinduihin ja buddhalaisiin tutkituissa maissa. Kyseiset uskonnot ovat hyviä mittareita koskien suhtautumista nimenomaan eurooppalaisittain vieraisiin uskontoihin. Useimmissa tutkituista maista kaikki kyseiset uskonnot ovat paitsi vähemmistöasemassa, myös useimmiten varsin uusia vähemmistöjä. Sen sijaan juutalaisuudella on pidemmät historialliset juuret Euroopassa. Vaikka monissa Euroopan maissa on ollut muslimeja jo keskiajalta saakka, monissa tapauksissa muslimit kuitenkin rinnastetaan uusiin maahanmuuttajiin (Taira 2008, 207).

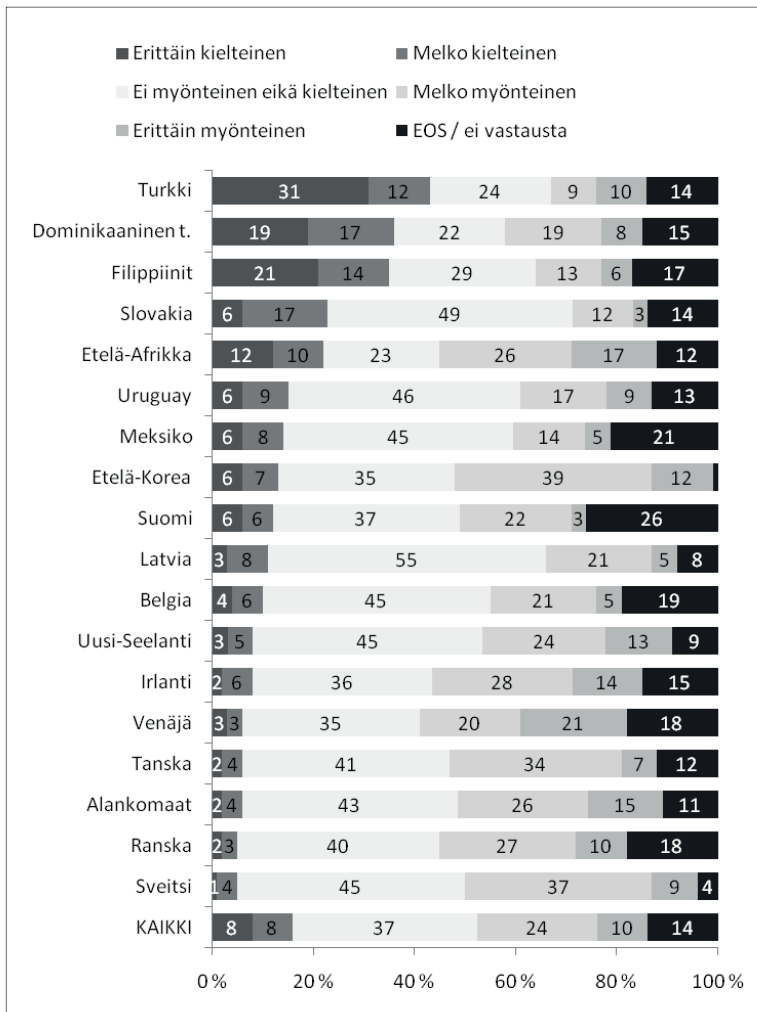

Kuvio 3. Suhtautuminen muslimeihin järjestettynä negatiivisten mielikuvien osuuden mukaan. N=28 355. (%)

Kuvio 4. Suhtautuminen hinduihin järjestettynä negatiivisten mielikuvien osuuden mukaan. N=28 355. (%)

Kuvioista 3–5 käy ilmi, että suomalaisten mielikuvat islamista, buddhalaisuudesta ja hindulaisuudesta ovat poikkeuksellisen kielteisiä. Suomalaiset suhtautuvat ylivoimaisesti kielteisimmin muslimeihin koko aineistossa. Suomalaisista yli puolet (52 %) kertoi omaavansa kielteisen mielikuvan muslimeista, kun seuraavaksi tulleessa Dominikaanisessa tasavallassakin vain noin kahdella viidestä oli kielteinen mielikuva (41 %). Suomalaisten mielikuvat muslimeista ovat siten kielteisempiä kuin esimerkiksi turkkilaisten mielikuvat kristityistä tässä aineistossa. Myös hindujen ja buddhalaisten kohdalla suomalaisten mielikuvat olivat hyvin kielteisiä. Tutkituista Euroopan maista vain Slovakiassa mielikuvat näistä uskonnoista olivat kielteisempiä kuin Suomessa. Kaikkein kielteisimmin näihin uskontoihin suhtauduttiin kuitenkin islamilaisessa Tur-

Kuvio 5. Suhtautuminen buddhalaisiin järjestettynä negatiivisten mielikuvien osuuden mukaan. N=28 355. (%)

kissa ja seuraavaksi tulivat monet maat, joissa katolinen kirkko oli enemmistönä. Suomalaisten suhtautuminen molempiin uskontoihin oli yleisesti ottaen varsin lähellä katolista Meksikoa.

Vain suhtautumisessa juutalaisiin suomalaiset olivat lähellä muita Euroopan maita. Suomalaisista 13 prosentilla oli negatiivinen mielikuva juutalaisista. Samaa suuruusluokkaa olevia maita olivat Sveitsi (13 %) ja Belgia (14 %). Vähiten kielteisiä mielikuvia esiintyi Euroopan maista Alankomaissa (7 %), Irlannissa (9 %), Tanskassa (9 %) ja Ranskassa (9 %). Kielteisimpiä maita juutalaisia kohtaan olivat Turkki (44 %), Dominikaaninen tasavalta (38 %) ja Filippiinit (37 %).

Näiden tulosten valossa on tärkeää analysoida tarkemmin, missä määrin suomalaisten vieraista uskontoja koskevien kielteisten mielikuvien taustalla vaikuttaa juuri uskonnollisuus. Johutuuko kielteinen suhtautuminen suomalaisten poikkeuksellisen voimakkaasta uskonnollisuudesta? Vai löytyykö taustalta kenties muita selittäjiä?

Uskonnollisuuden vaikutusta vieraista uskontoja koskeviin mielikuviin voidaan tarkastella seikkaperäisemmin suomalaisesta osa-aineistosta tehdyn hierarkkisen regressioanalyysin avulla. Tätä tarkoitusta varten tehtiin summamuuttuja islamiin, hindulaisuuteen ja buddhalaisuuteen kohdistuvista mielikuvista, jota käytettiin riippuvana eli selitettävänä muuttujana. Selittäväksi muuttujaksi laadittiin summamuuttuja kolmesta hartaudellista uskonnollisuutta mittaavasta muuttujasta, joita olivat itse määritelty uskonnollisuuden aste (7-portainen asteikko), jumalaukon voimakkuus (5-portainen asteikko) ja rukousaktiivisuus (11-portainen asteikko). Koska muuttujat oli mitattu erilaisilla asteikoilla, ne standardoitiin summamuuttujaa varten. Nämä muuttujat korreloivat keskenään vahvasti, joten niistä tehdyn summamuuttujan voidaan ajatella mittaavan varsin hyvin hartaudellista uskonnollisuutta (Cronbachin alfa = .88).

Kielteisiä asenteita mittaava muuttuja korreloi uskonnollisuutta mittaavan muuttujan kanssa kohtuullisesti ($r = .20$) ja tilastollisesti erittäin merkitsevästi ($p = .000$) ennen kontrolloivien muuttujien mukaan ottamista (Taulukko 1). Uskonnollisuuden yhteys riippuvaan muuttujaan kuitenkin heikkeni, kun ikä, sukupuoli, koulutustaso ja asuinpaikka kontrolloitiin (malli 2). Yhteys heikkeni edelleen, mutta säilyi kuitenkin tilastollisesti merkitsevä, kun malliin otettiin mukaan muita uskonnollisuutta määrittäviä tekijöitä, kuten uskonnollinen ja sekulaari eksklusivismi, uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen sekä uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyys (malli 3).

Tuloksista voidaan päätellä, että uskonnollisuus sinällään on heikosti mutta tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä kielteisiin mielikuviin vieraista uskonnoista, vaikka ikä, sukupuoli, asuinpaikka ja koulutustaso kontrolloidaan. Malli kertoo kuitenkin, että vahvin selittäjä vieraista uskontoja koskeville kielteisille mielikuville on ikä. Valitettavasti ISSP-kyselyssä ei ollut mukana muuttujaa, jolla olisi voinut mitata suoraan kansallisyylpeyttä tai isänmaallisia asenteita. Voidaan kuitenkin ajatella, että juuri ikämuuttuja kätkee todennäköisesti sisäänsä myös isänmaallisia ja kansallisia arvoja, sillä ne ovat erityisen leimallisia vanhemmille ikäluokille. Esimerkiksi Kati Niemelä raportoi kirkosta eroamisen syitä koskevassa tutkimuksessaan, että yli 65-vuotiaista puolet pitää tärkeänä kirkkoon kuulumisen syynä sitä, että kirkko on osa suomalaista elämänmuotoa, kun alle 25-vuotiaista samalla tavoin ajattelee vain joka kymmenes (Niemelä 2006, 195).

Ikä ja uskonnollisuus eivät kuitenkaan olleet ainoita esiin nousevia selittäjiä, vaan niiden ohella myös jyrkät uskonnolliset totuuskäsitykset uskonnollisen eksklusivismin ja sekulaarin eksklusivismin muodossa olivat lähes yhtä vahvoja selittäjiä negatiivisille mielikuville vieraista uskonnoista. Kiinnostava havainto on, että jyrkkä eksklusiivinen uskonnollisuus ("totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta") ja jyrkkä sekularismi ("missään uskonnossa ei ole juuri nimeksikään totuutta") lisäsivät mielikuvien kielteisyyttä lähes identtisellä vahvuudella. Tästä syystä on hyödyllistä tarkastella lähemmin suomalaisten asennoitumista fundamentalismiin ja muihin uskonnollisiin ääri-ilmiöihin.

Taulukko 1. Regressioanalyysi uskonnollisuuden yhteydestä vieraiden uskontojen edustajia koskeviin kielteisiin mielikuviin suomalaisessa osa-aineistossa.

Selitettävä muuttuja: Summamuuttuja muslimeihin, hinduihin ja buddhalaisiin kohdistuvista asenteista ^{1,2}				
	Korrelaatio- kerroin r	Malli 1 Beta	Malli 2 Beta	Malli 3 Beta
Uskonnollisuus ³	.20***	.20***	.14***	.12*
Ikä	.28***		.19***	.18***
Koulutus (vuosina)	-.21***		-.09*	-.10*
Sukupuoli (1=nainen)	-.01		-.04	-.03
Asuinpaikka (1=iso kaup.)	-.10**		-.06	-.06
Eksklusivismi (ref. inklusivismi)	.23***			.17***
Sekularismi (ref. inklusivismi)	.05			.16***
Usk. tilaisuuksiin osallistuminen	.18***			.02
Usk. kuulumaton (ref. ev.lut.)	-.09**			-.05
Usk. vähemmistö (ref. ev.lut.)	.10**			.04
R		.199	.326	.402
Adj. R ²		.038	.101	.150
N	783–940			

¹ Vastausvaihtoehdot kaikissa kysymyksissä: 1 = erittäin myönteinen, 2 = melko myönteinen, 3 = ei myönteinen eikä kielteinen, 4 = melko kielteinen, 5 = erittäin kielteinen

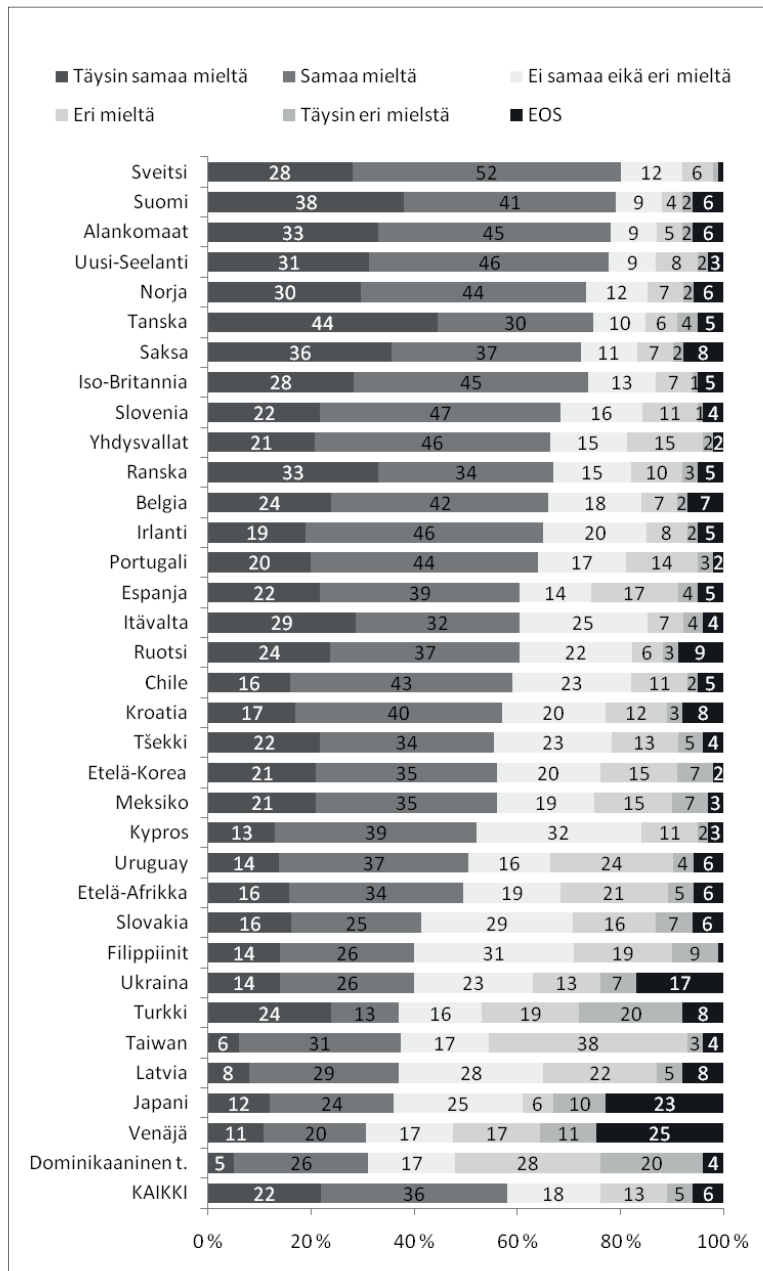
² Cronbachin alfa = .79

³ Uskonnollisuutta mitattiin summamuuttujalla, joka oli muodostettu kolmesta kysymyksestä (Cronbachin alfa = .88): 1) itsearvioitua uskonnollisuutta mitattiin pyytämällä vastaajia määrittämään uskonnollisuuttaan 7-portaisella asteikolla (1 = erittäin uskonnollinen, 7 = erittäin ei-uskonnollinen; käännetty koodaus); 2) jumalauskkoa mitattiin suhtautumisella väittämään ”On olemassa Jumala, joka henkilökohtaisesti huolehtii jokaisesta ihmisestä” (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä; käännetty koodaus); 3) rukousaktiivisuutta mitattiin kysymällä rukousaktiivisuutta 11-portaisella asteikolla seuraavasti: 1 = en koskaan, 2 = harvemmin kuin kerran vuodessa, 3 = kerran tai kaksi vuodessa 4 = useita kertoja vuodessa, 5 = noin kerran kuukaudessa, 6 = 2-3 kertaa kuukaudessa, 7 = melkein joka viikko, 8 = joka viikko, 9 = useita kertoja viikossa, 10 = kerran päivässä, 11 = useita kertoja päivässä.

Merkitsevyystasot: *p < .05; **p < .01; ***p < .001.

Suhtautuminen ääriuskonnollisuuteen

ISSP-kyselyssä tiedusteltiin ihmisten käsityksiä voimakkaan uskonnollisuuden vaikutuksesta suvaitsemattomuuteen. Vastaajia pyydettiin esittämään mielipiteensä väittämästä, jonka mukaan voimakkaita uskonnollisia käsityksiä omaavat ihmiset ovat usein liian suvaitsemattomia muita kohtaan. Vastausten voi katsoa kertovan siitä, kuinka hyväksyttyä voimakas uskonnollisuus ylipäättään on. Samalla se kertoo myös epäsuorasti siitä, kuinka uskonnolliseen suvaitsemattomuuteen suhtaudutaan. Kuviosta 6 käy ilmi, että suomalaisista neljä viidesosaa (79%) oli

Kuvio 6. Mielenpiteet väittämästä ”ihmiset, joilla on erittäin voimakkaita uskonnollisia käsityksiä, ovat usein liian suvaitsemattomia muita kohtaan”. N=52 647. (%)

samaa mieltä siitä, että voimakkaasti uskonnolliset ihmiset ovat usein liian suvaitsemattomia. Ainoastaan Sveitsissä oli hivenen enemmän yksimielisyyttä tästä väitteestä. Tämänkin kysymyksen kohdalla suomalaiset olivat lähellä muita Pohjois-Euroopan maita, kuten Alankomaita, Tanskaa, Norjaa ja Iso-Britanniaa. Jakaumasta voidaan päätellä, että suomalaiset vierastavat voimakasta uskonnollisuutta yhtä suurena määrin kuin muut länsieurooppalaiset.

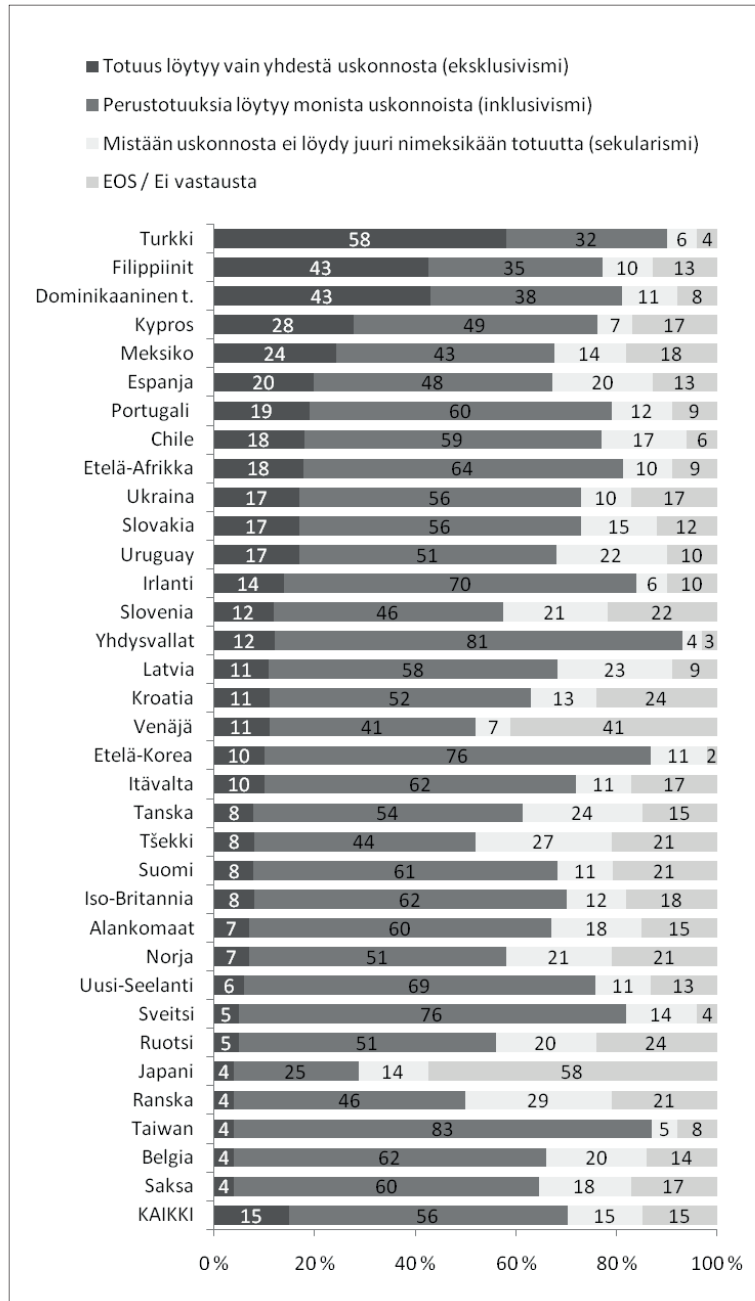
Tätä vahvistavat havainnot suomalaisten uskontoteologisista käsityksistä. Suomessa on poikkeuksellisen vähän niitä, jotka ajattelevat että totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta (Kuvio 7). Vain kahdeksan prosenttia suomalaisista on tätä mieltä. Toisaalta myös niitä, jotka ajattelevat kaikkien uskontojen olevan pääsääntöisesti erehdystä, on lähes yhtä vähän, vain 11 prosenttia. Sen sijaan yli kolme viidesosaa suomalaisista ajattelee inkluvisivisesti, että perustotuuksia löytyy monista uskonnoista. Suomalaiset ovat uskontoteologisilta näkemyksiltään siten varsin lähellä monia Pohjois-Euroopan maita. Jakauma sen sijaan poikkeaa merkittävästi monista niistä maista, joissa oli yhtä kielteiset mielikuvat muihin uskontoihin kuuluvista kuin suomalaisilla. Esimerkiksi Meksikossa, jossa mielikuvat hinduista ja buddhalaisista olivat yhtä kielteisiä kuin Suomessa, noin neljännes väestöstä uskoo totuuden löytyvän vain yhdestä uskonnosta. Dominikaanisessa tasavallassa näin ajattelee lähes puolet ja Turkissa kolme viidesosaa väestöstä.

Suomalaiset ovat myös varsin vastahakoisia myöntämään vapauksia uskonnollisille ääriryhmille. ISSP-kyselyssä vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa siihen, tulisiko uskonnollisten ääriryhmien saada järjestää julkisia kokoontumisia ja julkaista kirjoja näkemystensä ilmaisemiseksi. Uskonnollisiksi ääriryhmiksi määriteltiin sellaiset ryhmät, jotka pitävät omaa uskontoaan ainoana oikeana ja muita uskontoja vihollisinaan. Lähes kolme viidestä otti kielteisen kannan uskonnollisten ääriilikkeiden kokoontumisvapauteen ja kaksi viidestä heidän ilmaisunvapauteensa. Kummassakin kysymyksessä suomalaiset olivat lähellä aineiston keskiarvoa.

Uskontokriittisten asenteiden yleisyydestä kertoo sekin, että 63 prosenttia suomalaisista on samaa mieltä väitteestä, jonka mukaan ”uskonnot saavat yleisesti ottaen aikaan enemmän konflikteja kuin rauhaa”, kun vastaavasti vain 13 prosenttia suomalaisista on väittämästä eri mieltä. Tässäkin kysymyksessä suomalaiset ovat keskimääräistä uskontokriittisempiä, joskaan eivät yllä samalle tasolle Sveitsin, Tanskan ja Norjan kanssa, joissa noin neljä viidesosaa vastaajista oli väittämän kanssa samaa mieltä.

Myös käsitykset tieteen ja uskonnon suhteesta kertovat sekulaarien ajattelutapojen yleisyydestä. Suomalaisista vain noin joka kymmenes oli samaa mieltä väitteestä, jonka mukaan ”luotamme liikaa tieteeseen, emmekä tarpeeksi uskontoon” kun sen sijaan 60 prosenttia oli väitteestä eri mieltä. Suomalaisia vähemmän epäluuloja tiedettä kohtaan oli vain Belgiassa (11 %), Japanissa (10 %) ja Ruotsissa (9 %). Sen sijaan Etelä-Afrikassa (52 %), Chiessä (51 %) ja Meksikossa (47 %) noin puolet vastaajista oli väitteen kanssa samaa mieltä.

Kaikki nämä havainnot kertovat siitä, että vaikka suomalaiset suhtautuvat poikkeuksellisen myönteisesti omaan uskontoonsa ja vastaavasti kielteisesti vieraisiin uskontoihin, perusteet eivät selvästikään ole samoja kuin muissa yhtä suurta myönteisyyttä edustavissa maissa. Kyse ei ole voimakkaasta uskonnollisuudesta tai sellaisen suosimisesta. Päinvastoin, kyse on yhtä suurena määrin kielteisestä suhtautumisesta voimakkaaseen uskonnollisuuteen, jota vieraiden uskontojen saatetaan ajatella edustavan. Toisin sanoen, huolimatta poikkeuksellisen myönteisestä suhtautumisesta omaan uskontoonsa, negatiiviset mielikuvat vieraista uskonnoista ja eri-

Kuvio 7. Uskontoteologiset katsantokannat eri maissa. N=52 647. (%)

tyisesti islamista juontavat luultavasti merkittävässä määrin juurensa uskonnollisuuden sijaan vahvoista ennakkoluuloista voimakasta uskontoa kohtaan.

Tulokset antavat myös aiheen olettaa, että suomalaisten myönteisyys omaa uskontoaan kohtaan kumpuaa uskonnollisuuden sijaan eritoten siitä, että Suomessa uskonto sekoittuu osittain kansalliseen identiteettiin. Tätä tulkintaa voidaan pyrkiä testaamaan epäsuorastita tarkastelemalla suomalaisten asenteita uskontojen eriarvoisuutta kohtaan. Sikäli kun suomalaiset yhdistävät kristillisyyden kansalliseen identiteettiinsä, heidän tulisi olla vastahakoisia myöntämään kaikille uskonnollisille ryhmille samaa asemaa kuin kansankirkoilleen.

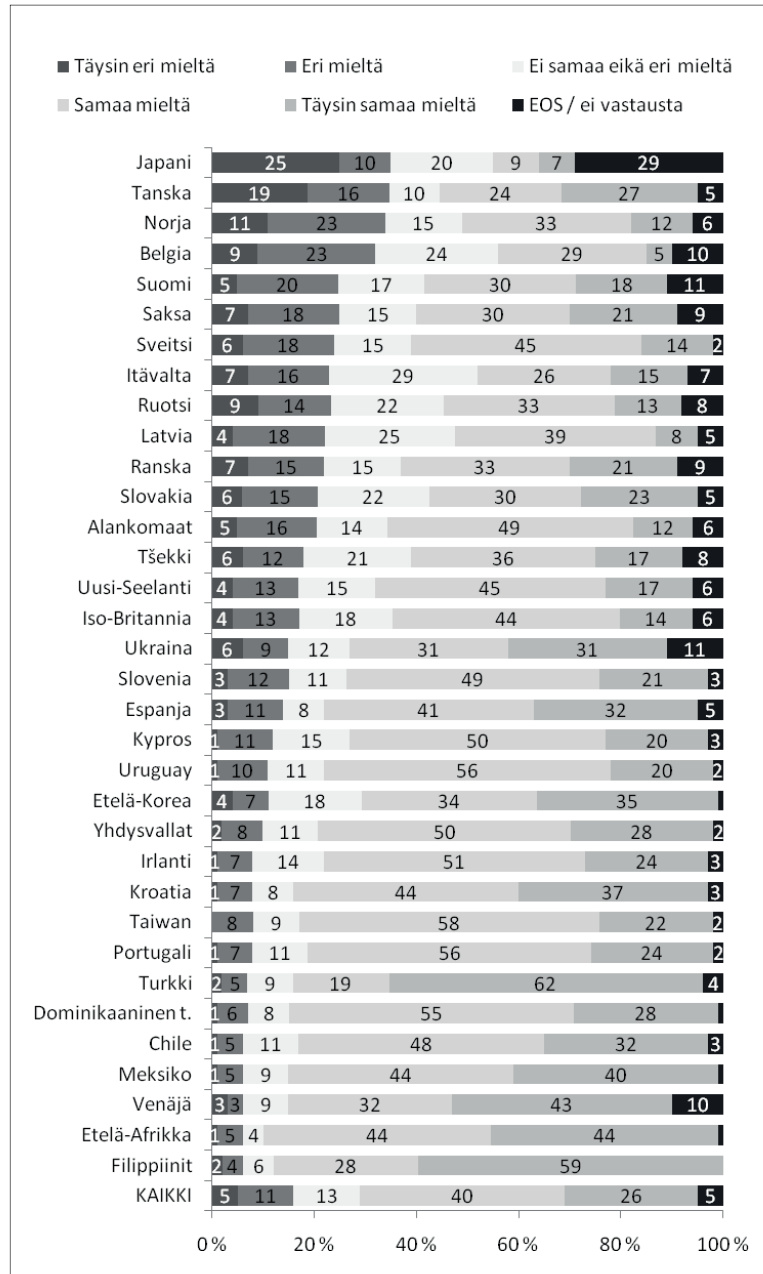
Uskonnollisen eriarvoisuuden hyväksyminen

Uskonnollisen eriarvoisuuden hyväksymistä mittaavia kysymyksiä oli kaksi. Ensimmäisessä tiedusteltiin, ovatko vastaajat samaa mieltä siitä, että kaikilla uskonnoilla tulisi olla yhtäläiset oikeudet omassa maassa. Toisessa tiedusteltiin vastaajien kantaa väittämään, jonka mukaan kaikkia uskontoja tulisi kunnioittaa. Maakohdaiset tulokset käyvät ilmi kuvioista 8 ja 9.

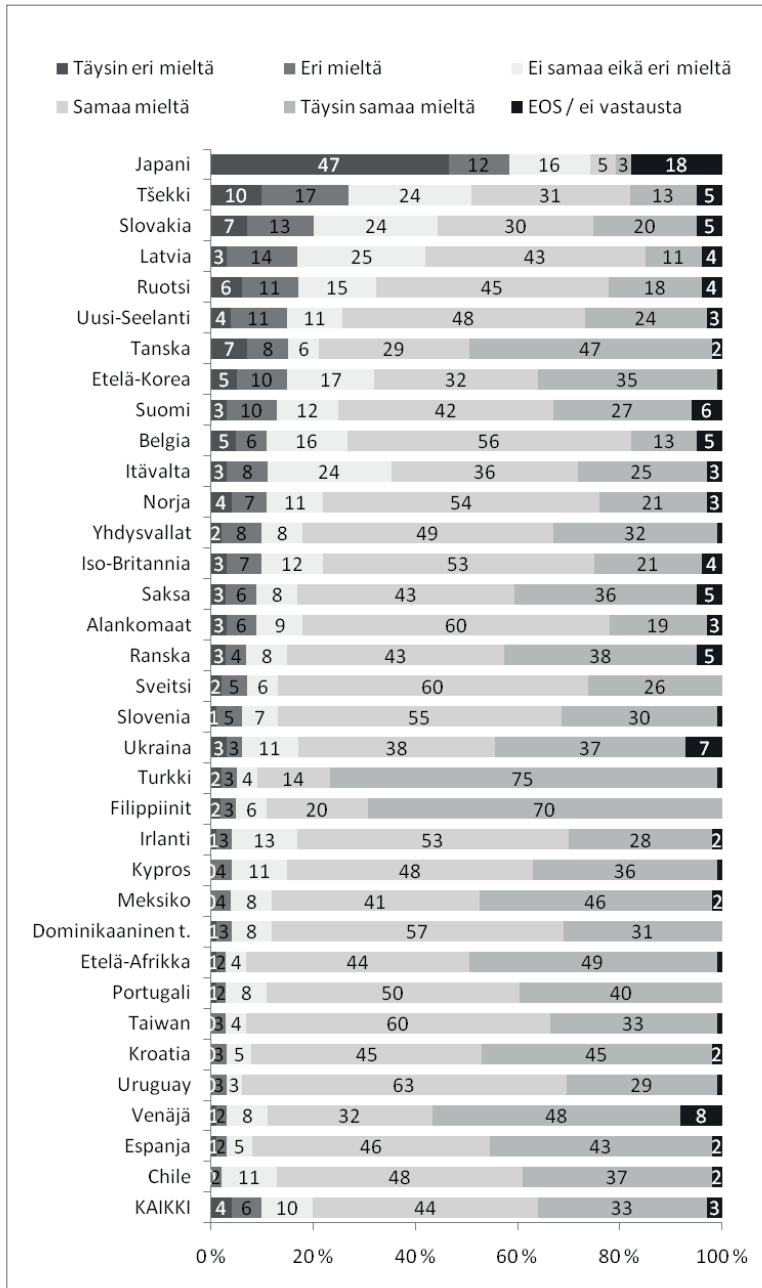
Suomalaisista neljäsosa (25 %) ilmaisi olevansa eri mieltä siitä, että kaikilla uskonnollisilla ryhmillä tulisi olla yhtäläiset oikeudet. Sen sijaan noin puolet suomalaisista on samaa mieltä väitteestä. Nämä luvut kertovat, että suomalaiset ovat varsin valmiita hyväksymään kaikille uskonnollisille ryhmille yhdenvertaisen aseman. Kuitenkin eri maiden vertailu osoittaa, että suomalaiset eivät kuitenkaan ole kaikkein innokkaimpia hyväksymään yhtäläisiä oikeuksia. Itse asiassa kaikki tutkimuksessa mukana olleet Pohjoismaat sijoittuvat aineiston vastahakoisimpaan häntään varsin lähelle toisiaan tässä kysymyksessä. Kaikkein eniten yhtäläisiä oikeuksia vastustettiin Tanskassa, jossa yli kolmasosa vastusti niitä. Myös norjalaisista lähes saman verran vastusti eri uskontojen yhtäläisiä oikeuksia. Tulokset selittyvät luultavimmin sillä, että näissä maissa on vahva valtiokirkkoperinne, josta on seurannut yhden (tai Suomen tapauksessa kahden) uskonnon asettaminen lainsäädännössä erikoisasemaan, mistä halutaan edelleen jossain määrin pitää kiinni. Vertailun vuoksi voidaan ottaa esiin, että kaikkein myötemielisimmin kaikkien uskontojen yhtäläisiin oikeuksiin suhtauduttiin monen kirkkokunnan Etelä-Afrikassa, jossa 88 prosenttia vastaajista oli väitteen kanssa samaa mieltä ja vain 6 prosenttia eri mieltä.

Kaikkien uskontojen kunnioittamista vastustettiin Euroopan maista eniten Tšekin tasavallassa, jossa yli neljäsosa vastaajista oli eri mieltä väitteestä. Tätä havaintoa selittänee uskonnottomien ja agnostikkojen merkittävä osuus väestöstä. Suomessa kaikkien uskontojen kunnioittamista vastusti 14 prosenttia vastaajista, mikä oli varsin lähellä sekulaarin eksklusivismin kannattajien osuutta (Kuvio 7). Jälleen Ruotsi, Tanska ja Norja sijoittuivat jakaumiensa osalta varsin lähelle Suomea. Nämä havainnot antavat aiheen olettaa, että kaikkien uskontojen kunnioitusta vastustetaan pikemminkin sekularistisin kuin uskonnollisin perustein. On huomionarvoista, että perusoikeuksien kunnioitus on perinteisesti ollut Pohjoismaissa vahvaa. Perusoikeudet myös nähdään yleensä yksilön oikeuksina, ei niinkään ryhmien. On siten varsin todennäköistä, että uskontoja koskevien arvostelmien taustalla vaikuttaa käsityksiä yksilön oikeuksien toteutumisesta niiden piirissä.

Uskonnollisuuden vaikutuksia uskontojen oikeuksia ja kunnioittamista koskeviin käsityksiin testattiin lisäksi regressioanalyysillä, jossa selittäviksi muuttujiksi valittiin hartaudellista uskonnollisuutta mittaava summamuuttuja sekä joukko taustamuuttujia (ikä, koulutus, suku-

Kuvio 8. Mielipiteet väittämästä, jonka mukaan kaikilla kyseisen maan uskonnollisilla ryhmillä tulisi olla yhtäläiset oikeudet. N=52 647. (%)

Kuvio 9. Mielenpiteet väittämästä, jonka mukaan meidän tulee kunnioittaa kaikkia uskontoja. N=52 647. (%)

puoli, asuinpaikka, uskonnollinen ja sekulaari eksklusivismi, jumalanpalvelusosallistuminen sekä uskonnollisten yhteisöjen jäsenyys).

Analyysin tuloksista kävi ilmi, että kaikkien uskonnollisten ryhmien yhtäläisten oikeuksien vastustamista ei pystytäkään kunnolla selittämään oikein millään muuttujalla. Uskonnollisuudella ei ollut mitään vaikutusta yhtäläisten oikeuksien hyväksymiseen ($\beta = .07$, $p = .200$), kun eri taustamuuttujien vaikutus kontrolloitiin. Ainoat muuttujat, jotka ylittivät tilastollisen merkitsevyyden rajan, olivat sekulaari eksklusivismi ($\beta = .09$, $p = .026$) ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus ($\beta = -.10$, $p = .009$). Sekulaarin eksklusivismin kannattajat olivat muita taipuvaisempia hyväksymään eriarvoisuuden, kun sen sijaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat olivat taipuvaisempia vastustamaan uskontojen eriarvoisuutta. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille oli leimallista ajatella, että kaikilla uskonnollisilla ryhmillä tulisi olla yhtäläiset oikeudet.

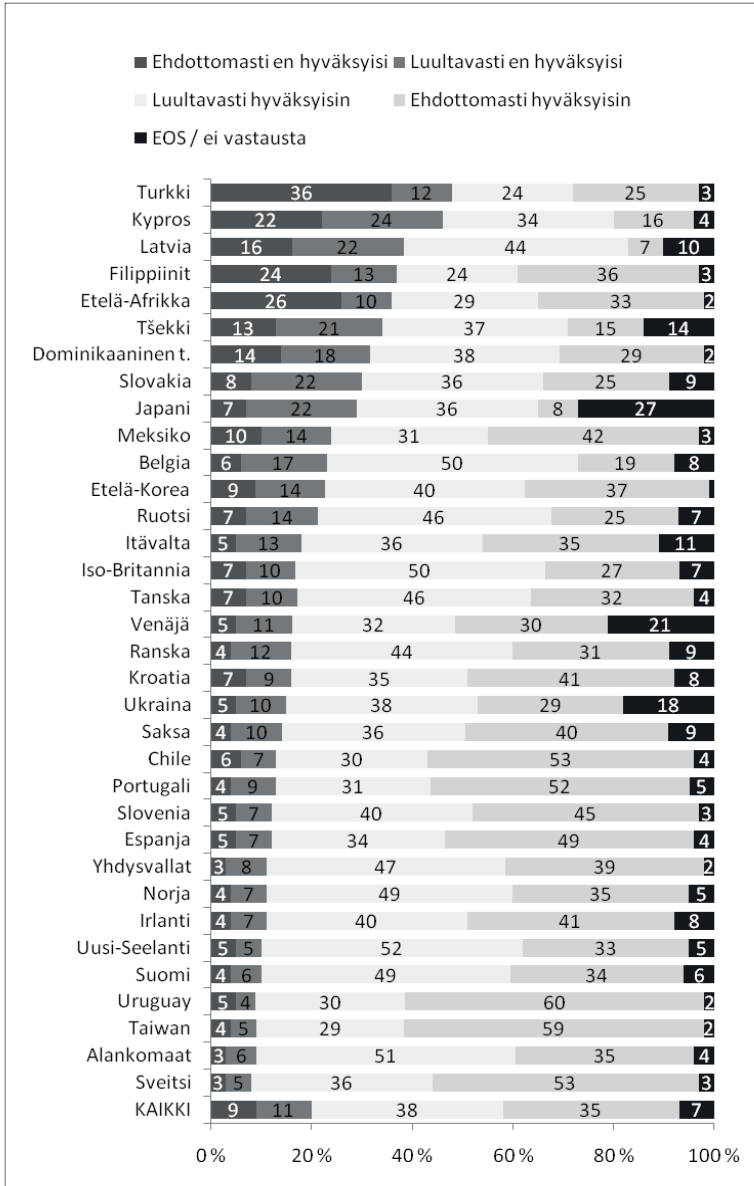
Tulokset olivat samansuuntaisia kaikkien uskontojen kunnioittamista koskevassa analyysissä. Myöskään sen mukaan uskonnollisuudella ei ollut mitään yhteyttä käsitykseen siitä, tulisiko kaikkia uskontoja kunnioittaa ($\beta = -.00$, $p = .943$). Myöskään ikä, koulutus, asuinpaikka tai uskonnollisten yhteisöjen jäsenyys ei vaikuta näihin käsityksiin. Sen sijaan uskontoteologiset käsitykset vaikuttivat asiassa jonkin verran. Tärkeimmiksi selittäjiksi kaikkien uskontojen kunnioittamista koskeville käsityksille nousivat sekulaari ($\beta = .20$, $p = .000$) ja uskonnollinen eksklusivismi ($\beta = .14$, $p = .000$). Jälleen uskontoteologiset ääriäkemykset vaikuttivat tuloksiin samalla tavoin: molemmissa ryhmissä oltiin muita taipuvaisempia vastustamaan kaikkien uskontojen kunnioittamista. Näiden muuttujien lisäksi sukupuoli näytti olevan yhteys uskontojen kunnioittamiseen. Naiset olivat niukasti, joskin tilastollisesti merkitsevästi ($\beta = -.08$, $p = .015$) miehiä taipuvaisempia ajattelemaan, että kaikkia uskontoja tulee kunnioittaa.

Uskonnolliset ennakkoluulot

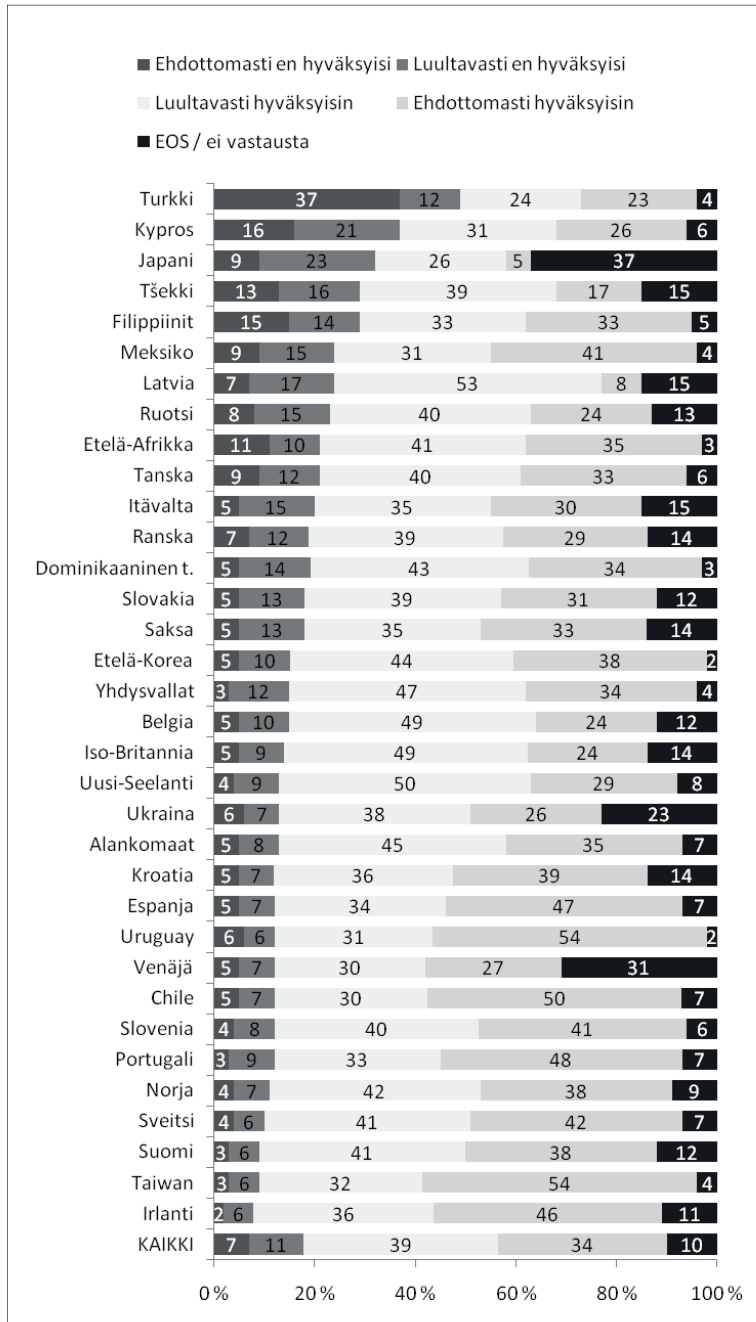
Ennakkoluulolla tarkoitetaan negatiivista asennetta, tunnetta tai käyttäytymistä, joka kohdistuu jonkun ihmisryhmän jäsenen pelkästään tämän ryhmäjäsenyyden perusteella (Brown 1995, 8). Ennakkoluuloisuus voi ilmetä monin tavoin, kuten halventavina uskomuksina, kielteisinä tunteina tai vihamielisinä ja diskriminoivina tekoina, mutta niiden taustalta löytyy sosiaalisia luokituksia ja niihin liittyviä kokonaisia ihmisryhmiä koskevia käsityksiä.

ISSP-kyselyssä ennakkoluuloja mitattiin kahdella kysymyksellä. Ensimmäisessä tiedusteltiin sitä, hyväksyisikö vastaaja, että toisen uskontokunnan tai toisenlaisia uskonnollisia näemyksiä edustava henkilö avioituu hänen sukulaisensa kanssa. Toisessa tiedusteltiin vastaavasti, hyväksyisikö vastaaja kyseisen henkilön kannattamansa puolueen ehdokkaaksi vaaleissa. Näihin kysymyksiin annettujen kielteisten vastausten voidaan ajatella mittaavan nimenomaan sosiaalisiiin luokituksiin perustuvia ennakkoluuloja.

Kuvioissa 10 ja 11 kuvataan vastausjakaumia kyselyyn osallistuneissa 34 maassa järjestettyinä sen mukaisesti, kuinka suuri osa vastaajista ei näitä asioita hyväksyisi. Molemmista käy ilmi, että tällä tavoin mitattuna suomalaiset kuuluvat aineiston vähiten ennakkoluuloisiin maihin. Vain noin 11 prosenttia suomalaisista ei hyväksyisi toista uskontokuntaa edustavan ihmisen avioituvan sukulaisensa kanssa ja vain yhdeksän prosenttia ei hyväksyisi toista uskontokuntaa edustavaa henkilöä kannattamansa puolueen ehdokkaaksi. Puolueen ehdokkuutta koskevan kysymyksen kohdalla vain irlantilaiset ovat suomalaisia vähemmän ennakkoluuloisia. Avioitu-

Kuvio 10. Uskonnolliset ennakkoluulot eri maissa: hyväksytäänkö toista uskontoa edustavan avioituminen vastaajan oman sukulaisen kanssa. N=52 647. (%)

Kuvio 11. Uskonnolliset ennakkoluulot eri maissa: hyväksytäänkö toista uskontokuntaa tai toisenlaisia uskonnollisia näkemyksiä edustava henkilö oman puolueen ehdokkaaksi. N=52 647. (%)

mista koskevassa kysymyksessä suomalaiset ovat uskonnollisesti likipitään yhtä avarakatseisia kuin esimerkiksi yhdysvaltalaiset.

Nämä havainnot ovat kiinnostavalla tavalla ristiriidassa sen kanssa, että suomalaisilla on poikkeuksellisen myönteisiä mielikuvia omasta uskonnostaan ja vastaavasti kielteisiä mielikuvia muista. Suomalaisten kielteiset mielikuvat muista uskonnoista antaisivat ensi silmäyksellä olettaa, että suomalaiset olisivat ennakkoluuloisempia hyväksymään muiden uskontojen edustajia omiin sisäryhmiinsä. Näin ei kuitenkaan vaikuta olevan. Suomalaisten vähäistä ennakkoluuloisuutta vieraita uskontoja kohtaan voidaan kuitenkin selittää voimakkaan ja eksklusivistisen uskonnollisuuden vähäisyydellä. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että juuri fundamentalistinen uskonnollisuus on vahvimmin yhteydessä ennakkoluuluihin. Mikäli fundamentalistisen uskonnollisuuden osuus on vähäinen, myös ennakkoluuloisuuden pitäisi olla vähäistä.

Tätä tulkintaa koeteltiin hierarkkisella regressioanalyysillä, jossa selitettäväksi muuttujaksi otettiin kahdesta ennakkoluuloisuutta mittaavasta kysymyksestä tehty summamuuttuja (Cronbachin alfa = .78). Selittäviksi muuttujiksi otettiin tälläkin kerralla hartaudellista uskonnollisuutta mittaava summamuuttuja, joukko taustamuuttujia (ikä, koulutus, sukupuoli, asuinpaikka), sekä muita uskonnollisuutta mittaavia muuttujia, kuten uskonnollinen ja sekulaari eksklusivismi, uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyys sekä uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen.

Analyysin tulokset (Taulukko 4) osoittivat, että suomalaisten hartaudellisella uskonnollisuudella ei ole mitään yhteyttä uskonnollisiin ennakkoluuluihin. Sen sijaan selkeästi voimakkaammin ennakkoluuloja selittää uskonnollinen eksklusivismi. Uskonnollisen eksklusivismin yhteys ennakkoluuluihin oli kohtuullisen voimakas ($\beta = .24$) ja tilastollisesti erittäin merkitsevä. Myös ikä ja sekularismi olivat tilastollisesti merkitsevästi positiivisessa yhteydessä uskonnollisiin ennakkoluuluihin. Sen sijaan naiset ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat olivat vähemmän todennäköisesti ennakkoluuloisia.

Nämä tulokset vahvistavat sitä kuvaa, että suomalaisten suhteellisesti alhainen ennakkoluuloisuus selittyy fundamentalistisen uskonnollisuuden vähäisellä osuudella Suomessa. Toinen mahdollinen selitys suomalaisten alhaiselle ennakkoluuloisuudelle on luultavimmin ylipäättään etninen homogeenisuus, mistä seuraa, että tässä kysymyksessä suomalaiset ajattelevat helposti toisen kansankirkkonsa, ortodoksikirkon jäseniä. Huolimatta siitä, että suomalaisista vain runsas prosentti kuuluu ortodoksikirkkoon, sillä on laissa erityisasema evankelisluterilaisen kirkon rinnalla ja kansalaisilla on siitä yleisesti ottaen erittäin positiivinen mielikuva (Ketola 2010, 44–45). Muista uskonnoista kysyttäessä suomalaiset eivät siten välttämättä ensimmäiseksi ajattele muslimeja tai hinduja, vaan muita kirkkokuntia ja erityisesti ortodokseja. Niiden suhteen suomalaisilla ei yleensä ole vahvoja ennakkoluuloja. Juuri se, että harvoilla suomalaisilla on vielä ensikäden kokemusta sellaisista uskonnoista kuin islam, hindulaisuus tai buddhalaisuus, johtaa siihen, että käskettäessä ajattelemaan ”toista uskontokuntaa tai toisenlaisia uskonnollisia näkemyksiä”, heidän mielessään ovat ensisijassa toiset Suomessa toimivat kristilliset kirkkokunnat. Tätä tukee se havainto, että suomalaiset ovat erityisesti avoimista koskevassa kysymyksessä lähellä sellaisia maita, joissa toimii useita samanarvoisia kristillisiä kirkkokuntia, kuten Yhdysvallat, Uusi-Seelanti, Alankomaat ja Sveitsi.

Taulukko 2. Regressioanalyysi suomalaisten uskonnollisiin ennakkoluuloihin vaikuttavista tekijöistä.

Riippuva muuttuja: Uskonnollinen ennakkoluuloisuus -summamuuttuja ^{1,2}				
	Korrelaatio- kerroin r	Malli 1 Beta	Malli 2 Beta	Malli 3 Beta
Uskonnollisuus ³	.11***	.11**	.10**	-.02
Ikä	.15***		.13**	.13**
Koulutus (vuosina)	-.07*		.01	.01
Sukupuoli (1=nainen)	-.08**		-.10**	-.10**
Asuinpaikka (1=iso kaup.)	.04		.06	.07*
Eksklusivismi (ref. inklusivismi)	.27***			.24***
Sekularismi (ref. inklusivismi)	.02			.08*
Usk. tilaisuuksiin osallistuminen	.17***			.04
Usk. kuulumaton (ref. ev.lut.)	-.13***			-.11**
Usk. vähemmistö (ref. ev.lut.)	.12***			.03
R		.113	.204	.346
Korjattu selitysaste, R ²		.012	.036	.109
N	873–1086			

¹ Kysymykset: Hyväksyisittekö, että toista uskontokuntaa tai toisenlaisia uskonnollisia näkemyksiä edustava henkilö kuin te itse, (a) avioituu sukulaisenne kanssa (b) on kannattamanne puolueen ehdokkaana vaaleissa: 1 = ehdottomasti hyväksyisin, 2 = luultavasti hyväksyisin, 3 = luultavasti en hyväksyisi, 4 = ehdottomasti en hyväksyisi.

² Cronbachin alfa = .78

³ Uskonnollisuutta mitattiin summamuuttujalla, joka oli muodostettu kolmesta kysymyksestä (Cronbachin alfa = .88): (a) itsearvioitua uskonnollisuutta mitattiin pyytämällä vastaajia määrittämään uskonnollisuuttaan 7-portaisella asteikolla (1 = erittäin uskonnollinen, 7 = erittäin ei-uskonnollinen; käännetty koodaus); (b) jumalauskooa mitattiin suhtautumisella väittämään ”On olemassa Jumala, joka henkilökohtaisesti huolehtii jokaisesta ihmisestä” (1 = täysin samaa mieltä, 5 = täysin eri mieltä; käännetty koodaus); (c) rukousaktiivisuutta mitattiin kysymällä rukousaktiivisuutta 11-portaisella asteikolla seuraavasti: 1 = en koskaan, 2 = harvemmin kuin kerran vuodessa, 3 = kerran tai kaksi vuodessa 4 = useita kertoja vuodessa, 5 = noin kerran kuukaudessa, 6 = 2–3 kertaa kuukaudessa, 7 = melkein joka viikko, 8 = joka viikko, 9 = useita kertoja viikossa, 10 = kerran päivässä, 11 = useita kertoja päivässä.

Merkitsevyystasot: *p < .05; **p < .01; ***p < .001.

Suvaitsemattomuuden syyt

Edellä esitetyt havainnot kertovat, että suomalaisilla on kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen negatiivinen käsitys vieraisiin uskontoihin kuuluvista ja vastaavasti myönteinen kuva kristityistä. Tämä ei kuitenkaan heijasta suomalaisten poikkeuksellisen syvää uskonnollisuutta tai sitoutuneen uskonnollisuuden arvostusta. Vain joka kymmenes suomalainen ajatteli, että totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta, kun vastaavasti yli kolme neljäsosaa ajatteli, että perustotuus löytyy kaikista uskonnoista. Yhtä vähän oli niitä, joiden mielestä luotamme liikaa tieteeseen, emmekä tarpeeksi uskontoon.

Sen sijaan suomalaisten asenteita voidaan luonnehtia varsin uskontokriittisiksi. Neljä viidesosaa suomalaisista oli sillä kannalla, että voimakkaita uskonnollisia käsityksiä omaavat ovat

liian suvaitsemattomia. Lähes kaksi kolmasosaa oli sillä kannalla, että uskonnot saavat yleisesti ottaen enemmän aikaan konflikteja kuin rauhaa. Lisäksi lähes kolme viidestä vastusti uskonnollisten ääriliikkeiden kokoontumisvapautta ja kaksi viidestä vastusti jopa niiden oikeutta julkaista mielipiteensä.

Myönteistä kuvaa omasta uskonnosta selittää siten luultavimmin se, että Suomea leimaa eurooppalaisessa mittakaavassa edelleen poikkeuksellisen voimakas uskonnollisuuden kytkeytyminen kansalliseen identiteettiin ja kansallisiin symboleihin. Allportin käsittein Suomelle olisi siten leimallista ulkokohtainen uskonnollisuus, jossa kristillisiä symboleja ja instituutioita käytetään etnisen identiteetin vahvistamiseen. 1900-luvun merkittävät historialliset tapahtumat, joissa myös kirkko oli tärkeä toimija, liittivät kristillisyyden Suomessa vahvasti kansalliseen identiteettiin. Vuoden 1918 sisällissodassa kirkko liittyi ideologiseen oikeistoon, eli valkoisten puolelle. Sota kommunistista ja ateistista Neuvostoliittoa vastaan vahvisti kristinuskon merkitystä kansallisen identiteetin symbolina ja vahvisti edelleen käsitystä ateismista kansakuntaa uhkaavana ideologiana. Asetelma säilyi pitkälle sotien jälkeiselle ajalle, jota leimasi kansan syvien rivien vaalima epäluulo Neuvostoliittoa kohtaan, vaikka poliittisella tasolla korostettiin yhteistyötä ja hyviä idänsuhteita ja uusvasemmistolainen kirkkokritiikki voimistui 1960–70-luvuilla (ks. Seppo 1999).

Tästä asetelmasta seuraa se, että huolimatta muita uskontoja koskevista kielteisistä mielikuvista, suomalaisia ei myöskään voida luonnehtia uskonnollisesti ennakkoluuloisiksi, kun ennakkoluuloja mitataan valmiudella hyväksyä muiden uskontojen edustajia omaan sisäryhmään. Aiempi tutkimus ja käsillä olevasta aineistosta tehdyt havainnot osoittivat, että ennakkoluuloja selittää parhaiten uskonnollinen fundamentalismi, jota ilmaisemaan tässä yhteydessä on käytetty uskonnollista eksklusivismia. Koska uskonnollista fundamentalismia esiintyy Suomessa suhteellisen vähän, myös ennakkoluuloisuuden osuus Suomessa on vähäinen verrattuna muihin tutkittuihin maihin.

Kokonaisuutena kaikki edellä kuvatut tutkimustulokset antavat tukea Allportin esittämälle näkemykselle, jonka mukaan uskonnon negatiivisten sosiaalisten vaikutusten taustalla eivät ole uskonnolliset uskomukset ja uskonnollisuus sinällään. Vain vieraita uskontoja koskevien kielteisten mielikuvien kohdalla hartaudellinen uskonnollisuus oli tilastollisesti merkitsevä selittäjä. Sen sijaan uskonnollisten ennakkoluulojen ja eriarvoisuuden hyväksymistä mittaavien kysymysten kohdalla tällaista yhteyttä ei ollut havaittavissa.

Uskonnon vaikutus ennakkoluulojen lisääntymiseen, syrjintään ja väkivaltaan on sen sijaan epäsuoraa. Välittävänä tekijänä toimii koalitionaalinen eli liittoumiin suuntautunut uskonnollisuus. Sosiaalisten liittoutumien muodostaminen ei liity pelkästään uskontoon, vaan kyseessä on yleisinhimillinen kyky ja ominaisuus. Tämä kävi ilmi myös siitä havainnosta, että myös sekulaarin eksklusivismin kannattajat, eli ne joiden mukaan mistään uskonnosta ei löydy juuri nimeksikään totuutta, olivat keskimääräistä todennäköisemmin ennakkoluuloisia vieraita uskontoja kohtaan.

Sosiaalisten liittoutumien muodostaminen ei luonnollisesti ole sinällään haitallinen ominaisuus, vaan useimmiten yhteisöllisyyttä, vastuuta ja sosiaalista huolenpitoa lisäävä tekijä. Kuitenkin määrättyissä olosuhteissa se tuottaa myös ulkoryhmiin kohdistuvia stereotyyppioita, ennakkoluuloja, syrjintää sekä äärimuodoissaan alistamista ja väkivaltaa. Uskonnollinen fundamentalismi on tällaisen sosiaalisiin liittoumiin suuntautuneen uskonnollisuuden äärimuoto,

jossa ryhmäidentiteettiä rakennetaan valikoimalla uskonnollisesta perinteestä sellaisia oppeja, jotka palvelevat kiinteän ryhmäidentiteetin muodostamista ja sulkemalla pois niitä, jotka kehottavat kaikkien ihmisten veljelliseen ja yhdenvertaiseen kohteluun.

Kirjallisuus

- Allport, Gordon W. 1950. *The Individual and His Religion*. New York: Macmillan.
- Allport, Gordon W. 1954. *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Allport, Gordon W. & Ross, J. M. 1967. Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology* 5: 432–443.
- Altemeyer, Bob 1981. *Right-Wing Authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, Bob 1988. *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Altemeyer, Bob & Hunsberger, Bruce 1992. Authoritarianism, Religious Fundamentalism, Quest, and Prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion* 2(2): 113–133.
- Atran, Scott 2006. The Moral Logic and the Growth of Suicide Terrorism. *The Washington Quarterly* 29: 127–147.
- Batson, C. Daniel & Ventis, Larry W. 1982. *The Religious Experience: A Social Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Batson, C. Daniel; Schoenrade, P. & Ventis, Larry C. 1993. *Religion and the Individual*. New York: Oxford University Press.
- Brown, Rupert 1995. *Prejudice: Its Social Psychology*. Oxford: Blackwell.
- Dawkins, Richard 1989/1976. *The Selfish Gene*. (1989 edition.) Oxford: Oxford University Press.
- Dawkins, Richard 2006. *The God Delusion*. London: Bantam.
- Donahue, M. J. 1985. Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology* 48: 400–419.
- Ford, Thomas E.; Brignall, Thomas; VanValey, Thomas & Macaluso, Michael J. 2009. The Unmaking of Prejudice: How Christian Beliefs Relate to Attitudes Toward Homosexuals. *Journal for the Scientific Study of Religion* 48(1): 146–160.
- Ginges, Jeremy; Hansen, Ian & Norenzayan, Ara 2009. Religion and Support for Suicide Attacks. *Psychological Science* 20(2): 224–230.
- Hanson, Ian & Norenzayan, Ara 2006. Between Yang and Yin and Heaven and Hell: Untangling the Complex Relationship between Religion and Intolerance. – Where God and Science Meet: How Brain and Evolutionary Studies Alter Our Understanding of Religion. Vol. 3. *The Psychology of Religious Experience*, ed. by Patrick McNamara, 187–211. London: Praeger.
- Hall, Deborah L.; Matz, David C. & Wood, Wendy 2010. Why don't we practice what we preach? A meta-analytic review of religious racism. *Personality and Social Psychology Review* 14(1): 126–139.
- Harris, Sam 2007/2004. Uskon loppu: uskonto, terrori ja järjen tulevaisuus. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Herek, Gregory M. 1987. Religious Orientation and Prejudice: A Comparison of Racial and Sexual Attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin* 13(1): 34–44.
- Ketola, Kimmo 2010. Uskontotilanteen muutos ja suomalaisten suhtautuminen eri uskontoihin. –Religionens återkomst: Brytningspunkter i kyrkan, religionen och kulturen / Uskonnon ylösnousemus: Kirkon, uskonnon ja kulttuurin murros, red./toim. T. Martikainen & V. Jalovaara, 40–51. (Magma studie 4.) Helsinki: Magma.
- Kirkpatrick, Lee A. 1993. Fundamentalism, Christian Orthodoxy, and Intrinsic Religious Orientation as Predictors of Discriminatory Attitudes. *Journal for the Scientific Study of Religion* 32(3): 256–268.
- Laythe, Brian; Finkel, Deborah & Kirkpatrick, Lee A. 2001. Predicting Prejudice from Religious Fundamentalism and Right-Wing Authoritarianism: A Multiple-Regression Approach. *Journal for the Scientific Study of Religion* 40: 1–10.
- McFarland, Sam G. 1989. Religious Orientations and the Targets of Discrimination. *Journal for the Scientific Study of Religion* 28(3): 324–336.

Niemelä, Kati 2006. Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Rowatt, Wade C. & Franklin, Lewis M. 2004. Christian Orthodoxy, Religious Fundamentalism, and Right-Wing Authoritarianism as Predictors of Implicit Racial Prejudice. *The International Journal for the Psychology of Religion* 14(2): 125–138.

Scheepers, Peer; Gusberts, Mèrove & Hello, Evelyn 2002. Religiosity and Prejudice against Ethnic Minorities in Europe: Cross-National Tests on a Controversial Relationship. *Review of Religious Research* 43(3): 242–265.

Taira, Teemu 2008. Islamin muuttuva julkisuuskuva: Tapaustutkimus Helsingin Sanomista 1946–1994. – *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*, toim. T. Martikainen, T. Sakaranaho & M. Juntunen, 200–224. (Tietolipas 223) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Harri Palmu

V Uskonto, suomalaisten onnellisuus, luottamus ja auttaminen

Onnelliset suomalaiset

Pohjoismaalaiset suomalaiset mukaan lukien on usein mainittu silloin, kun puhutaan tutkimusta onnellisuudesta. Suomi on tällöin luettu maailman kymmenen onnellisimman kansakunnan joukkoon. Tutkimuksissa käsitykset ihmisten onnellisuudesta perustuvat yleensä elämänlaadun maavertailuihin taloustieteellisin ja psykologisin menetelmin. Niinpä esimerkiksi demokraatialla, vakailla yhteiskunnallisilla oloilla, koulutuksella, terveydenhoidolla, työllisyydellä ja vauraudella sekä bruttokansantuotteen kasvulla on nähty selkeä yhteys ihmisten onnellisuuden lisääntymiseen.

Esimerkiksi yhdysvaltalainen Newsweek-lehti julkaisi elokuussa 2010 tilaston maailman parhaista maista. Tilastovertailun tavoitteena oli löytää maa, jossa on parhaat mahdollisuudet terveeseen, turvalliseen ja kansalliseen hyvinvointiin sekä vaurauteen. Mittareina käytettiin koulutusta, terveydenhuoltoa, elämänlaatua ja taloudellista kilpailua. Vertailussa Suomi oli ensimmäinen ja Sveitsi toinen. Yhdistyneet kansakunnat on puolestaan jo kahdenkymmenen vuoden ajan julkaissut maailman kaikki maat kattavan inhimillisen kehityksen indeksin (HDI). Uusin julkaisu on vuodelta 2007 ja yhteensä 182 maasta. Siinä Suomi on 12. sijalla. (Vanhanen 2011, 19–23; UNDP 2009.)

Useissa tutkimuksissa on myös mitattu eri tavoin ihmisten itse ilmoittamaa onnellisuutta. Näin toteutetun onnellisuustutkimuksen mittarit mittaavat ihmisten yleistä elämäntyytyväisyyttä. Tällöin onnellisuuden on todettu olevan yhteydessä muun muassa oikeudenmukaiseksi koettuun kohteluun ja vapaaehtoiseen hyvän tekemiseen. Onnellisuuden tunteen vähenemisen yhteys on havaittu esimerkiksi vakavan sairauden, työttömyyden tai avioeron kokemiseen. Myös iällä, sukupuolella ja perimällä on havaittu yhteys onnellisuuteen muun muassa siten, että nuoret ja vanhat sekä nuoremmat naiset ovat muita onnellisempia.

Onnellisuuden ja uskonnollisuuden yhteydestä tutkimustulokset ovat ristiriitaisia. Erityisesti yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa uskonnon on usein todettu vahvistavan onnellisuutta, mutta esimerkiksi Tanskassa ja Alankomaissa tehdyissä tutkimuksissa uskonnollisuuden ja onnellisuuden yhteys ei ylittänyt tilastollisen merkitsevyyden rajaa. Samalla on kuitenkin todettu, että hengellisyys ja usko oman elämän merkityksellisyyteen voivat vahvistaa onnellisuutta, vaikka kirkossa käyminen tai uskonto ei niin tekisikään. (Heikkinen 2009.)

Onnellisuustutkimuksista on sanottu, että koska kyseessä on henkilökohtainen onnellisuuden arvio, ei sitä voi verrata toisten omasta elämästään antamaan onnellisuusarvioon. Myös eri maiden ja kulttuurien välistä vertailua on pidetty mahdottomana. Samalla on kuitenkin todettu, että suuret aineistot eri maista ja ajankohdista tuottavat tietoa onnellisuuden eri tekijöistä.

Tässä luvussa tarkastellaan uskonnollisuuden yhteyttä onnellisuuteen, luottamukseen ja hyvän tekemiseen. Analyysi perustuu ISSP 2008 -kyselyaineistoon. Luvussa tarkastellaan ensin suomalaisten kokemaa onnellisuutta, verrataan sitä kansainvälisen aineiston tuloksiin ja lopuksi eritellään onnellisuutta selittäviä tekijöitä. Samoin analysoidaan luottamusta kirkkoon ja toisiin ihmisiin. Luvussa tarkastellaan myös luottamusta sosiaalisiin instituutioihin yleensä. Sen jälkeen kuvataan vastaajien näkemystä siitä, onko kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla

liikaa vai liian vähän valtaa. Lisäksi käsitellään vastaajien mielipiteitä siitä, tulisiko uskonnollisten johtajien vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Lopuksi analysoidaan vielä suomalaisia hyväntekijöinä ja sitä selittäviä tekijöitä.

Onnellisuus ja sosiaalinen pääoma

Mainittujen aiheiden tarkastelua kokoavana kehyksenä käytetään sosiaalista pääomaa. Sosiaalinen pääoma on ollut suosittu käsite yhteiskunta- ja taloustieteellisessä keskustelussa 1990-luvulta alkaen. Kaikkien hyväksymää määritelmää käsitteellä ei kuitenkaan ole. Sosiaalinen pääoma viittaa sosiaalisen rakenteen yhteisöllisiin piirteisiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen. Ehkä käytetyin on Robert Putnamin (1993; 1995) määrittely, joka korostaa sosiaalisen pääoman luonnetta yhteisöllisenä ominaisuutena. Käsitteen avulla mitataan tai määritetään yhteiskunnallista integraatiota ja pyritään osoittamaan, että yksilöiden toiminnan muodoilla on suuri vaikutus sekä yksilön onnellisuuteen ja luottamukseen että yhteiskunnalle demokratian, turvallisuuden ja talouskehityksen kannalta.

Käsitteen määrittelemisen yhteydessä viitataan usein myös James Colemanin (1988) ja Pierre Bourdieuhin (1986), jotka pitävät sitä enemmän yksilön ominaisuutena. Colemanin mukaan sosiaalisen pääoman muotoja ovat velvoitteet ja odotukset, informaatio ja sosiaaliset normit sekä niihin liittyvä sanktioiden mahdollisuus. Bourdieulla sosiaalinen pääoma viittaa yksilön tai ryhmän suhteisiin, joita käytetään voimavarana hyväksi kilpailtaessa yhteiskunnan sosiaalisilla kentillä.

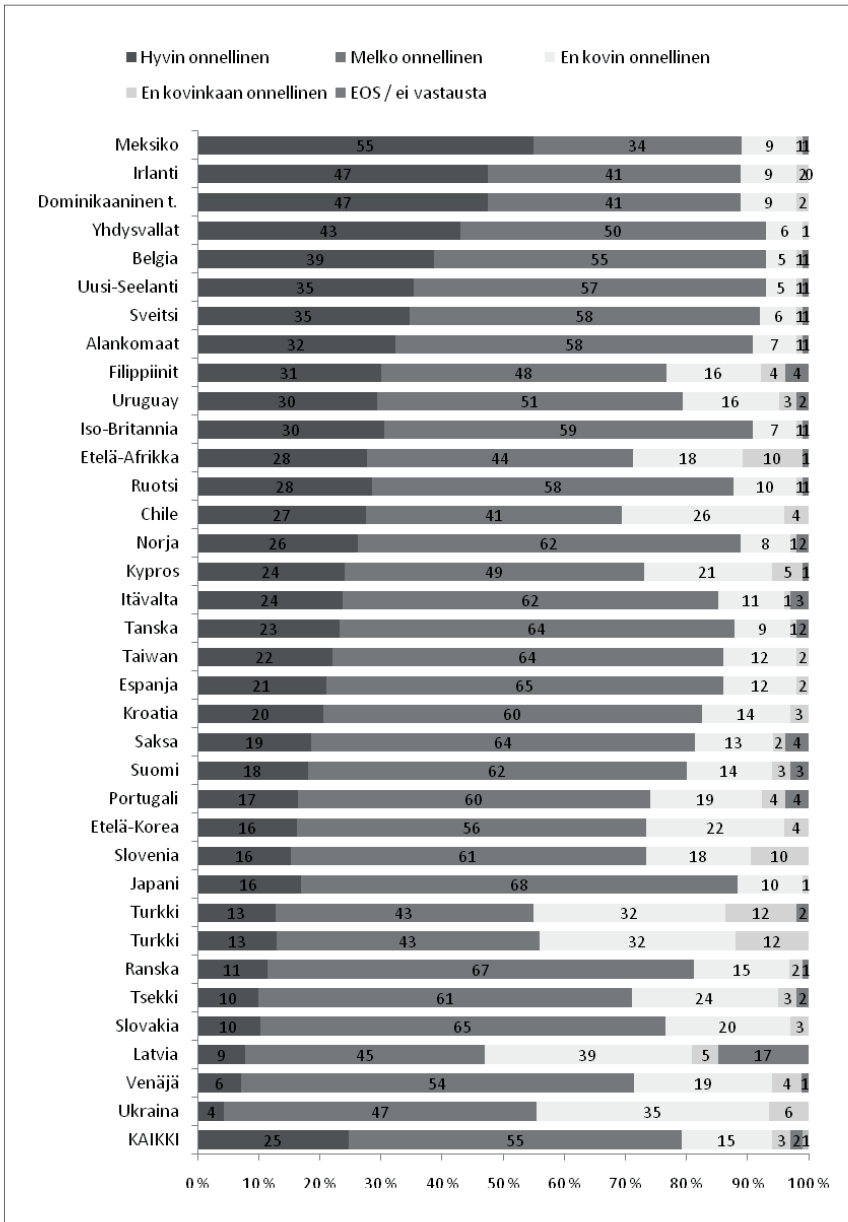
Sosiaalinen pääoma ymmärretään siten ominaisuudeksi, joka synnyttää sosiaalisia suhteita ja verkostoja ja on olemassa ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa. Se liittyy yhdessä toimimiseen yhteisen hyvän vuoksi ja yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Sosiaalinen pääoma kasvaa tiedon jakamisen ja yhteisten päämäärien kautta, mutta se voi tuhoutua nopeasti luottamusta rikkovan toiminnan seurauksena.

Sosiaalinen pääoma voidaan nähdä välittömänä ja epävirallisena säännöstönä kahden tai useamman ihmisen välillä. Säännöstöt voivat vaihdella kahden ystävän suhteessa vallitsevasta vastavuoroisuudesta yksityiskohtaisempiin oppeihin, kuten vaikkapa uskontoon.

Kaikki säännöt eivät kuitenkaan muodosta sosiaalista pääomaa, vaan niiden pitää johtaa yhteisiin päämääriin. Sellaisinaan säännöt ovatkin yhteydessä perinteisiin hyveisiin kuten lupauten pitämiseen ja rehellisyyteen. Luottamusta pidetään sosiaalisen pääoman selkärankana. Se on keskeinen myös sosiaalisen pääoman mittaamisessa. Luottamuksen myötä toisen toiminta muuttuu ennustettavaksi ja osapuolet eivät toimi yksinomaan oma etu mielessä. Tutkimusten mukaan ihmiset, jotka elävät korkean sosiaalisen pääoman yhteiskunnassa ovat onnellisempia, terveempiä ja heidän elinikäennusteensa on parempi kuin alhaisen sosiaalisen pääoman yhteiskunnassa.

Suomalaiset kansainvälisessä vertailussa

Vuoden 2008 ISSP-aineistossa ihmisiltä kysyttiin, kuinka onnellisina he pitävät yleisesti ottaen itseään. Yhteensä 34 maan vertailussa Suomi sijoittui keskiryhmään. Suomalaisista neljä viidestä piti itseään hyvin tai melko onnellisena ja joka kymmenes ei pitänyt itseään kovin tai ollenkaan onnellisena. Suomalaisia voi siis näin arvioituna pitää onnellisuuden suhteen hyvin

Kuvio 1. ”Yleisesti ottaen, kuinka onnellinen olette ollut viime aikoina”. Tulokset järjestettynä hyvin onnelliseksi itsensä tuntevien mukaisesti. N=52 647. (%)

keskimääräisenä kansakuntana. Muissa Pohjoismaissa oli enemmän itsensä onnelliseksi arvioivia kuin Suomessa.

Eniten itsensä hyvin onnelliseksi tuntevia ihmisiä on enemmistöltään katolisessa Meksikossa ja lisäksi viidessä maassa vähintään yhdeksän ihmistä kymmenestä pitää itseään yleisesti ottaen melko tai erittäin onnellisena. Nämä ovat katolisenemmistöinen Belgia ja useampien kirkkokuntien Alankomaat, Sveitsi, Yhdysvallat ja Uusi-Seelanti. Vastaavasti eniten ei ollenkaan onnellisia ihmisiä on muslimienemmistöisessä Turkissa. Myös Kypros, useat Itä-Euroopan maat ja katolisenemmistöiset Portugali ja Chile sekä useiden kirkkokuntien Etelä-Afrikka ja moniuskontoinen Etelä-Korea erottuvat siten, että näissä on keskimääräistä enemmän ihmisiä, jotka eivät koe itseään onnellisiksi.

Mielenkiintoinen kysymys on, vaikuttaako uskonnollisuus ihmisten kokemaan onnellisuuteen. Tätä tarkastellaan seuraavassa suomalaisten osalta hierarkkisen regressioanalyysin avulla. Selitettävänä muuttujana on siten onnellisuus ja selittävinä muuttujina käytetään hartaudellisen uskonnollisuuden summamuuttujaa (uskonnollisuuden aste, jumalaukon voimakkuus ja rukousaktiivisuus), jotka korreloivat vahvasti keskenään ja eri asteikkojen johdosta ne standardisoitiin summamuuttujaa varten.

Onnellisuuden ja hartaudellisen uskonnollisuuden välillä ei juuri ollut yhteyttä ennen kontrolloivien muuttujien mukaan ottamista (malli 1) eikä yhteys kasvanut silloinkaan, kun mukaan otettiin kontrolloivina muuttujina ikä, koulutus, sukupuoli ja asuinpaikka (malli 2). Näin ollen nämä eivät selitä suomalaisten onnellisuutta. Tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei havaittu silloinkaan, kun mukaan otettiin muita uskonnollisuutta määrittäviä tekijöitä, kuten uskonnollinen eksklusivismi, toisin sanoen ”totuus löytyy vain yhdestä uskonnosta”, ja sekularismi eli ”missään uskonnossa ei ole totuutta”. Sen sijaan hengellisiin tilaisuuksiin ja jumalanpalveluksiin osallistuminen selittää tilastollisesti merkitsevästi suomalaisten onnellisuutta

Taulukko 1. Regressioanalyysi onnellisuuden yhteyksistä eri selittäviin tekijöihin. Suomalainen osa-aineisto. (N=1 136).

	kerroin r	Malli 1 Beta	Malli 2 Beta	Malli 3 Beta
Uskonnollisuuden summamuuttuja	0.05	.05	.06	.00
Ikä	-0.20		-.04	-.05
Koulutus (vuosina)	.01		-.00	-.01
Sukupuoli (1=nainen)	-.03		-.05	-.04
Asuinpaikka (1=iso kaupunki)	-.04		-.04	-.04
Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen	.06			.14**
Eksklusivismi	.03			-.02
Sekularismi	.00			.03
Ei jäsen uskonnollisessa	-.03			-.01
Muu uskonnollinen yhdyskunta	.02			-.02
R		.045	.080	.13
R ²		0,002	0,006	0,17
Adj. R		0,001	0,000	0,005

(malli 3). Siten usko, yksityinen uskonnon harjoittaminen tai uskonnottomuuskaan ei näytä selittävän onnellisuutta. Näyttää kuitenkin ilmeiseltä, että uskonnollinen yhteisö tai kirkko sosiaalisena ryhmänä voi ”tuottaa” uskonnollisen osallistumisen ja kanssakäymisen kautta onnellisuutta, yleistä tyytyväisyyttä elämään.

Luottamus kirkkoon

Suomi on uskonnollisten yhdyskuntien jäsenmäärällä mitattuna yksi maailman luterilaisimmista maista, neljä viidestä suomalaisesta on evankelis-luterilaisen kirkon jäsen. Lisäksi Suomi on uskonnollisesti hyvin yhtenäinen eikä luterilaisen kirkon voi sanoa kilpailevan minkään uskonnollisen yhdyskunnan kanssa. Muiden kirkkojen tai uskonnollisten yhteisöjen jäsenmäärät ovat hyvin pieniä. Sen sijaan evankelis-luterilainen kirkko on tilanteessa, jossa taloudellinen kasvu, väestön koulutustason kohoaminen ja inhimillisen vuorovaikutuksen laajeneminen sekä monipuolistuminen lisäävät jatkuvasti ihmisten aineellisia, tiedollisia ja sosiaalisia voimavaroja. Tällä modernisaatiokehityksellä on yksilöä vapauttava vaikutus sekä aineellisesti että henkisesti. (Ketola 2010.)

Kuvattu kehityskulku tekee ihmisistä entistä itsenäisempiä ja se on omiaan voimistamaan yksilökeskeistä arvomaailmaa. Suomessa tämä näkyy julkisuudessa käytävästä keskustelusta esimerkiksi rekisteröityjen parisuhteiden siunaamisesta, naispappien asemasta, kirkon tai sen piispojen liberaalisuudesta tai konservatiivisuudesta. Samanaikaisesti uskontojen nouseminen maailmanlaajasti keskustelun kohteeksi, ääriuskonnollisten ilmiöiden esiinmarssi, maahanmuuttoon liittyvät uskontoa sivuavat teemat ja uusateismin nousu kertovat kaikki käynnissä olevasta murroksesta. Yksilöt arvioivat uskonnon merkitystä omassa elämässään ja suomalaisessa yhteiskunnassa.

Modernisaatioon liittyvä murros on käynnissä paitsi Suomessa myös kaikkialla länsimaissa. Vahva yksilön itsemääräämisoikeus ja kaikkien auktoriteettien kyseenalaistaminen haastavat jatkuvasti virallista kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä arvioimaan toimintaansa ja päätöksentekoaan. (Norris & Inglehart 2004.)

Suomessa kirkko on historiallisista syistä liittynyt vahvasti suomalaisten elämäntapaan korostamalla kodin ja perheen sekä uskonnon ja isänmaan merkitystä. Nuorempia sukupolvia nämä korostukset eivät puhuttele samoin kuin varttuneempia ikäpolvia. 2000-luvun Suomessa uskonnollinen sitoutuminen ja osallistuminen ovat vähentyneet ja kirkosta eroaminen on yleistynyt. Toisaalta vahva uskonnollisuus näyttäytyy samanaikaisesti yksilöllisen uskonnon harjoituksen säilymisenä ja henkisyyden, elämän tarkoituksen ja merkityksen pohdinnan, kasvuna. Tulevan kehityksen kannalta kirkolla on itsellään mahdollisuudet osin ja rajallisesti vaikuttaa kehityksen suuntaan. (Monikasvoinen kirkko 2008.)

Aikaisempien selvitysten mukaan suomalaiset luottavat useimpiin keskeisiin yhteiskunnallisiin instituutioihinsa. Luotettavimmiksi on yleensä koettu turva- ja oikeusorganisaatiot; poliisi, puolustusvoimat ja oikeuslaitos. Suhteellisesti vähiten suomalaiset ovat luottaneet poliittisiin puolueisiin, Euroopan unioniin ja lehdistöön. World Values -tutkimuksen aineistot vuosilta 1981 – 2005 kertovat, että lama-aikana vallinnut poliittisten instituutioiden epäluottamus nousi vuonna 2005 ja luottamus eduskuntaan oli 56 prosenttia. Luottamus kirkkoihin oli 64 prosenttia. Pohjoismaalaiset ovatkin kansainvälisissä vertailuissa yleensä lukeutuneet maihin, joissa kansalaisten luottamus eri instituutioihin on vahvaa. Syinä on esitetty pohjois-

Taulukko 2. Luottamus instituutioihin eri maissa. Täysin tai melko paljon luottavat (%). N=52 647.

Maa	Kirkko ja uskonnolliset organisaatiot	Eduskunta	Tuomioistimet ja oikeusjärjestelmä	Elinkeinö-elämä ja teollisuus	Koulut ja koulutusjärjestelmä
Filippiinit	74	45	43	43	70
Etelä-Afrikka	74	34	40	46	70
Turkki	55	40	53	19	58
Kypros	45	41	58	37	64
Ukraina	41	3	6	8	29
Meksiko	39	15	16	18	34
Dominikaaninen tasavalta	39	27	29	34	53
Chile	37	9	10	15	20
Venäjä	35	11	13	8	42
Suomi	34	26	56	21	68
Slovakia	33	26	20	22	50
Latvia	32	2	15	24	45
Portugali	32	9	12	9	37
Uruguay	29	17	32	22	65
Tanska	28	39	66	30	57
Yhdysvallat	28	10	22	17	31
Espanja	28	19	20	24	47
Norja	27	39	63	28	50
Irlanti	26	13	21	16	46
Sveitsi	24	31	45	29	59
Saksa	24	15	41	19	40
Kroatia	22	3	5	4	27
Taiwan	22	5	13	8	36
Alankomaat	21	13	35	22	39
Etelä-Korea	20	5	24	12	20
Itävalta	20	18	44	23	48
Uusi-Seelanti	20	7	21	19	31
Slovenia	20	11	24	17	64
Ruotsi	18	24	43	26	36
Iso Britannia	18	6	17	10	31
Belgia	12	8	18	24	68
Tšekki	11	4	9	8	45
Ranska	10	5	13	2	24
Japani	5	4	17	5	8
Kaikki	30	17	28	20	44

maista hyvinvointimallia, vakaata demokratiaperinnettä, korruptoitumattomuutta ja suhteellisen korkeaa ihmisten välistä luottamusta, sosiaalista pääomaa. (Borg 2007, 9–24.)

Yhteiskunnallisella luottamuksella tarkoitetaan instituutioihin ja ihmisiin kohdistuvaa luottamusta. Se on sosiaalisen pääoman selkäranka ja sillä on todettu olevan tärkeä merkitys inhimillisen elämän eri osa-alueisiin. Sen uskotaan olevan yhteydessä muun muassa talouden

kasvuun, tehokkuuteen, yhteistyöhön, kehitykseen, elämäntyytyväisyyteen ja hyvään terveyteen. On todettu, että luottamuksella ihmisiin ja luottamuksella instituutioihin on yhteys toisiinsa. Luottamusta koskevaan tutkimukseen, teorioihin ja empiirisiin tuloksiin liittyy tosin monitulkintaisuutta. Luottavatko yleensä ihmisiin luottavat myös instituutioihin, vai voivatko valtio ja erilaiset instituutiot luotettavuuden malleina luoda tai särkeä ihmisten välistä luottamusta? Euroopan Social Survey –aineistoihin nojautuen on havaittu, että vahva luottamus instituutioihin edistää ihmisten välisen luottamuksen todennäköisyyttä. (Komu ja Hellsten 2010, 5–7.)

Kansainvälisessä vertailussa osoittautuu, että Suomessa luottamus eri instituutioihin on korkeammalla tasolla kuin tutkimusmaissa keskimäärin. Verrattuna vuoden 2005 tuloksiin luottamus (luottaa hyvin/melko paljon vuonna 2005 ja luottaa täysin/melko paljon 2008) instituutioihin näyttäisi olevan selvästi laskussa siitäkin huolimatta, että kysymyksen muoto oli hieman erilainen.

Suomessa luottamus kirkkoon on Euroopan unionin maista Kyproksen tasavallan kanssa korkeimmalla tasolla ja Pohjoismaista Suomessa luottamus kirkkoon oli korkein. Pohjoismaista Ruotsi poikkeaa muista selvästi vähäisemmän luottamuksen maana. Ruotsalaisista vain vajaa viidennes luottaa kirkkoon ja uskonnollisiin organisaatioihin.

Useimmat ihmiset luottavat kirkkoon ja uskonnollisiin organisaatioihin katolisenemmistöisillä Filippiineillä, kristillisten kirkkojen ja uskonnollisten ryhmien Etelä-Afrikassa ja muslimienemmistöisessä Turkissa. Sen sijaan kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin luottavien osuus on pienin Belgiassa (noin puolet väestöstä katolisia), Tšekin tasavallassa (enemmistö ei tunnusta mitään uskontoa), Ranskassa (enemmistö katolisia) ja Japanissa, jossa institutionaalisilla uskonnoilla ei ole yleensä suurta vaikutusta. Kuudessa maassa useampi kuin joka viides vastaaja ilmoitti, ettei heillä ole luottamusta kirkkoon tai uskonnollisiin organisaatioihin ollenkaan (%): Tšekin tasavalta 28, Slovenia 24, Uruguay 24, Ranska 23, Espanja 22 ja Kroatia 21.

Pohjoismaista Suomessa ja Ruotsissa luottamus maan omaan parlamenttiin on Norjaa ja Tanskaa vähäisempi, mutta yli keskimääräisen koko maavertailussa. Suomalaisista suuri osa (51 %) on jo aikaisemmin ollut sitä mieltä, että poliitikot ovat mukana politiikassa vain hyötyäkseen siitä henkilökohtaisesti (Oinonen, Blom ja Melin 2005, 44). Filippiinit, Turkki, Kypros, Tanska ja Norja ovat maita, joissa luottamus parlamenttiin on kaikkein korkeinta. Vähiten luottamusta parlamenttiin on Japanissa ja Itä-Euroopan maissa: Ukraina, Latvia, Kroatia ja Tšekin tasavalta. Ukrainassa (60 %) ja Latviassa (58 %) enemmistö kansalaisista ilmoittaa, ettei luota oman maan parlamenttiin ollenkaan.

Luottamus tuomioistuimiin ja oikeusjärjestelmään on vahvinta Pohjoismaista Tanskassa ja Norjassa, joissa valtaosa tai selkeä enemmistö ihmisistä luottaa täysin tai melko paljon. Kansainvälisessä vertailussa luottamus on keskimääräistä korkeampaa myös Suomessa, Turkissa ja Kyproksen tasavallassa. Pohjoismainen Ruotsi tekee selkeän poikkeuksen, sillä luottavia on 43 prosenttia. Heikointa luottamus on Kroatiassa, Ukrainassa, Tšekin tasavallassa ja Chilessä. Alhaisella tasolla se on myös Ranskassa, Portugalissa, Venäjällä ja Taiwanissa. Yli kolmannes ei luota ollenkaan tuomioistuimiin ja oikeusjärjestelmään Ukrainassa (44 %), Chilessä (37 %) ja Kroatiassa (34 %).

Filippiineillä, Etelä-Afrikassa, Kyproksella, Dominikaanisessa tasavallassa ja Tanskassa on luottamus elinkeinoelämään ja teollisuuteen suurinta. Ranskassa, Kroatiassa, Taiwanilla, Venäjällä ja Japanissa luottamus oli pienintä. Pohjoismaista Suomessa luottamus elinkeinoelämään

ja teollisuuteen oli vähäisintä, sillä joka viides suomalainen luotti näihin täysin tai melko paljon. Huomattavaa on, että venäläisistä yli viidennes (22 %) ja ukrainalaisistakin 16 prosenttia ei osannut vastata kysymykseen.

Luottamus kouluun ja koulujärjestelmään oli vahvin Filippiineillä, Etelä-Afrikassa, Suomessa, Belgiassa ja Uruguayssa. Pohjoismaista Suomessa luottamus on maiden välisessä vertailussa yksi vahvimista ja Ruotsissa luottamus on heikointa. Tanska sekä Norja sijoittuvat Suomen ja Ruotsin väliin. Pohjoismaista täysin koulujärjestelmään luottaa Suomessa seitsemän, Norjassa kolme, Tanskassa kahdeksan ja Ruotsissa kaksi prosenttia. Heikointa luottamus on Japanissa, Chilessä, Etelä-Koreassa, Ranskassa ja Kroatiaassa.

Tarkasteltaessa maittain onnellisuutta ja luottamusta kirkkoon tai uskonnollisiin yhteisöihin havaitaan, että yllättävästi korkeimman luottamuksen ja korkeimman onnellisuuden maat ovat useimmiten eri maita! Kun tarkastellaan kymmentä onnellisinta ja kymmentä eniten kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin luottavaa maata, ei luetteloissa ole ainuttakaan samaa valtiota.

Onnellisuus- ja luottamusvertailun toisessa ääripäässä maat ovat puolestaan samoja. Moniuskontoinen Etelä-Korea, katolisenemmistöinen Latvia ja Tšekin tasavalta, jossa enemmistö ei tunnusta mitään uskontoa, ovat maat, joissa ollaan vähiten onnellisia ja vähiten luotetaan kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin. Näissä maissa Kroatian ja Japanin lisäksi luotetaan vähiten myös maan parlamenttiin. Belgia on mielenkiintoinen poikkeus, sillä luottamus kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin on belgialaisilla selvästi keskimääräistä harvinaisempaa, mutta onnellisiksi itsensä kokevia on keskimääräistä enemmän.

Kun tarkastellaan kymmentä vähiten onnellista maata ja kymmentä eniten kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin luottavaa maata, ovat maat usein samoja. Nämä ovat Ukraina, Venäjä, Kypros, Turkki, Chile ja Etelä-Afrikka. Pienemmin eroin tämä toistuu myös Pohjoismaissa, sil-

Taulukko 3. Regressioanalyysi uskonnollisuuden yhteydestä kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä koskevaan luottamukseen suomalaisten keskuudessa (N=1 136).

	kerroin r	Malli 1 Beta	Malli 2 Beta	Malli 3 Beta
Uskonnollisuuden summamuuttuja	.50	.49***	.50***	.29***
Ikä	.13		.02	.04
Koulutus (vuosina)	.03		.08*	.07*
Sukupuoli (1=nainen)	.03		-.07*	-.07*
Asuinpaikka (1=iso kaupunki)	-.05		-.01	-.00
Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen	.40			.17***
Eksklusivismi	.15			-.04
Sekularismi	-.35			-.13***
Ei jäsen uskonnollisessa	-.38			-.21***
Muu uskonnollinen yhdyskunta	.06			-.07*
R		.492	.501	.574
R ²		.242	.251	.246
Adj R		.241	.246	.321

lä muihin Pohjoismaihin verrattuna Suomessa on pienempi osa ihmisistä onnellisia, mutta suurempi osa kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin luottavia. Mielenkiintoista onkin tarkastella, mitkä tekijät selittävät luottamusta kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin. Selittääkö hartaudellinen uskonnollisuus tai uskonnollinen osallistuminen luottamusta?

Hartaudellinen uskonnollisuus on tässä tarkastelussa selvästi yhteydessä kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä koskevaan luottamukseen ja se on keskeisin luottamuksen selittäjä. Selitysvaima säilyy kun ikä, koulutus, sukupuoli ja asuinpaikka vakioidaan. Uskonnollisuutta, jumalauskkoa ja rukoilemisaktiivisuutta kuvaavan uskonnollisuuden summamuuttujan lisäksi myös hengellisiin tilaisuuksiin ja jumalanpalveluksiin osallistuminen selittää luottamusta kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin. Vastaavasti sekularismi ja se, ettei ole jäsen uskonnollisissa yhteisöissä tai on muun uskonnollisen yhteisön kuin evankelis-luterilaisen kirkon jäsen, vähentää kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä kohtaan tunnettua luottamusta.

Luottamus ihmisiin

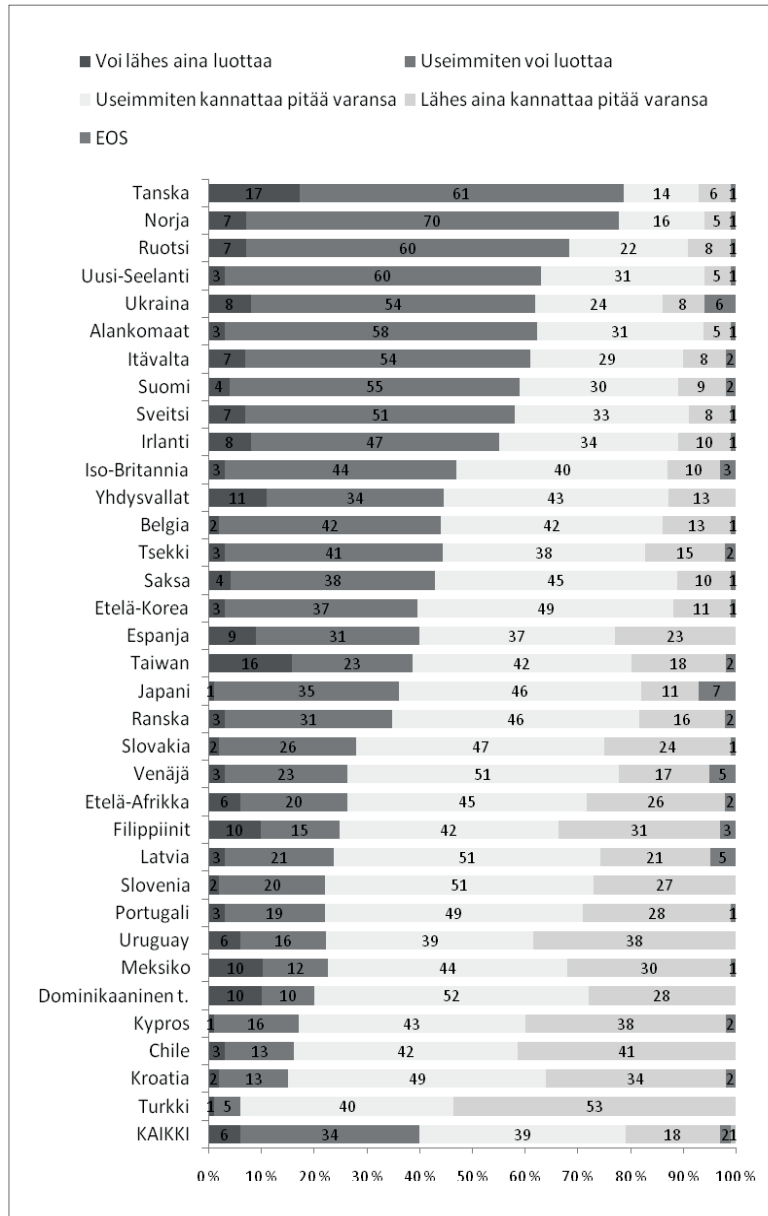
Luottamusta toisiin ihmisiin on pidetty sosiaalisen pääoman selkärankana. Luottamuksella toisiin ihmisiin näyttää olevan myös yhteys luottamukseen sosiaalisiin instituutioihin. Aikaisempien tutkimusten mukaan suomalaisten luottamus toisiin ihmisiin on todettu yleiseksi. (Lehtonen ja Kääriäinen 2005; Pessi ja Saari 2008, 125–126.)

Tässä aineistossa kymmenessä maassa yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että ihmisiin voi luottaa lähes aina tai useimmiten. Kaikki Pohjoismaat kuuluvat näihin maihin, joskin Suomessa (59 %) luottamus on selvästi vähäisempää kuin Tansakassa, Norjassa ja Ruotsissa (78 %, 77 % ja 67 %). Vuonna 2004 Suomen vastaava luottamusluku oli 56 prosenttia (Oinonen, Blom ja Melin 2005, 46.). Pohjoismaiden ohella muut korkean luottamuksen maat ovat Uusi-Seelanti, Ukraina, Itävalta, Alankomaat, Sveitsi ja Irlanti. Näissä maissa luottamus toisiin ihmisiin on yleisintä. Yleistäen voisi siis sanoa sosiaalisen pääoman olevan voimavarana juuri näissä maissa.

Ihmisten välisen luottamuksen ja instituutioluottamuksen välinen yhteys näyttää tulosten mukaan ilmeiseltä. Mielenkiintoisen poikkeuksen muodostaa Ukraina, jossa luottamus toisiin ihmisiin ja kirkkoon sekä uskonnollisiin yhteisöihin on yksi korkeimmista, mutta luottamus parlamenttiin, oikeusjärjestelmään ja tuomioistuimiin sekä elinkeinoelämään heikoimpia. Ukrainan erityinen poliittinen ja taloudellinen tilanne idän ja lännen välimaastossa lieene keskeinen syy alhaiseen luottamukseen instituutioita kohtaan. Toisaalta Ukrainassa kolmella kilpailevalla kirkolla on keskeinen yhteiskunnallinen rooli, mikä näkyy kirkkoihin ja uskonnollisiin organisaatioihin kohdistuvana luottamuksena.

Turkki (53 %), Chile (41 %), Kypros (38 %), Uruguay (38 %) ja Kroatia (34 %), ovat maita, joissa kansalaisista useimmat ovat sitä mieltä, että lähes aina kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa. Dominikaanisessa tasavallassa huomattavan suuri osa väestöstä arvelee, että useimmiten kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa. Siten maata voitaneen pitää esimerkkinä matalasta sosiaalisesta pääomasta.

Aineistossa on kiinnostavia poikkeuksia. Turkissa ja Kyproksessa luottamus kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin on yksi vahvimmista, mutta luottamus toisiin ihmisiin yksi heikoimmista. Ruotsissa taas luottamus toisiin ihmisiin on yksi vahvimmista, mutta luottamus kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin on yksi heikoimmista. Vastaavasti luottamus toisiin ihmisiin

Kuvio 2. ”Sanoisitteko, että ihmisiin voi yleensä luottaa vai että yleensä kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa järjestettynä luottamuksen yleisyyden mukaisesti?” N=52 647. (%)

Taulukko 4. Regressioanalyysi uskonnollisuuden yhteydestä ihmisten välillä vallitsevaan luottamukseen.

	kerroin r	Malli 1 Beta	Malli 2 Beta	Malli 3 Beta
Uskonnollisuuden summamuuttuja	.50	.02	.04	-.05
Ikä	.13		-.06	-.07
Koulutus (vuosina)	.03		-.01	-.01
Sukupuoli (1=nainen)	.03		-.03	-.03
Asuinpaikka (1=iso kaupunki)	-.05		-.01	-.02
Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen	.40			.14**
Eksklusivismi	.15			-.04
Sekularismi	-.35			-.07
Ei jäsen uskonnollisessa	-.38			.03
Muu uskonnollinen yhdyskunta	.06			-.04
R		.016	.064	.138
R ²		.000	.004	.019
Adj. R		-.001	-.002	.007

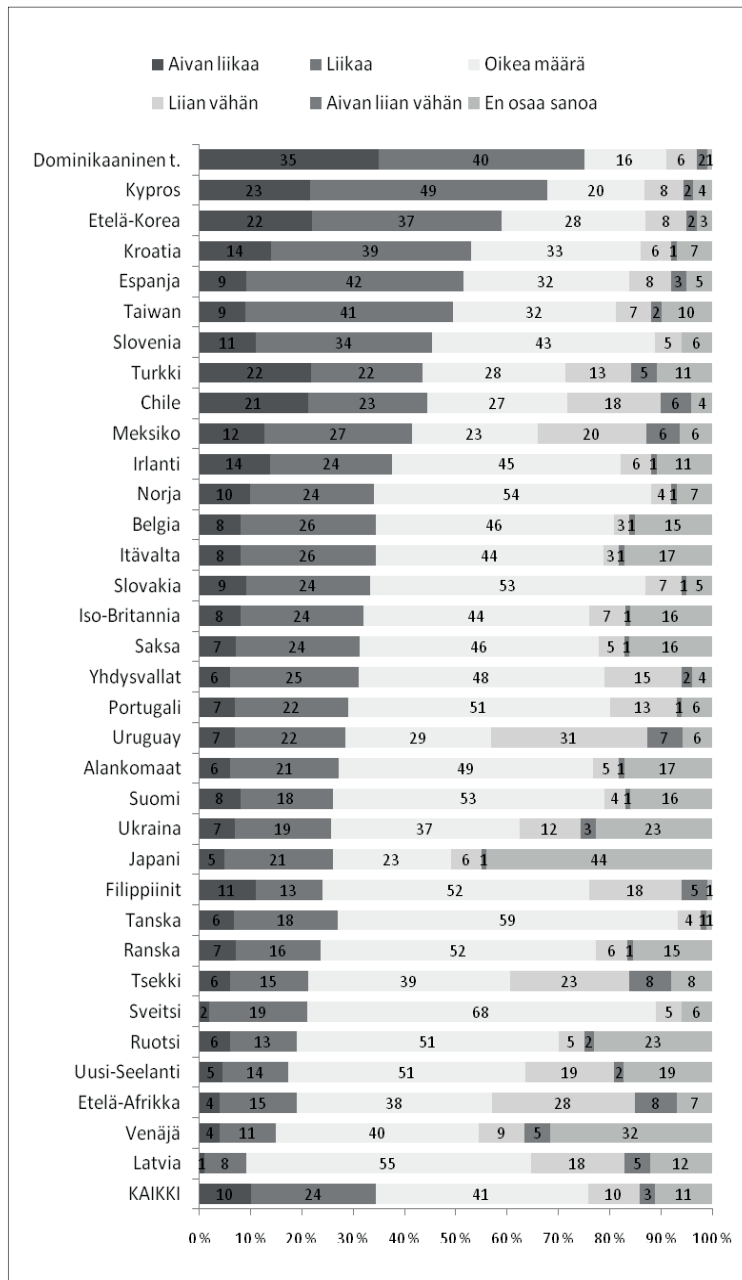
ja onnellisuus näyttävät olevan voimakkaimmin yhteydessä Alankomaissa ja Uudessa-Seelannissa, mutta Meksikoa lukuun ottamatta ihmisiin luottavat ja onnellisimmat maat ovat samoja. Suomalaisista vajaa kymmenesosa (9 %) ajattelee, että lähes aina kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa.

Mikä selittää vahvaa luottamusta toisiin ihmisiin? Asian selvittämiseksi toteutettiin samankaltainen hierarkkinen regressioanalyysi kuin tehtiin selitettäessä onnellisuuden yhteyttä kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä kohtaan tunnettuun luottamukseen.

Tuloksista voidaan päätellä, että hartaudellinen uskonnollisuus ja uskonnollisuus tai uskonnottomuus sinänsä sen paremmin kuin yksilöön liittyvät demografiset kontrollimuuttujatkaan eivät selitä tilastollisesti merkitsevällä tasolla ihmisten välistä luottamusta. Sen sijaan uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen näyttää vaikuttavan ihmisten käsityksiin siitä, voiko toisiin ihmisiin luottaa. Jumalanpalveluksiin ja muihin hengellisiin tilaisuuksiin osallistuminen osoittautuu tarkastelluista tekijöistä ainoaksi tilastollisesti merkitseväksi selittäjäksi suomalaisten käsitykselle siitä, että ihmisiin voi luottaa useimmiten tai lähes aina.

Kirkon ja uskonnollisten organisaatioiden valta

Vallalla ymmärretään yleensä jonkun tai jonkin oikeutta tai mahdollisuutta hallita, määrätä tai päättää. Kirkon ja uskonnollisten organisaatioiden valta liittyy mielenkiintoisella tavalla uskontojen rooliin kaikkialla vaikuttavassa maapalloistumisprosessissa. Kysymys on pitkälti siitä, miten kirkot ja uskonnolliset liikkeet vastaavat maallistumisen ja modernisaation paineisiin. Perinteiset uskonnot ja uskonnolliset liikkeet jäsentävät ihmisten kokemaa maailmaa ja sosiaalisia suhteita. Samalla ne toimivat uskomusjärjestelminä ja normatiivisina organisaatioina säädellessä käsityksiä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Keskeinen kysymys on, onko tuleva

Kuvio 3. ”Onko kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla mielestänne valtaa omassa maassanne?” N=52 647. (%)

kehityssuunta maallistuminen eli uskonnon merkityksen väheneminen vai sakralisaatio eli uskonnon saama uusi merkitys yhteiskunnassa ja ihmisten ajattelussa.

Suomalainen viimeaikainen tutkimus on korostanut, ettei maallistumisprosessi ole yksiselitteisesti tulkittavissa. Yhteiskunnan ja kulttuurin osa-alueet irtaantuvat uskonnollisten instituutioiden ja symbolien alaisuudesta mutta eriytyemisellä on vain rajallinen vaikutus. Mahdollisuuksia ovat maallisen ja uskonnollisen välisen vuorovaikutuksen lisääntyminen ja sekä maallisen että uskonnollisen samanaikainen läsnäolo ja yhteistyö. Vuorovaikutuksessa uskonnon vaikutus toteutuu poikkeavasti erilaisissa olosuhteissa. (Kallunki 2010.)

Nyt varsinkin entisissä sosialistisissa maissa kysymys on kahden merkittävän instituution, valtion ja kirkon, suhteiden uudelleen määrittelystä. Usein kysymys liittyy myös maalliseen valtaan ja rahaan.

Suomessa evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko rinnastetaan usein osaksi julkista valtaa, jota selkeimmin edustavat valtio ja kunnat. Kirkot ovatkin osa julkista valtaa muun muassa verotusoikeutensa, asiakirjojen julkisuuden ja julkisten tehtäviensä kuten väestökirjanpidon ja vihkimisoikeutensa hoidon osalta. Kirkkojen ja valtioiden oman historian ja yhteiskunnallisten tilanteiden poikkeavuuksien vuoksi eri maissa koetaan eri tavoin se, millaista valtaa kirkkoilla ja uskonnollisilla organisaatioilla on.

Kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla koetaan olevan liikaa valtaa erityisesti Dominiikaanisessa tasavallassa (75 %) ja Kyproksessa (72 %), joissa valtaosa vastaajista ilmoittaa olevan liikaa tai aivan liikaa. Turkissa, Chilessä ja Etelä-Koreassa runsas viidennes vastaajista kokee uskonnollisilla organisaatioilla olevan aivan liikaa valtaa. Enemmistö vastaajista kokee valtaa olevan vähintään liikaa lisäksi neljässä muussakin maassa. Nämä ovat Kroatia (53 %), Espanja (51 %), Etelä-Korea (59 %) ja Taiwan (50 %). Uskonnollisesti enemmistöasemassa olevat Turkki muslimienemmistöisenä ja Chile katolisena maana muodostavat kiinnostavan parin, sillä niissä samanaikaisesti on huomattava osuus vastaajista, jotka päinvastoin arvioivat kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla olevan liian vähän valtaa.

Lisäksi seitsemässä maassa vastanneista enemmän kuin joka viides arvioi kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla olevan liian vähän valtaa. Näitä ovat tarkastelluista katolisista maista Meksiko, Uruguay ja Filippiinit ja useamman kristillisen kirkkokunnan maat Latvia ja Uusi-Seelanti sekä Tšekin tasavalta, jossa enemmistö väestöstä ei tunnusta mitään uskontoa, sekä Etelä-Afrikka, jossa valtaosa väestöstä on kristittyjä.

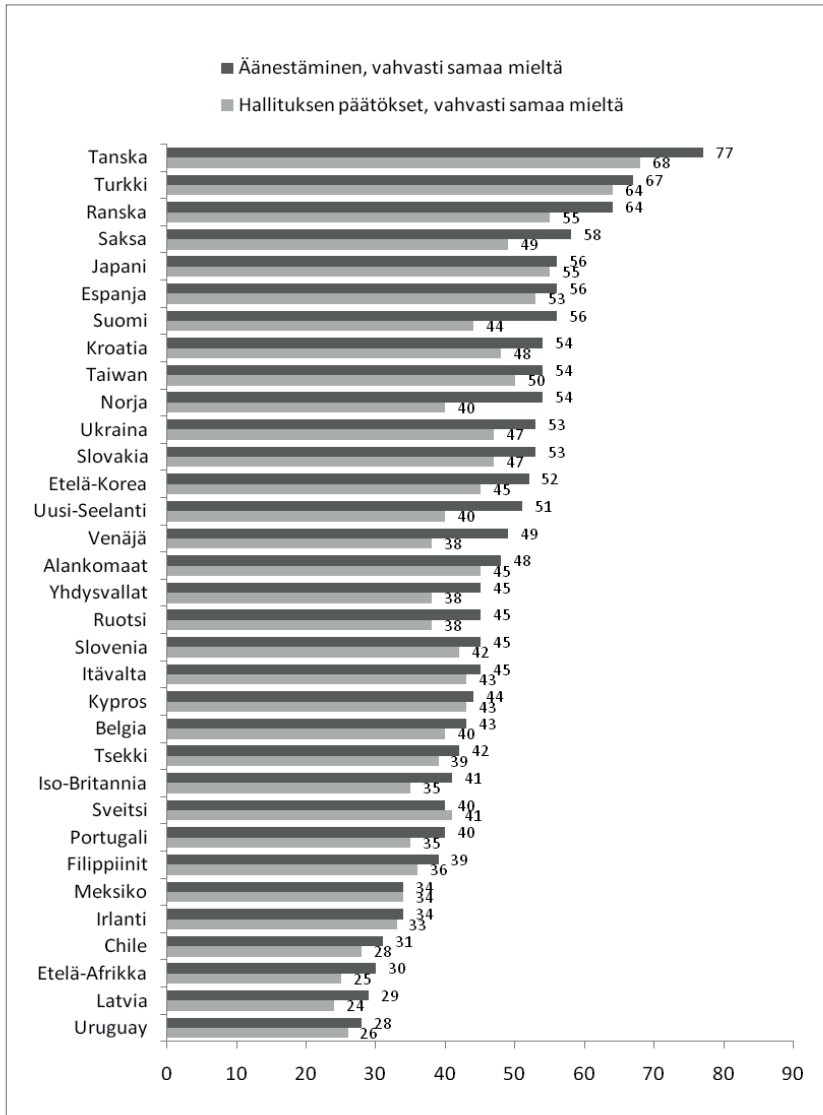
Pohjoismaat, Latvia, Portugali, Sveitsi ja Slovakia ovat maita, joissa enemmistö arvioi kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla olevan sopivassa määrin valtaa. Tässä suhteessa kaikki Pohjoismaat ovat hyvin yhdenmukaisia. Vain muutama prosentti pohjoismaalaisista arvioi valtaa olevan liian vähän ja liikaa sitä arvioi olevan noin joka neljäs suomalainen ja tanskalainen. Pohjoismaista Norjassa (34 %) on eniten ihmisiä, joiden mielestä kirkolla ja uskonnollisilla organisaatioilla on liikaa valtaa. Ruotsalaisista näin ajattelee vajaa viidennes (18 %).

Uskonnollisten johtajien vaikuttaminen

Useimmat uskonnot ovat syntyneet karismaattisten uudistajien toimesta ja uskontojen historiassa on aina esiintynyt hahmoja, joilla on erityisiä lahjoja tai heillä on erityinen suhde tuonpuoleiseen maailmaan. He ovat tämän vuoksi saaneet arvostusta, valtaa ja seuraajia. Kirjauskontojen syntymisen myötä henkilökohtaisia ominaisuuksia painottava uskonnollinen johtajuus

on muuttunut johtajuudeksi, jossa valta ja arvostus tulevat uskonnollisen instituution kautta. Piispojen ja pappien auktoriteetti ja asema tulevat sosiaaliselta ryhmältä, joka on heidät kouluttanut ja tehtäviinsä valinnut.

ISSP-aineistossa kysyttiin kantaa siihen, pitäisikö uskonnollisten johtajien vaikuttaa äänestämiseen tai hallituksen päätöksiin. Tulos on johdonmukainen sen kanssa oliko kirkolla tai uskonnollisilla ryhmillä koettu olevan liikaa tai liian vähän valtaa. Niinpä maissa, joissa koe-

Kuvio 4. Uskonnollisten johtajien ei pitäisi yrittää vaikuttaa siihen miten ihmiset äänestävät vaaleissa tai hallituksen päätöksiin. Täysin samaa mieltä ja samaa mieltä olevien osuudet eri maissa. N=52 647. (%).

taan uskonnolla olevan liikaa valtaa, ollaan myös keskimääräistä vahvemmin sitä mieltä, ettei uskonnollisten johtajien tulisi vaikuttaa äänestämiseen eikä hallituksen päätöksiin. Näin on Turkissa, Kyproksessa, Kroatiaassa, Espanjassa, Etelä-Koreassa ja Taiwanissa.

Sen sijaan Chile ja erityisesti Dominikaaninen tasavalta poikkeavat edellä sanotusta. Chilessä joka viides oli sitä mieltä, että uskonnolla on aivan liikaa valtaa ja Dominikaanisessa tasavallassa valtaosa vastaajista arvioi valtaa olevan liikaa. Chileläisistä kuitenkin vajaa kolmannes oli vahvasti sitä mieltä, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa äänestämiseen (31 %) tai hallituksen päätöksiin (28 %). Dominikaanisessa tasavallassa kolme vastaajaa neljästä arvioi kirkolla ja uskonnollisilla yhteisöillä olevan liikaa valtaa, mutta vain kahdeksan prosenttia on vahvasti sitä mieltä, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa hallituksen päätöksiin ja 16 prosenttia, ettei heidän pitäisi vaikuttaa äänestämiseen.

Samoin maiden järjestys on johdonmukainen. Mitä selkeämmin ilmaistaan uskonnolla olevan liian vähän valtaa, sitä vähemmän kyseessä olevassa maassa on niitä, jotka sanovat, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Näin on selkeästi esimerkiksi Uruguayssa, Meksikossa, Latviassa ja Etelä-Afrikassa sekä Filippiineillä.

Suomi ja muut Pohjoismaat kuuluivat Latvian, Portugalin, Slovakian ja Sveitsin kanssa maihin, joissa todettiin uskonnolla olevan sopivasti valtaa. Näistä kuitenkin Latviassa, Portugalissa ja Sveitsissä suhtaudutaan uskonnollisten johtajien vaikuttamiseen yleisesti ottaen selvästi vähemmän kielteisesti kuin Slovakiassa ja Pohjoismaissa.

Pohjoismaiden välinen vertailu paljastaa melkoisia eroja. Tanskalaiset ovat yksimielisimmän ja selkeimmin sitä mieltä, ettei uskonnollisten johtajien pidä vaikuttaa sen enempää äänestämiseen kuin hallituksen päätöksiinkään. Suomessa (56 %) ja Norjassa (54 %) yli puolet vastaajista on vahvasti sitä, mieltä, ettei uskonnollisten johtajien tulisi vaikuttaa äänestämiseen. Ruotsissa näin ajattelevien osuus on pienempi, 45 prosenttia.

Suomalaiset (44 %), norjalaiset (40 %) ja ruotsalaiset (38 %) ovat lähes yhtä suurin osuukin vahvasti samaa mieltä siitä, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa hallituksen päätöksiin. Verrattaessa maita keskenään herättää suomalaisten ja norjalaisten kohdalla huomiota se, että heissä on selvästi pienempi osuus niitä, jotka vahvasti ajattelevat, ettei uskonnollisten johtajien tulisi vaikuttaa hallituksen päätöksiin.

Suomalaiset ja hyväntekeväisyys

Gallup-yhtiö teki hiljattain brittiläisen säätiön (Charles Aid Foundation, CAD) toimeksiantosta maailmanlaajan selvityksen hyväntekeväisyydestä. Vuonna 2010 toteutetussa selvityksessä oli mukana 153 maata ja mukana olevat maat kattoivat 95 prosenttia maailman väestöstä. Selvityksen perusteella laadittiin antamisindeksi (The World Giving Index 2010). Vaikka erilaisia yhteiskuntia ja kulttuureja koskevilla selvityksillä on puutteensa, indeksin ansiona voi pitää sitä, ettei se perustu pelkästään rahan lahjoittamiseen. Antamisindeksi perustuu kolmeen tekijään, joissa kysyttiin olivatko vastaajat harjoittaneet auttamista viimeksi kuluneen kuukauden aikana:

- lahjoittaneet rahaa jollekin järjestölle
- antaneet aikaansa vapaaehtoistyössä järjestölle
- auttaneet tuntematonta avuntarvitsijaa.

Selvityksessä kysyttiin myös ihmisten onnellisuutta kymmenportaisella asteikolla. Näin lasketua maan väestön onnellisuutta ja bruttokansantuotteella mitattua vaurautta verrattiin auttamiskäyttäytymiseen. Tulos oli selkeä. Antaminen on yhteydessä sekä maan vaurauteen että ihmisten onnellisuuteen, mutta yhteys onnellisuuteen on selvästi vahvempi kuin yhteys maan bruttokansantuotteeseen.

Mielenkiintoista on, että selvityksessä onnellisimmiksi havaitut ISSP-maat löytyvät antamisindeksilistankin kärjestä: 1. Uusi-Seelanti, 5. Sveitsi, 5. Yhdysvallat ja 7. Alankomaat. Pohjoismaalaisista tanskalaiset olivat anteliaimpia ja sijoittuivat tässä kuten yleensä muissakin onnellisuusmittauksissa kärkisijoille. Tanska oli kahdeksastoista, Norja 25. sekä Ruotsi ja Suomi sijalla 42.

Maailman antamisindeksiselvityksestä käy ilmi, että antaminen lisääntyy ikääntymisen myötä. Tämä selittyy käytettävissä olevien rahavarojen kasvulla. Kuitenkin yli 50-vuotiailla rahan antaminen vähenee. Lisäksi naisten on todettu olevan selvästi miehiä taipuvaisempia lahjoittamaan rahaa.

Suomalaiset eivät sijoittuneet CAD:n selvityksessä kovin hyvin auttamisindeksillä mitattuna. Suomalaiset tekivät vapaaehtoistyötä ja auttoivat tuntematonta enemmän kuin olivat taipuvaisia antamaan rahaa hyväntekeväisyyteen. Rahaa viimeiseksi kuluneen kuukauden aikana oli lahjoittanut 42 prosenttia suomalaisvastaajista.

ISSP-kyselyssä kysyttiin suomalaisvastaajilta, kuinka paljon he olivat viimeksi kuluneen vuoden aikana lahjoittaneet hyväntekeväisyyteen. Vastaajista kolme prosenttia ei ollut lahjoittanut ollenkaan ja korkeimmillaan lahjoitussumma oli 4 000 euroa. Lahjoitusten mediaani oli 30 euroa ja aritmeettinen keskiarvo 106,75 euroa. Taustamuuttujittain tarkasteltuna suomalaisten auttamishalu rahallisen antamisen muodossa ei näytä samanlaiselta kuin selvityksissä yleensä. Miehet (keskiarvo 127 euroa) nimittäin ilmoittivat antaneensa rahaa hyväntekeväisyyteen viimeksi kuluneen vuoden aikana enemmän kuin naiset (keskiarvo 100 euroa). Ikäryhmittäin tarkasteltuna varttuneemmat antavat kyllä eniten, mutta 25–34-vuotiaat enemmän kuin 35–49-vuotiaat:

Ikäryhmä	Keskiarvo
alle 25 vuotta:	20 euroa
25–34 vuotta:	107 euroa
35–49 vuotta:	74 euroa
50–64 vuotta:	155 euroa
yli 65 vuotta:	149 euroa

Suomalaisten keskiarvotarkastelussa kaupungeissa asuvat (118 euroa) ilmoittivat antaneensa enemmän kuin maaseudulla asuvat (99 euroa). Korkea-asteen koulutetut ilmoittivat antaneensa 153 euroa, keskiasteen tutkinnon suorittaneet 90 euroa ja perusasteen koulutuksen saaneet 84 euroa.

Hyvin onnelliset suomalaiset antavat eniten (161 euroa) myös ISSP-aineiston mukaan. Onnellisuus ja toisten auttaminen näyttävät kulkevan käsi kädessä. Kuitenkin kaikkein eniten ilmoittivat antaneensa ei lainkaan onnelliset. He antoivat keskimäärin 305 euroa, mutta heidän määränsä oli aineistossa hyvin pieni (N=14). Ei kovin onnelliset ja melko onnelliset

ilmoittivat molemmat antaneensa keskimäärin 95 euroa. Onnellisuuden puute ei siten ISSP-aineiston mukaan välttämättä ollenkaan vähennä rahallisen antamisen todennäköisyyttä, kuten aikaisempi suomalaisia koskeva tutkimus on arvellut (Pessi ja Saari 2008, 203–206.)

Luottamus toisiin ihmisiin on varsin poikkeavasti yhteydessä ilmoitettuun rahan antamiseen hyväntekeväisyystarkoituksessa. Eniten ilmoittivat antaneensa ne, joiden mielestä lähes aina kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa (134 euroa) ja vähiten ilmoittivat antaneensa ne, joiden mielestä useimmiten kannattaa pitää varansa muiden ihmisten kanssa (99 euroa). Ne, joiden mielestä ihmisiin voi useimmiten luottaa, antoivat keskimäärin vuodessa 114 euroa ja ne, joiden mielestä lähes aina voi luottaa, antoivat 106 euroa.

Uskonnollisuus on yhteydessä hyvän tekemiseen siten, että evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuvat ja Jumalaan uskovat ilmoittavat antaneensa eniten rahaa viimeksi kuluneen vuoden aikana. Erityisen selvästi rahan antamiseen on yhteydessä uskonnollinen osallistuminen. Mikäli mukaan otetaan koko suomalainen aineisto, säilyy kokonaiskuva yhdenmukaisena, mutta toimintaan vähintään viikoittain osallistuvien antama keskimääräinen rahasumma kasvaa ja muiden vähenee. Samoin käy Jumalaan uskovien osalta, heidän ilmoittamansa rahasumma kasvaa, kun taas eri mieltä olevien rahasumma pienenee.

Uskonnolliset ihmiset määriteltynä jumalauskon ja uskonnollisen osallistumisen mukaan antavat enemmän hyväntekeväisyyteen kuin vähemmän uskonnolliset. Tulos vahvistaa samaan päätelmään tullutta suomalaista tutkimusta, jossa uskonnollisuus määriteltiin kristillisellä arvomaailmalla. (Pessi ja Saari 2008, 195.)

Taulukko 5. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten hyväntekeväisyyteen lahjoittama keskimääräinen rahamäärä (euroa) viimeksi kuluneen vuoden aikana ja antajien usko Jumalaan ”On olemassa Jumala joka henkilökohtaisella tavalla huolehtii jokaisesta ihmisestä” (N=635) sekä uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen. (N=722).

Usko Jumalaan	eur	Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen	eur
Täysin samaa mieltä	212	Vähintään viikoittain	714
Samaa mieltä	100	Vähintään kuukausittain	212
Ei samaa eikä eri mieltä	55	Vähintään kerran vuodessa	78
Eri mieltä	64	Harvemmin kuin kerran vuodessa	49
Täysin eri mieltä	106	En koskaan	93
KAIKKI	96	KAIKKI	91

Sosiaalinen pääoma, uskonto ja suomalaiset

Neljä suomalaista viidestä on vähintään melko onnellisia. Yhteensä 34 maan välisessä vertailussa suomalaiset sijoittuvat keskiryhmään (20.), kun Norja, Tanska ja Ruotsi ovat sijoilla 10–12. Sosiaalisen pääoman määrä on tutkitusti yleensä korkea juuri Pohjoismaissa. Sen seurauksia ovat onnellisuus ja tyytyväisyys elämään yleensä. Tästä näkökulmasta suomalaisen yhteiskunnan integraatio, sosiaalisen pääoman ilmeneminen voimavarana tai erityisenä suomalaisten yhteisen hyvän ja yhteisten päämäärien rakennusaineena ei osoittaudu erityisen poikkeavaksi.

Aikaisemmat uskonnollisuuden ja onnellisuuden yhteydestä saadut tutkimustulokset ovat olleet ristiriitaisia. Tässä aineistossa suomalaisten uskonnollisuuden aste, jumalaukon voimakkuus tai rukousaktiivisuus ei selitä onnellisuutta. Sen sijaan suomalaisten osallistuva uskonnon harjoittaminen selittää selvästi ihmisten kokemaa onnellisuuden tunnetta. Siten kirkon tai uskonnollisen ryhmän Suomessa voi sanoa sosiaalisen pääoman ajattelutavan mukaisesti ”tuottavan” osallistumisen ja kanssakäymisen kautta onnellisuutta, tyytyväisyyttä elämään.

Sosiaalista pääomaa pidetäänkin ominaisuutena, joka synnyttää sosiaalisia suhteita ja verkostoja ja on olemassa ihmisten välisissä vuorovaikutustilanteissa.

Suomalaiset ja yleensä pohjoismaalaiset ovat kansainvälisissä vertailuissa lukeutuneet niihin, joissa kansalaisten luottamus instituutioihin on vahvaa ja luottamuksella instituutioihin ja luottamuksella ihmisiin on yhteys toisiinsa. Selittäjinä on yleensä esitetty pohjoismainen hyvinvointimalli, vakaa demokratiaperinne ja sosiaalinen pääoma.

Ihmisten välinen luottamus on myös tässä ISSP-aineistossa kaikkein vahvinta Pohjoismaissa: Tanska, Norja ja Ruotsi ovat sijoilla 1–3 ja Suomikin sijalla 8. Sosiaalinen pääoma näyttäisi siis tästä näkökulmasta olevan Suomessa ja Pohjoismaissa vahvaa.

Suomessa uskonnollisuuden vaikutus sosiaaliseen pääomaan tulee selvästi esille. Suomalaisen luottamusta toisiin ihmisiin selittää osallistuminen jumalanpalveluksiin, kirkollisiin toimituksiin ja muihin hengellisiin tilaisuuksiin. Sen sijaan luottamusta ei selitä hartaadellinen uskonnollisuus, jota mitattiin uskonnollisuuden asteesta, jumalauksesta ja rukoilemisaktiivisuudesta muodostuvalla summamuuttujalla.

Luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin näyttää olevan Suomessa laskussa. Pohjoismaat sijoittuvat kuitenkin kansainvälisessä vertailussa varsin korkealle. Suomessa valtaosa ihmisistä luottaa kouluihin ja koulutusjärjestelmään, Norjassa ja Tanskassa enemmistö, mutta Ruotsissa vain reilu kolmannes. Suomalaisen enemmistö luottaa tuomioistuimiin ja oikeuslaitokseen kuten Ruotsia lukuun ottamatta luotetaan muissakin Pohjoismaissa.

Luottamus oman maan parlamenttiin on Pohjoismaista heikointa Suomessa ja Ruotsissa, joissa noin neljännes vastaajista luottaa siihen täysin tai melko paljon. Heikointa suomalaisten luottamus on elinkeinoelämään ja teollisuuteen. Suomessa kuten kansainvälisen aineiston keskiarvonkin mukaan elinkeinoelämään ja teollisuuteen luottavia on noin viidennes. Muissa Pohjoismaissa luottamus elinkeinoelämään on korkeampaa.

Mielenkiintoinen on myös havainto, jonka mukaan eniten kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin luottavat maat ja vähiten onnelliset maat ovat usein samoja. Näitä ovat useat Itä-Euroopan maat, Turkki, Kypros, Chile ja Etelä-Afrikka. Poikkeuksen tekevät Etelä-Korea ja Tšekin tasavalta, joissa luottamus kirkkoon on muita vähäisempää.

Vähiten onnellisissa ja kirkkoon tai uskonnollisiin yhteisöihin eniten luottavissa maissa yleisesti myös luottamus ihmisiin on keskimääräistä vähäisempää. Näin on lukuun ottamatta

Ukrainaa, jossa luottamus toisiin ihmisiin on hyvin yleistä ja Ukraina sijoittuu Suomen edelle viidenneksi.

Suomalaisista reilu kolmannes luottaa kirkkoon ja uskonnollisiin yhteisöihin. Kansainvälisesti verrattuna Suomi sijoittuu kymmenenneksi, kun Tanska on 15., Norja 18. ja Ruotsi 29. kahdeksantoista prosentin osuudellaan.

Hartaudellinen uskonnollisuus osoittautuu luonnollisesti merkittäväksi kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä koskevan luottamuksen selittäjäksi, samoin myös jumalanpalveluksiin ja hengellisiin tilaisuuksiin osallistuminen. Luottamukseen kielteisesti vaikuttavat sekularismi ja se, ettei ole kirkon tai uskonnollisen yhteisön jäsen.

Suomalaisten kuten muidenkin pohjoismaalaisten mielestä kirkolla ja uskonnollisilla yhteisöillä on oikea määrä valtaa. Suomalaisista tätä mieltä on enemmistö ja joka neljännen mielestä valtaa on liikaa tai aivan liikaa.

Uskonnollisten johtajien vaalivaikuttamiseen (vaikuttaminen kansalaisten äänestämiseen) suhtaudutaan Suomessa ja yleensä Pohjoismaissa kielteisesti. Samoin, mutta lievemmin on laita hallituksen päätöksiin vaikuttamisen osalta. Pohjoismaiden välillä on kuitenkin melkoisia eroja. Valtaosa tanskalaisista on sitä mieltä, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa äänestämiseen tai hallituksen päätöksiin. Kansainvälisessä vertailussa tanskalaiset ovat mielipiteineen molemmissa ykkössijalla. Selvästi harvempi suomalainen ajattelee, ettei uskonnollisten johtajien pitäisi vaikuttaa hallituksen päätöksiin. Suomi on kuitenkin vertailussa viides ja Norja kahdeksas. Ruotsi on 19. ja ruotsalaisista selvästi muita pohjoismaalaisia pienempi osuus vastustaa uskonnollisten johtajien mahdollisia vaikuttamispyrkimyksiä.

Suomessa kirkossa ja uskonnollisissa yhteisöissä syntyvä tunne yhteisyydestä ja yhteisestä päämäärästä on osalle ihmisistä selvästi osa suomalaista sosiaalista pääomaa. Tämä edellyttää kuitenkin osallistumista uskonnolliseen toimintaan, jumalanpalveluksiin ja hengellisiin tilaisuuksiin. Yksinomaan oma uskonnollisuuden aste, usko Jumalaan, rukoilemisaktiivisuus tai yksityinen uskonnon harjoittaminen ei selitä onnellisuutta tai luottamusta toisiin ihmisiin.

Sama näkyy suomalaisten hyvän tekemisessä, rahan antamisessa hyväntekeväisyyteen. Suomalaisista eniten rahaa hyväntekeväisyyteen antavat vähintään kerran kuukaudessa jumalanpalveluksiin osallistuvat ja ihmiset, joiden mielestä on täysin selvää, että on olemassa Jumala, joka huolehtii henkilökohtaisella tavalla jokaisesta ihmisestä.

Kirjallisuus

- Borg, Sami 2007. Suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin. – Uskonto, arvot ja institutiot. Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005, 9–25. Yhteiskuntatieteellisen tietokirjaston julkaisuja.
- Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. - Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, 241–258. Ed. by John G. Richardson. New York. Greenwood Press.
- Coleman, James 1990. Foundations of Social theory. Cambridge. Harvard University Press.
- Heikkinen, Kirsi 2009. 16 tietä onneen. Tiede-lehti 3/2009.
- Kallunki, Valdemar 2010. Yhteisön ja yhteiskunnan ehdoilla: Seurakuntien ja kuntien yhteistyö vuorovaihtuksen näkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ketola, Kimmo 2010. Uusi henkisyys arvomuutoksen ilmentäjänä: modernisaatio ja uskonnon tulevaisuus. – Futura 2/2010, 37–50. Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry.
- Komu, Merja ja Hellsten, Katri 2010. Luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin Euroopassa. Nettityöpapereita 12/2010. Kela, Helsinki.
- Lehtonen, Heikki ja Kääriäinen, Juha 2005. Hyvinvointivaltiot ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet. – Sosiaalisen pääoman kentät, 293–312. Minerva, Jyväskylä.
- Monikasvoinen kirkko 2008. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Norris, Pippa ja Inglehart, Ronald 2004. Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oinonen, Eriikka ja Blom, Raimo ja Melin, Harri 2005. Onni on olla suomalainen? Kansallinen identiteetti ja kansalaisuus. Raportti ISSP 2003 ja 2004 Suomen aineistoista. Yhteiskuntatieteellisen tietokirjaston julkaisuja 1. Yliopistopaino, Helsinki.
- Pessi, Anne Birgitta ja Saari, Juho 2008. Hyvä tahto. Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Hansaprint, Vantaa.
- Putnam, Robert 1993. Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert 1995. Bowling Alone. America's Declining Social capital. Journal of Democracy, vol 6, n:o 1, 65–78.
- UNDP 2009. Human Development Report 2009. New York. Palgrave Macmillan.
- Vanhanen, Tatu 2011. Suomen paikka kansainvälisessä vertailussa. Tieteessä tapahtuu -lehti 1/2011, 19–23.
- The World Giving Index 2010. Charles Aid Foundation.

YHTEISKUNTATIEETEELLINEN
TIETOARKISTO

Käyntiosoite: Åkerlundinkatu 5 B, 4. krs
Tampere
Postiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD)
33014 Tampereen yliopisto
Puhelin: (040) 190 1432
Faksi: (03) 3551 8520
Sähköposti: fsd@uta.fi
Kotisivu: <http://www.fsd.uta.fi>

